

Tánczos Vilmos

Magyar vallási néprajzi kutatások Erdélyben (tudománytörténeti összefoglaló és könyvészet)¹

Az erdélyi magyarság hagyományos népi vallásosságáról átfogó, szintetikus néprajzi munka még nem készült. Ennek a hiányosságnak természetesen megvan a maga magyarázata. **1.** A magyar vallási néprajzi kutatások korszerű elméleti-módszertani megalapozása csak a 20. század harmincas és negyvenes éveiben, közvetlenül az 1948-as kommunista hatalomátvétel előtt történt meg (itt mindenekelőtt a Georg Schreiber-féle lelkipásztori néprajz szemléletének és módszertanának átvételére gondolunk), de az ígéretes kezdetek után, a diktatúrák ideológiai viszonyai közepette már lehetetlen volt mind a szükséges alapkutatások elvégzése, mind a szintézis jellegű munkák megírása. **2.** Az, hogy a magyar néprajztudományban az 1989-es fordulat után sem mutatkozott igény egy ilyen összefoglaló munka elkészítésére, a tudományterület belső fejlődésével, új kutatómódszertani irányultságával áll összefüggésben: az ekkorra általánossá, mondhatni kötelező érvényűvé lett antropológiai szemlélet inkább az élő, működő „mikrojelenések” értelmezését és társadalmi kontextusban való elhelyezését, mintsem az átfogó szintézisek megírását tekinti tudományos célnak. **3.** Végül fontos tényező az is, hogy az ezredfordulóra a hagyományos népi világ gyakorlatilag megsemmisült a Kárpát-medencében is, tehát mint élő, működő kultúra már nem volt vizsgálható, következésképpen az elmaradt alapkutatásokat is nehezen lehetett volna már elvégezni. Annál is inkább, mert – amint ezt előbb említettük – az idős emberek passzív emlékezetében élő kulturális jelenségek vizsgálata, az „értékmentés” és néprajzi adatgyűjtés ekkor már nem tartozott a korszerű tudományos paradigmák közé.

Jelen tanulmány azokat a nyomtatásban megjelent néprajzi gyűjtéseket, tanulmányokat veszi számba, amelyek az erdélyi magyar népcsoportok

¹ Jelen tanulmány a *Ház és Ember* szentendrei múzeumi évkönyv 20. kötetében közölt kutatástörténeti összefoglaló (I. Tánczos V. 2007a) bővített, aktualizált változata.

népi vallásosságával foglalkoznak.² Ezek az eredmények bizonyára sem műfaji, sem tájegységi, sem történeti vonatkozásban nem elégségesek ahhoz, hogy egy majdani munkacsoport az erdélyi magyarság vallási néprajzát összeállítsa, de összefoglaló igényű rövid bemutatásuk – úgy véljük – mégis időszerű.

Mivel a vallásos világmép a hagyományos népi kultúra csaknem minden területét meghatározza, a jelen kutatástörténeti összefoglaló tárgyát igen nehéz körülhatárolni. A népi tudatban például nem mindig különülnek el a hiedelmek a kifejezetten vallásos természetű képzetektől, de ezt a distinkciót tudományos téren mégis célszerű megtenni. Hasonlóképpen nem mindig egyszerű elhatárolni a vallásos és nem vallásos tartalmú népszokásokat sem, vagy éppen elkülöníteni a szövegfolklor vallásos és nem vallásos tartalmú műfajait. Köztudott továbbá, hogy a vallásosság népi képzetei, rituális megnyilvánulásai és a vallásos élmény megélésének népi intézményi keretei gyakran a hivatalos egyház kultúrájával és intézményrendszerével is összefonódnak. Továbbá a népi vallásosság kutatói mind-egyre folklorizációs folyamatokkal szembesülnek, azzal, hogy az ún. „magas egyházi kultúra” elemei „alászállnak” a nép közé, másfelől viszont igaz az is, hogy a hivatalos egyház gyakran használja fel a népi vallásos kultúra bizonyos elemeit, azaz a vallásos folklorizmus különféle jelenségei a modern korban is igen gyakoriak.³ A jelen tanulmány összeállításakor, azaz a bibliográfiái adatgyűjtés és értelmezés során, egy pragmatikus szemlélet jegyében inkább a népi vallásosság fogalmának tágabb felfogására törekedtünk, mintsem a fogalom leszűkítésére.

A vallási néprajzi kutatások korszakai, intézményi keretei és módszerei

A vallásos mentalitásra és szokásokra vonatkozóan viszonylag kevés történeti forrással rendelkezünk. Az igen gazdag 17–18. századi erdélyi emlékirat-irodalomban és prédikációs irodalomban előfordulnak olykor néprajzi-antropológiai szempontból is értékelhető szórványos adatok, de

² A moldvai csángók népi vallásosságának kutatástörténetét egy másik összefoglalóban írtam meg (l. Tánzos V. 2007b).

³ A hivatalos és népi vallásosság viszonyáról lásd még: Tánzos V. 1995b, 1996a és 1999.

ezek közül kevés a részletes leírás. Közülük vallási néprajzi vonatkozásban is kiemelkedő jelentőségű Apor Péter 1736-ban kelt *Metamorphosis Transylvaniae* című emlékirata (Apor P. 1736), melyben – egybekellett – szemléletes leírásokat találunk a 17. századi főúri temetkezési és lakodalmi szokásokról. A katolikus székely főnemes tudósít továbbá az egyházi év egyes ünnepeinek megüléséről, az erdélyi felekezetek közötti viszonyokról, az eskü- és szitokszavakról, a kolozsvári polgárok és diákok mindennapi vallásos életéről, a környékbeli templombúcsúkról is, de hagyományörző szándékkal írt munkájának ezek a leírásai sajnos – mai néprajzos szemmel nézve – nem elég részletezőek és kimerítőek. Bod Péter 1757-ben Oppenheimben, majd Nagyszébenben is kiadott *Szent Heortokrates* című munkája „az innepekről való traktácska”, amelynek összeállításakor a tudós magyarigeni református lelkipásztor nemcsak az ókori és középkori latin szerzőkre vagy az ókeresztény kor egyházatyáinak műveire támaszkodik, hanem bőségesen említ olyan vallásos képzeteket, szokásokat és hiedelmeket is, amelyekkel vélhetően maga is találkozott Erdélyben (Bod P. 1757, 1761).

A népi kultúra iránti 19. századi romantikus érdeklődés a népi vallásosság jelenségeire nem terjedt ki. A népiségkultuszban gyökerező kelet-európai nemzeti mozgalmak elsősorban az „ősvallás”, a nemzeti mitológia és eposz iránt érdeklődnek. Mivel a népi vallásosság megnyilvánulásai nem tűntek eredetinek, ősinek, és az egyházi liturgiával szembeni különbségeik sem voltak világosak, következésképpen a romantikus lelkesedést nem lehetett rájuk kiterjeszteni. Az „ősi vallási hagyományok” kutatói azonban minduntalan egyházi tradíciókkal találkoztak, amelyekkel nem nagyon tudtak mit kezdeni. Mindazonáltal a népi vallásosságra vonatkozó első szórványos információk bekerültek a néprajzi szakirodalomba, de ekkor még módszeres kutatásokról aligha beszélhetünk.⁴ Ugyancsak szórványos adatokat találunk a 19. század második felében és a századforduló táján megjelent monografikus néprajzi munkákban is, melyek között sok az erdélyi vonatkozású is. Ipolyi Arnold átfogó, levelezés útján történt gyűjté-

⁴ E tekintetben érdemes áttekinteni a Sándor István-féle néprajzi bibliográfia tételeit, amely az 1850–1870 közötti időszakra vonatkozóan kb. 300 olyan cikk, tanulmány adatait adja meg, amelyek a történeti Magyarország vallási néphagyományáival foglalkoznak (I. Sándor I. szerk. 1977).

se Erdélyre nem terjedt ki,⁵ így az 1854-ben kiadott *Magyar Mythologia* erdélyi néprajzi adatai másodkézből – Bod Péter, Benkő József, Kővári László, Müllner Friedrich és mások munkáiból – származnak, és nem is korabeliek. A romantikus ősiségkutatás jegyében született Orbán Balázs nagy munkája, a *Székelyföld leírása* is, de lévén, hogy a szerző maga járta be a székely székeket, műve számos ma is értékelhető néprajzi leírást tartalmaz (Orbán B. 1868–1873).

A századforduló táján Magyarországon is uralkodó pozitivista tudományeszmény jegyében született tájegységi monográfiák a kutatói érdeklődés jellegétől függően vallási néprajzi vonatkozásban is hasznosíthatók. Itt mindenekelőtt a *Szolnok–Doboka vármegye monográfiája* (Tagányi K. – Réthy L. – Pokoly J. – Kádár J. 1901–1905) és a *Szilágy vármegye monográfiája* (Petri M. 1901–1904) című monumentális, elsősorban történeti jellegű és szociografikus szemléletű munkákra gondolunk, de hasonló a helyzet Jankó János *Kalotaszeg magyar népe* (Jankó J. 1892) *Torda, Aranyosszék, Torockó magyar [székely] népe* (Jankó J. 1893), Lázár István *Alsófehér vármegye magyar népe* (Lázár I. 1896), Kolumbán Lajos *A hétfalusi csángók a múltban és a jelenben* (Kolumbán L. 1903) és Mailand Oszkár *Székelyföldi gyűjtés* (Mailand O. 1905) néprajzi jellegűnek inkább nevezhető munkáival is. Nehéz hozzáférhetősége miatt a néprajzi szakirodalom méltatlanul feledte el Vitos Mózes csíki katolikus plébános 1894–1902 között 34 füzetben Csíkszeredában kiadott, majd nemrég két kötetben újra megjelentetett *Csíkmegyei Füzetek* című főművét,⁶ amelynek *Társadalmi és közerkölcsi állapotok* című fejezetében kalendarisztikus (húshagyó keddi hajnalozás, farsangtemetés, húsvéti öntözés, pünkösdi „zöldfársáng”, karácsonyi betlehemezés) és az emberélet fordulóihoz kapcsolódó (keresztelés, lakodalom) népszokások leírásait, valamint a csíki vallásos szokásköltészet néhány darabját is megtaláljuk. Malonyai Dezső ugyancsak e korszakban született, sokat vitatott monográfiájának (l. Malonyay D. 1907–1922) két erdélyi kötete – *A kalotaszegi magyar nép művészete* (1907), illetve *A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete* (1909) – mindenekelőtt a népművészet és az egyházművészet kapcsolatát illetően hasznosítható. Az

⁵ A mintegy félszáz gyűjtő névsorát lásd: Ipolyi A. 1987. A hasonmás kiadás függelékai, 39–40. old., 16. jegyz.

⁶ Vitos M. 1894–1902. Új, együttes kiadása: Vitos M. 2002–2003.

adatfeltáró, rendszerező és monografikus igénnyel szintetizáló pozitivista tudomány szemléletet ülteti gyakorlatba Balázs Márton Háromszék néprajzáról készült monografikus munkája is, ami mintegy öt évtizedig tartó gyűjtés és előkészítő munka után 1942-ben jelent meg, és ma könyvritkaságnak számít (Balázs M. 1942). E módszer kései hajtásának tekinthető Vámszer Géza *Szakadát, egy szebenmegyei magyar szórvány* című könyve is (Vámszer G. 1940).

A népi vallásosság jelenségei a kolozsvári egyetem magántanárát, az 1898-tól Magyarországon elsőként egyetemi néprajzi előadásokat tartó Herrmann Antalt is foglalkoztatták. Ezt az érdeklődését meghirdetett egyetemi kurzusai is jelzik, de nyomtatásban kevés munkája jelent meg.⁷ *A hegyek kultusza Erdély népeinél* című főműve azonban ebbe a tárgykörbe illeszkedik (Herrmann A. 1893). Az 1919-ben bekövetkezett hatalomváltás után Kolozsváron két évtizedig szünetelt az egyetemi szintű néprajzi oktatás, Herrmann Antal maga is a kolozsvári magyar egyetem jogutódjaként létrejött Szegedi Egyetemre távozott.

A két világháború közötti időszakban a néprajzi kutatásnak nem voltak intézményi keretei. A kolozsvári magyar diákság körében felekezeti alapon szerveződő falukutató mozgalmak 1930 után bontakoztak ki és – noha csak érintőlegesen – a népi vallásosság kutatásával is foglalkoztak. Az erdélyi falukutatás a bukaresti Dimitrie Gusti professzor által irányított monografikus szociológiával állt szoros kapcsolatban, és gyakorlati téren is igyekezett követni az irányzat kutatásmódszertani elveit. A református fiatalok az *Erdélyi Fiatalok* folyóirat (szerkesztője László Dezső) és a munkaközösség által kiadott falufüzetek körül szerveződtek, az 1936–1944 között kiadott *Hitel* folyóirat pedig a katolikus falukutató fiataloknak (Venczel József és köre) lett a fóruma. A mozgalom keretében 1941–1944 között több diákcsoport is tanulmányozta a Szolnok-Doboka megyében lévő Bálványosváralja népi kultúráját, de a sok ezer cédulát eredményező gyűjtés feldolgozására végül nem került sor.⁸ A református diákok *Ifjú Erdély* című folyóirata 1938-ban téli néphagyományok

⁷ Herrmann Antal kolozsvári működéséről több tanulmány jelent meg a *KJNT Értesítője* 1999/1–2-es számában. Ezek szerzői Gaál György, Voigt Vilmos, Paládi-Kovács Attila, Péntek János, Hála József, Katona Imre és Bálint Sándor.

⁸ A bálványosváraljai falukutatás vallásantropológiai összegyűjtött anyagát szakdolgozatában Fülöp Mónika mutatta be és elemezte (l. Fülöp M. 2004.)

gyűjtésére vonatkozó útmutatót jelentetett meg. A több mint 60 református faluból beérkezett, jelentős forrásértékű gyűjtésből Nagy Ödön és Makkai Endre szerkesztette meg a *Téli néphagyományaink* című kötetet (Makkai E. – Nagy Ö. 1939).⁹

Az 1940-ben újrászerveződött kolozsvári egyetemen komoly néprajzi kutatómunka vette kezdetét, aminek eredményei Gunda Béla professzorsága idején, 1943–1949 között mutatkoztak meg igazán. Egyebek között ekkor jelent meg K. Kovács László monográfiája a kolozsvári hóstátiak halottkultuszáról és temetkezési szokásairól (Kovács L. 1944). Ezidőtájt a funkcionalista irányzat társadalomközpontú szemlélete hatott a népi vallásosság kutatására is. Ennek jegyében született Gunda Béla *Munka és kultusz a magyar parasztságnál* című munkája (Gunda B. 1946), és ugyancsak funkcionalista szemléletet érvényesítettek a legfiatalabb néprajzos nemzedékhez tartozó Antal Árpád és Faragó József népi betlehemes játékokról írott tanulmányai is (Antal Á. 1946, Faragó J. 1947, 1949, 2001).

Az 1948-as kommunista hatalomátvétel előtt Erdélyben is kísérletek történtek a Georg Schreiber-féle német vallási néprajzi iskola, az ún. „lelkipásztori” vagy „pedagógiai” néprajz gyakorlati alkalmazására, aminek hatása alatt Bálint Sándor, Schwartz Elemér és mások az 1930–1940-es években a már anakronisztikussá lett romantikus „déliábos ősvalláskutatás” ellenében megalapozták a korszerű vallási néprajzi kutatásokat. Az irányzat szemléleti alapja az volt, hogy mivel „a keresztény magvetés termékeny talajra talált a néplélekben” (Bálint Sándor), az így létrejött sajátos népi lelkiséggel mind a lelkipásztoroknak, mind a néprajzkutatóknak foglalkozniuk kell. Az 1929–1937 között Rómában tanult és ott teológiai doktorátust szerzett Erőss Alfréd, hazatérése után, a negyvenes évek második felében *Lelkipásztori néprajz* címmel sok erdélyi vallási néprajzi adatot tartalmazó, elméletileg is jól megalapozott egyetemi jegyzetet állított össze a gyulafehérvári katolikus teológia hallgatói számára, de az 1950-ben fiatalon elhunyt tanár korszerű tankönyve csak ötven évvel később, 1998-ban jelent meg (Erőss A. 1998). Ugyancsak a „lelkipásztori néprajz” körébe sorolhatók Székely László katolikus plébános korai munkái, mindenekelett az *Áhitat falun* és az *Ünneplő székelyek* című füzetei a felcsíki székelyek vallásosságáról (Székely L. 1936, 1943a, 1943b).

⁹ A gyűjtésről, illetve a kötetről készült beszámoló: Nagy Ö. 1992a.

A „lelkipásztori néprajz” irányzatának protestáns képviselői is voltak. Illyés Endre, aki életművében a református gyakorlati teológia szempontjait érvényesítette, egyházi levéltári források és néprajzi gyűjtések alapján kutatta a református népi vallásos mentalitást, a vallás közösség- és erkölcsformáló szerepét. A kolozsvári teológiai tanulmányai elvégzése után 1920-tól Sárospatakon, Debrecenben és más magyarországi városokban tanító teológus hatalmas összegyűjtött néprajzi anyagának nagyobbik része kiadatlanul maradt (Illyés E. 1931, 1941). Belső-Erdélyben hasonló szellemiséget és módszert képviselt a Kis-Küküllő mentén működő, egyházi lapokban igen sokat publikáló Illyés Géza is,¹⁰ akinek egyik 1942-ben írt tanulmányát – *Milyenek voltak a pásztorok és a rektorok a 17. században?* (Illyés G. 1942) – a *Vallási néprajz* sorozat 7. kötete közölte újra (Illyés G. 1942).

A kommunista diktatúra éveiben a vallási néprajzi kutatások teljesen ellehetetlenültek. A kolozsvári egyetemen 1949-ben megszűnt a néprajzi szakképzés, a tanszékvezető Gunda Béla professzor is Magyarországra távozott. Az 1949–1989 közötti időszakban vallási néprajzi kutatásokat hivatalosan támogatott intézményi keretben egyáltalán nem lehetett végezni, és a publikációs lehetőségek is erősen beszűkültek, úgyhogy a 20. század harmincas-egyvenes éveiben épphogy megszületett vallási néprajz egyszerre megszűnt önálló diszciplína lenni. A népi vallásosság bizonyos jelenségei, különösen a vallásos szövegfolklor műfajai, tabutémákká váltak, mások pedig az etnográfia más területeinek vonzáskörébe kerültek. Így a hiedelemkutatás, Magyarországon és Erdélyben is, többkevesebb sikerrel integrálta a vallásos képzetek kutatását – lásd például Bosnyák Sándor gyimesi gyűjtéseit (1982, 1992, 2001) vagy a *Népismereti Dolgozatok* egyik-másik tanulmányát (pl. Daczó Á. 1980 és 1981) –, a népművészet-kutatók a vallásos funkciójú vagy szimbolikájú tárgyak vizsgálatával is foglalkoztak, a társadalomnéprajzi vizsgálatok olykor kiterjedtek a vallásos mentalitás kérdéskörére is. A karácsonyi és a húsvéti ünnepkör vallásos tartalmú ünnepi szokásainak kutatására sem nyílt lehetőség. Ezekben az évtizedekben vallásos szokásokról csak az általános szokáskutatás keretében lehetett beszélni (ilyen kontextusban szóltak róluk a magyar néprajztudomány alapvető kézikönyvei is), és a kutatóknak

¹⁰ Illyés Géza egyházi lapokban adta közre a Kis-Küküllői Egyházmegye történeti forrásait, sok vallási néprajzi adattal (l. Molnár A. 1995a, 5. jegyzet).

mindenekelőtt a szokások társadalmi funkcióit, esetleg esztétikai relevanciájukat kellett hangsúlyozniuk. Bizonyos vallásos szokások teljesen eltűntek (pl. húsvéti határkerülés), mások csak a templom falai között éltek tovább (pl. szentsírörzés). A halottkultusz és a temetők néprajzának kutatása művelhető területnek számított. E téren Balassa Iván (1947, 1973, 1989, 1992a, 1992b), dr. Kós Károly (1972a, 1972b, 1972c, 1974), Nagy Jenő (1984), Erdélyi Lajos (1980) és mások végeztek alapkutatásokat, de itt is volt bizonyos szemléleti egyoldalúság.

A 20. század hatvanas-hetvenes éveitől elkezdődtek a magyarországi és erdélyi kutatók félig vagy teljesen illegális földalatti gyűjtései is, de a nehéz gyűjtési körülmények miatt ezek lehetőségei erősen korlátozottak voltak. Kallós Zoltán – a balladák, népdalok, szokásleírások gyűjtése mellett – jelentős munkát végzett a vallásos népelemek, vallásos szokás-költészet, archaikus népi imák gyűjtése területén is, és archivált anyagát sikerült budapesti intézetekben (mindenekelőtt az MTA Zenetudományi Intézetének archívumában) elhelyeznie. Erdélyi Zsuzsanna erdélyi baráti köre (például Gurzó Anaklét ferences) az 1970-es és 1980-as években titokban archaikus népi imádságokat gyűjtött, de félig-meddig illegálisnak számítottak Székely László, Salamon Anikó és Seres András székelyföldi és gyimesi gyűjtései is. A diktatúra utolsó éveiben Sávai János szegedi kutató az erdélyi katolikus parókiák levéltári anyagának feltárásán dolgozott.

A kutatási eredmények közzététele a kiadói tevékenység cenzúrázása miatt ugyancsak problematikus volt. A helyzetre jellemző, hogy a kolozsvári Folklor Intézet és a kolozsvári Zeneakadémia archívumai vallási néprajzi gyűjtéseket is tartalmaznak, de Jagamas János, Szenik Ilona, Kallós Zoltán, Faragó József, Almási István és mások ilyen természetű gyűjtései nem kerülhettek nyilvánosságra. Szenik Ilona ebből a gyűjtésből adta közre az *Erdélyi és moldvai magyar siratók, siratóparódiák és halottas énekek* című kötetét, de már csak a rendszerváltás után (Szenik I. 1996). Voltak olyan kutatók is, akik következetesen az íróasztalfióknak dolgoztak. Közéjük tartozott például a Temesváron tanárkodó, 1982-ben elhunyt Székely László is, akinek *Csiki áhítat* című posztumusz kötete 1997-ben jelent meg Budapesten a szerző kéziratanyagából (Székely L. 1997). P. Daczó Árpád-Lukács archaikus népi imádsággyűjteménye ugyancsak a rendszerváltás után jelent meg a korábbi gyűjtésből (Daczó Á. 2003).

Magyarországon az 1970-es évek közepétől az egyre „puhábbá” váló diktatúra idején bizonyos lehetőségek a publikálás terén is adódtak. A

Szent István Társulat 1979-ben Domokos Pál Péter szerkesztésében dal-
lamokkal együtt kiadta Kájoni János *Cantionale Catholicum* (1676) című
híres csíksomlyói vallásos énekeskönyvét (Domokos P. szerk. 1979), majd
az 1980-as világi kiadók jelentették meg Vasas Samu és Salamon Anikó
Kalotaszegi ünnepek című kötetét (Vasas S. – Salamon A. 1986), valamint
Salamon Anikó gyimesi vallásos folklór gyűjtését (Salamon A. 1987).

Mind elméleti, mind gyakorlati-módszertani vonatkozásban nagy je-
lentőségű esemény volt a Magyarországon szerkesztett *Vallási Néprajz*
kiadványsorozat megindulása 1985-ben, hiszen a körülötte szerveződő
munkacsoport¹¹ konkrét kutatási programokat is kezdeményezett a refor-
mátus és unitárius népi vallásosság tudományos kutatása terén, amely-
ben erdélyi lelkészek (Simén Domokos, Sándor Attila és mások) is részt
vettek. Ez a csoport – Küllös Imola és Molnár Ambrus irányításával –
1992-től kezdve összehangolt kutatásokat végzett a Kükküllői Református
Egyházmegyében, amelynek keretében impozáns történeti anyagot (vizi-
tációs jegyzőkönyvek, protokollumok, synodusi jegyzőkönyvek stb.) tár-
tak fel, és néprajzi gyűjtéseket is végeztek. A kutatások eredményeit min-
denekelőtt a *Vallási Néprajz* sorozat köteteiben adták közre (I. beszámoló
róla: Küllös I. 1992).

A rendszerváltás után a népi vallásosság kutatása terén teljesen új kor-
szak kezdődött. A tudományos kutatásokat koordináló fő intézmények-
ké az egyetemi tanszékek váltak, amelyek különböző kutatóintézetekkel,
szakmai egyesületekkel, múzeumokkal és egyéb szakmai közösségekkel
együttműködve különféle kutatási programokat szerveztek, archívumok-
at állítottak össze és kiadványokat jelentettek meg. Az alapkutatások
elvégzése és az eredmények közreadása rendszerint alapítványi támoga-
tásokkal történt. A jelentősebb vallási néprajzi programok közül kiemel-
jük a Pócs Éva által koordinált magyarországi munkacsoport Felcsíkon és
Gyimesben végzett alapkutatását, a Barna Gábor nemzetközi kutatócso-
portja által végzett máriaradnai búcsúkutatást, Mohay Tamás alapkuta-
tását a csíksomlyói búcsú néprajzi vizsgálata terén. Az erdélyi magyarság
népi vallásosságának kutatása vonatkozásában is kiemelkedő jelentősége
volt a Veszprémi Laczkó Dezső Múzeum és a Sepsiszentgyörgyi Székely
Nemzeti Múzeum által szervezett *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*

¹¹ A csoport fő irányító személyiségei Molnár Ambrus, Küllös Imola, Gunda Béla, Dankó
Imre voltak (I. Gunda B. 1985).

konferenciasorozatoknak,¹² illetve a megjelent konferenciaköteteknek. A sorozat legújabb, 7. kötetében, amely a 2005 szeptemberében tartott sepsiszentgyörgyi konferencia előadásainak anyagát tartalmazza, különösen sok erdélyi tárgyú tanulmány található. A Szegedi Néprajzi Tanszék vallási néprajzi konferenciáin¹³ ugyancsak rendszeresen hangzottak el előadások Erdély népi vallásosságáról. A kolozsvári Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, a Kriza János Néprajzi Társasággal együttműködve, több kutatási programot¹⁴ is kezdeményezett ezen a területen, amelynek eredményeként számos publikáció jelent meg. Az 1993–2010 közötti időszakban mintegy két-három tucat szakdolgozat és magiszteri dolgozat készült el,¹⁵ és a Kriza János Néprajzi Társaság Archívumában elhelyezett vallási néprajzi anyag mennyisége is impozáns.¹⁶

Az intézményi keretekben zajló vagy magánkezdeményezésre folytatott egyéni kutatási programok 1990 után még intenzívebbé váltak, és – legalábbis a megjelent publikációkat tekintve – igen eredményeseknek mondhatók. A magyarországi szakemberek közül a fentebb említetteken kívül Bárh János, Balogh Balázs, Fülemile Ágnes, Harangozó Imre, Ilyés Zoltán, Karácsony Molnár Erika, Madar Ilona, Magyar Zoltán, Szacsavay Éva, Takács György, Vass Erika rendszeres terepmunkát végeztek Erdélyben a népi vallásosság kutatása terén.

A sokasodó publikációk áttekintése és számon tartása a szakemberek számára is egyre nehezebb, ezért létfontosságú a bibliográfiák összeállítása. Ezen a téren nagy jelentőségük van a Néprajzi Múzeum keretében 1988 óta évente közreadott *Magyar néprajzi bibliográfia* füzeteknek, és a Kriza János Néprajzi Társaság által összeállított, Erdély és Moldva néprajzára vonatkozó elektronikus bibliográfiai adatbázisnak (Jakab A. szerk., Ilyés S. szerk.),¹⁷ amelynek nyomtatott formában való közreadása a *KJNT Értesítőjében* elkezdődött egyrészt tájegységek – Kalotaszeg (I. Ercsei J. szerk. 2000), Háromszék (I. Jakab A. – Pozsony F. szerk. 2003), Moldva

¹² A rendezvénysorozat fő szervezői: S. Lackovits Emőke, Mészáros Veronika és Szőcsné Gazda Enikő.

¹³ Szervezőjük: Barna Gábor.

¹⁴ Ezek irányítói Pozsony Ferenc, Keszeg Vilmos, Gazda Klára és Tánczos Vilmos voltak.

¹⁵ Lásd: <http://www.neprajztanszek.ro/>

¹⁶ Lásd: <http://www.kjnt.ro/>

¹⁷ <http://neprajzibibliografia.adatbank.transindex.ro>, illetve <http://csangobibliografia.adatbank.transindex.ro>

(I. Ilyés S. – Pozsony F. – Tánzos V. szerk. 2006) szerint –, másrészt személyi bibliográfiák (Faragó József, Kallós Zoltán stb.)¹⁸ formájában.

Az utóbbi évtizedben – elsősorban az egyház- és művelődéstörténezszerk jövöltábol – megjelent néhány olyan történeti forrásgyűjtemény, amelyek a népi vallásosság jelenségeinek kutatása során is jól hasznosíthatók. Tóth István György nagy jelentőségű, az erdélyi történeti vallási néprajzi kutatások szempontjából is sokat ígérő levéltári munkája (Tóth I. szerk. 1994, 2002, 2005) a kutató idejekorán jött halála miatt sajnos félbeszakadt. Sávai János és Bárth János székelyföldi katolikus plébániák levéltári anyagát (Sávai J. 1997, 2001; Bárth J. 2008), Kovács András és Kovács Zsolt a 18. század első feléből származó katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyveket (Kovács A. – Kovács Zs. 2002), Csáki Árpád és Szőcsné Gazda Enikő Orbai széki református egyházlátogatási jegyzőkönyveket (Csáki Á. 1999, 2004; Csáki Á. – Szőcsné Gazda E. 2001), Kolumbán Vilmos József 18. századi sepsiszéki református vizitációs jegyzőkönyveket (Kolumbán V. 2005) tettek közzé és értelmeztek. Coroi Artur egy 18. századi háromszéki (altorjai) deák 1702–1734 között vezetett feljegyzéseit adta közre (Coroi A. 2007). Molnár B. Lehel egy tanulmányban az aranyosszéki unitárius püspöki vizitációs jegyzőkönyvekkel foglalkozott (Molnár B. L. 2007). Boldizsár Zeyk Zsuzsa négy kalotaszegi református falu felekezeti iskoláinak állami iskolákká való átalakulásának történeti forrásdokumentumait tárta fel a 19. század második feléből (Boldizsár Zeyk Zs. 2010). Lovász Réka a mezőpaniti református egyházközség vallásos életét írja le 1839–1869 között a parókia levéltári forrásai alapján (Lovász R. 2009). Azt, hogy a levéltári források jól használhatók a történeti szokáskutatásban is, Tüdős S. Kingának az a tanulmánya bizonyítja, amelyben a történész szerző a székelyek generálisának, I. Mikes Kelemennek 17. század végi végrendeletét és temetését mutatja be (Tüdős K. 2008).

Bárth Dániel katolikus egyházi levéltári forrásokat feltáró kutatásai egyaránt beletartoznak mind a liturgiátörténet, mind a történeti vallási néprajz tárgykörébe. Munkáiban a szertartáskönyveket és más levéltári forrásokat mint a történeti szokáskutatás forrásait veszi szemügyre (Bárth D. 2005, 2007). Egyik tanulmányában régi vallásos népszokások

¹⁸ A társasági tagok személyi bibliográfiáinak közreadása a *KJNT Értesítőjében* a kilencvenes évek második felében elkezdődött. Lásd: Pozsony F. – Tánzos V. 1996; Borbély É. – Pozsony F. 1997, 1998; Ilyés S. – Jakab A. 2006.

nyomait kutatja egy 1783. évi katolikus püspöki körrendeletben (Bárth D. 1999). Újabban érdeklődése mindenekelőtt az egyházi benedekciók és exorcizmusok kutatására irányul (Bárth D. 2008, 2010). A történeti vallási néprajzi kutatások további alakulására vonatkozóan nagy jelentőségű esemény az, hogy az elmúlt években megkezdődött a katolikus egyházi levéltárak (érseki levéltár, területi gyűjtőlevéltárak) repertóriumainak közreadása (Szögi L. 2006; Bernád R. 2006, 2009).

Regionális jellegű, monografikus igényű vallási néprajzi munkák

Amint már a bevezetőben is jeleztük, a mai néprajzi és antropológiai szemlélet megkérdőjelezi mind a hely (falu, kistáj), mind a közösségi kultúra (pl. vallási közösség), mind az egyes folklórműfajok egységét, következőképpen ezek módszeres tudományos vizsgálatát sem tartja kivitelezhetőnek, és korszerűtlennek tekinti egy-egy földrajzilag vagy műfaji szempontok alapján körülhatárolt kulturális jelenség monografikus igényű feldolgozását. Az 1980-as évekig, amikor még az ilyen monografikus szemlélet tudományos szempontból is korszerűnek és kívánatosnak minősült, Kelet-Európában a kommunista diktatúrák ideológiai viszonyai nehezítették meg, sőt voltaképpen tették lehetetlenné az ilyen típusú, egy-egy tájegység vagy falu népi vallásosságáról átfogó képet adó vallási néprajzi munkák elkészítését. Ezért van az, hogy a legtöbb erdélyi kistáj vagy vallási közösség vonatkozásában ma egyáltalán nem rendelkezünk szintetizáló jellegű, monografikus igényű munkával. Az ideológiáktól mentes tárgyi néprajz területén a dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Nagy Jenő triász szakszerű táji monográfiákat készített és jelentetett meg Kászon (1972), Szilágyság (1974), a Kis-Küküllő mente (1978) és Moldva (1981) népi kultúrájáról. A vallási néprajz területén ilyen jellegű táji monográfiák nincsenek. Néhány igen fontos szintézisről mégis számot tudunk adni, azzal az előrebocsátott megjegyzéssel, hogy ezek a munkák különböző korszakokban, különböző kutatási módszerek alkalmazásával készültek, és a feltárt néprajzi anyag elrendezésének elvei is eltérőek. Mindezek az elvek, szempontok és módszerek az új tudományos paradigmák alapján bizonyára vitathatók is, de az eredmények értékét nem lehet kétségbe vonni.

A zömében katolikus lakosságú történelmi Csíkszék kistájairól – Felcsík és Alcsík, Gyergyó, Kászon és Gyimes vidékéről – Székely László készített vallási néprajzi monográfiát (Székely L. 1997).¹⁹ A szerző halála után szerkesztett könyv négy nagy fejezete az egyházi liturgia népi megnyilvánulásaiival (pl. szentségek használata, imádkozási gyakorlat stb.), az egyházi ünnepek megülésétől rituális gyakorlatával, a szenthelyekhez kapcsolódó népi kultikus gyakorlat bemutatásával és végül bizonyos vallásos tartalmú folklórszövegekkel (lakodalmi búcsúztatók, betlehemes játékok stb.) foglalkozik. A magyar vallási néprajzi kutatás egészét tekintve is kiemelkedő jelentőségű Bárth János két székelyföldi népi vallásossággal foglalkozó könyve: az *Úz-völgyi magyarok* című kötet a településnéprajz és népesedéstörténet felől közelítve, egyházi levéltári források felhasználásával mutatja be egy szakrális táj létrejöttét a Csíki-havasok erdősegei között (Bárth J. 2004, l. még Bárth J. 2006b), a *Jézus neve dicséretessék!* című könyv (Bárth J. 2006a) pedig a székelyvassági hegyi tanyák népének vallásos életének példás módszerességgel szerkesztett monográfiája. Egy másik udvarhelyszéki kistájáról, a Sóvidék falvainak vallásosságáról Madar Ilona készített összefoglalót (Madar I. 1998). Könyvében a sokfélekezett tájegység egyházainak szervezeti életével és liturgikus gyakorlatával, a népi vallásos képzetekkel, az ünnepnapok és hétköznapok vallásos szokásaival, rituális szöveg hagyományával és a vallás erkölcsszabályozó szerepével foglalkozik.

Vallásos szokások

Az egyházi év nagy ünnepköreinek közösségi rítusai a kétségkívül a népi vallásosság leglátványosabb, és ennek megfelelően a legkutatottabb területéhez tartoznak, ilyen típusú – bár lokalizálatlan – adatokat már Bod Péter *Szent Heortokrates* című munkájában (l. Bod P. 1757) is találunk. A fentebb említett tájegységi jellegű vallási néprajzi monográfiákban (Székely L. 1997, Madar I. 1998, Bárth D. 2004, 2006a) is jelen vannak a szokásleírások és a népszokások rítusszövegei. Balázs Márton háromszéki gyűjteményének mintegy fele foglalkozik az esztendő vallásos ünnepeivel

¹⁹ A kötet előzményei a szerző fiatalkori kisebb munkái: Székely L. 1936, 1943a, 1943b.

és ezek költészetével, további néhány fejezet pedig az emberélet fordulójának folklórjával (Balázs M. 1943). A legjelentősebb háromszéki folklór-gyűjtemény, az 1957-ben megjelent Konsza Samu-féle gyűjtés, már jóval kisebb arányban tartalmaz a vallásos népköltészet körébe sorolható folklóranyagot, csupán karácsonyi és húsvéti köszöntőverseket, sírfeliratokat, valamint népi költők által írt tréfás sírverseket találunk benne (Konsza S. 1957). Gyergyói székely és örmény vallásos szokásokra vonatkozó történeti adatokat találunk Tarisznyás Márton *Gyergyó történeti néprajza* című könyvében (Tarisznyás M. 1994). Az egyik bukovinai székely népcsoport-töredék, az Erdélybe visszatelepült ún. „dévai csángók” vallásosságával, valamint vallásos folklórjával Zsók Béla és Makkai Endre foglalkozott (Zsók B. 2000a, 2000b, 2000c, Makkai E. 1990). Sebestyén Ádám bukovinai székelyekről szóló könyvének második fele a karácsonyi és húsvéti, valamint a kereszteléshez, a lakodalomhoz és a temetéshez kapcsolódó szokások ismertetését tartalmazza a megfelelő rítusszövegekkel együtt (Sebestyén Á. 1972). Vasas Samu és Salamon Anikó *Kalotaszegi ünnepek* (Vasas S. – Salamon A. 1986), Seres András *Barcasági magyar népköltészet és népszokások* (Seres A. 1984) című könyvei a kalendarisztikus ünnepekörök és az emberélet fordulóihoz fűződő ünnepek szokásleírásainak gazdag gyűjteményei. Horváth István *Magyarózdai toronyalja* című írói falurajza néprajzi szempontból is értékes forrás, egyebek mellett az ünnepi népszokások vonatkozásában is (Horváth I. 1971). Pozsony Ferenc a Homoród menti falvak (Pozsony F. 2000d), Sándor Andrásné az oltszakadati evangélikusok (Sándor A. 1990), Zsigmond József és Palkó Attila a felső-marosmenti Magyaró népszokásairól adott közre összefoglaló igényű tanulmányt (Zsigmond J. – Palkó A. 1996).

A kalendarisztikus és az emberélet fordulóihoz fűződő szokások terén egész Erdélyt átfogó, a tárgyalt néprajzi jelenségeket megfelelő elméleti keretben összefoglaló munka Pozsony Ferenc *Erdélyi népszokások* című egyetemi tankönyve (Pozsony F. 2006).

Az egyházi ünnepek és jeles napok vallásos szokásai

A jeles napok vallásos szokásait vizsgáló tájegységi monografikus munkák között Barabás László *Forog az esztendő kereke* című, sóvidéki népszokásokról szóló könyve az egész magyar néprajz vonatkozásában is kiemelkedő jelentőségű (Barabás L. 1998). A kötet nemcsak a

nagyünnepek, hanem a kisebb egyházi ünnepekhez kapcsolódó szokásanyag ismertetését is tartalmazza, a szokások rítusénekeivel együtt. A marosvásárhelyi kutató *Aranycsitkók, maszkurák, királynék* című tanulmánykötetének első fele az erdélyi farsangi szokásokkal foglalkozik, a kötet második fele pedig több vallásos tárgyú dramatikus népszokásról – mindenekelőtt maroszékiekről – tartalmaz pontos és részletes leírást (Barabás L. 1999).

Küllös Imola és Molnár Ambrus (a diktatúra retorziójától tartva Virág Anna és Kovács Péter álnéven) a Nyárad menti unitáriusok (Virág I. – Kovács P. 1990), István Lajos Korond (István L. 1994), Veres Emese-Gyöngyvér a barcasági „csángók” (Veres E. 2002), Páll Éva a szilágysági Szer kalendarisztikus vallásos szokásait tanulmányozták (Páll É. 1994). Itt említjük meg Szendrey Zsigmond nagyszalontai jeles napokról és Szatmár néphagyományairól írott közleményeit is (Szendrey Zs. 1916, 1927). Molnár Ambrus gazdagon adatolt, a református ünnepek és egyéb jeles napok hagyományvilágát bemutató összefoglaló tanulmánya sok erdélyi vonatkozást is tartalmaz (Molnár A. 1999).

Téli ünnepkör

A téli ünnepkör vallásos hagyományairól két önálló kötet és több tucat egyéb néprajzi közlemény jelent meg. A Makkai Endre – Nagy Ödön-féle gyűjteményről (1939/1993) előbb már szóltunk. Nagy István *Hopp Istók, jó estét...* című könyvében és tanulmányaiban Szatmár vidékének magyar, román és sváb téli dramatikus játékeit (betlehemes játék, bábtáncoltató betlehemes, Heródes-játék, Ádám és Éva-játék) mutatja be és elemzi (Nagy I. 2001, 2004, 2009).

A betlehemes játékok kutatása terén népzenei, szövegfolklorisztikai és társadalomnéprajzi szempontok érvényesültek. Bálint Sándor úgy véli, hogy ez a középkori liturgikus elemeket is tartalmazó, mai gyökereit tekintve a 17–18. századi csíksomlyói iskolai színjátszás misztériumdrámáira visszamenő népi játék a Székelyföldről terjedhetett el Erdély más részei felé (Bálint S. 1989: 41). Az előkerült történeti adatok ezt a feltételezést látszanak igazolni. A feljegyzések szerint a csíksomlyói kolostor könyvtárában őriztek egy 17. századi betlehemest (Pintér M. 1989: 133). Schram Ferenc közli egy 18. századi kézdiszentléleki betlehemes szövegét, ami Czerey János énekyűjtő kántor kéziratós énekeskönyvéből származik

(Schram F. 1964: 497). Szabó Judit egy 1898-ban leírt kászoni betlehemes játék szövegét adta közre (Szabó J. 1995). Olosz Katalin számba vette és ismertette a *Magyar Nyelvőr* és az *Ethnographia* 19. századi évfolyamaiban megjelent, a karácsonyi ünnepkör erdélyi népköltészetére vonatkozó összes közleményt, amelyek között több híradást is találunk a székely betlehemesekről (Olosz K. 2003b).

A 18. század végén Bukovinába települt székelyek betlehemes játékaival a 19. század végétől kezdve számos néprajz- és népzenekutató foglalkozott. A játék dallamanyagát először Kodály Zoltán jegyezte le, majd a kitelepített székelyek között végzett gyűjtőmunkának köszönhetően²⁰ gazdag anyag került a magyarországi archívumokba is. Ebből Tari Lujza egy közel háromórányi hanganyagot tartalmazó CD-ROM kiadványt jelentetett meg (Tari L. 2006). Szabó Imre 1905-ben *A dévai csángó-székelyek karácsonya* címmel a *Néprajzi Értesítő*ben (Szabó I. 1905), Benedek András és Vargyas Lajos 1943-ban *Az istenesi székelyek betlehemes játéka* címmel az *Ethnographiá*ban jelentetett meg tanulmányt (Benedek A. – Vargyas L. 1943). Zsók Béla egyik tanulmányában a bukovinai székelyek karácsonyi dramatikus játékát, a „katonajáték” vagy „huszárköszöntő” néven ismert játékot történeti, néprajzi és nyelvészeti szempontból elemezte és az ún. „feleselő vers” változatait is közreadta (Zsók B. 2000c). Botka József 1983-ban az Al-Dunához telepített székelykevei bukovinai székelyek karácsonyi szokásait ismertette (Botka J. 1983). A népzenekutató Rajeczky Benjamin a székely betlehemes recitatívák stílusáról értekezett (Rajeczky B. 1959).

Az 1940-es években a székely betlehemes játékok kutatása reneszánszát élte. Domokos Pál Péter és Volly István az udvarhelyszéki Lövete játékát adták közre (l. Volly I. szerk. 1940: 3–24). Benedek András – az előbb említett, Vargyas Lajossal közösen írt bukovinai tanulmánya mellett – 1943-ban a homoródremetei betlehemes játékot is ismertette (Benedek A. 1943). A Gunda Béla irányítása alatt dolgozó kolozsvári fiatal kutatók, Antal Árpád és Faragó József, a szövegfolklorisztikai megközelítésen és szokásleíráson túl a játék társadalmi háttérét is vizsgálták (Antal Á. 1947, Faragó J. 1947, 1949, 2001). Az ötvenes években Földes László a Budajenőre települt gyergyóditrói székelyek betlehemesjátékáról írt átfogó

²⁰ A játék kutatói voltak Domokos Pál Péter, Rajeczky Benjamin, K. Kovács László, Kiss Lajos, Manga János, Forrai Ibolya és mások.

tanulmányt (Földes L. 1958). Olosz Katalin idős személyek emlékezései alapján írta le a háromszéki Felsőtorja betlehemes játékát, amit 1942-ben játszottak utoljára a faluban (Olosz K. 2003c). Barabás László egyik tanulmányában az eltűnt, de az 1990-es évek elején egy nagycsalád körében „újraéledt” régi sóvidéki (szovátai) betlehemes játékot és a felújítás történetét ismerteti, egy másik írásában pedig élményszerűen és szakszerű pontossággal jeleníti meg a Nyárad menti református Teremiújfaluban elhangzott kántálás és betlehemezés körülményeit (Barabás L. 1999g, 1999h). Bartis Izabella a kézdiszentléleki betlehemezés száz évének történetét foglalta össze (Bartis I. 2003). Wakabayashi Kazuhiro japán néprajzkutató a szatmári betlehemes játékokról készített rövid összefoglalót (Wakabayashi K. 1992). A Szatmár vidéki bábtáncoltató betlehemesekről a két világháború között N. Bartha Károly az *Ethnographiában* közölt két tanulmányt (Bartha K. 1933, 1934). Bartis Klára a gyergyószárhegyi pásztorjáték szimbolikus rétegeit elemezte (Bartis K. 2006). Lajos Katalin a Csíkszentmiklóson az 1990-es években felújított betlehemes játék mai társadalmi funkcióit, a felújítás motivációit (például az elektronikus média szerepét) antropológiai látásmóddal vizsgálta (Lajos K. 1995, 1996).

A téli ünnepkör többi hagyományos népszokásának nincs akkora néprajzi szakirodalma, mint a betlehemes játékoknak. A homoródmonti *regölésről* Faragó József (Faragó J. 1962, 2000), a csíki regölés történeti emlékeiről Szócs János (Szócs J. 1994), a regölésnek megfeleltethető gyimesi *harsogtatás* szokásáról és a csíkkászoni *aprószentekelésről* Pozsony Ferenc (Pozsony F. 2000f, 2000e), a szilágykrasznai *karácsonyi kántálásról* Mitruly Miklós (Mitruly M. 1998), az *óévbúcsúztatás* és *újév-köszöntés* Nagy-Homoród menti szokásairól Hála József (Hála J. 1990), a Kis-Küküllő menti Szászcsáváson szokásos Szilveszter napi *tüzeskerékegetésről* Barabás László (Barabás L. 1999j) közöltek tanulmányokat. Olosz Katalin unitárius iskolások által a 19. század végén használt karácsonyi és húsvéti ünnepi köszöntőket, ún. *veszekedős verseket* adott közre (Olosz K. 2007). Pozsony Ferenc egyik tanulmányában a román *kolindák* és magyar karácsonyi énekek motívumegyezéseiről értekezett (Pozsony F. 2000d). Boldizsár Zeyk Imre a kalotaszegi Tordaszentlászló névnapozási szokásait (pl. Márton napi mulatságok, István- és János-napi köszöntések, óévbúcsúztatás stb.) írta le (Boldizsár Zeyk I. 1994), Barabás László pedig nyárádselyei *istvánozás* szokásának szövegfolklorját és a szokás rítuselemeit ismertette egy 1992-es gyűjtés alapján (Barabás L. 1999i). A Nyárad

és a Kis-Küküllő alsó folyása mentén elterjedt karácsonyi ajándékozási szokás, az ún. *aranycsitkőzés* leírását ugyancsak Barabás László végezte el (Barabás L. 1999k), de idevágó adatokat találunk a téli néphagyományokról szóló Makkai–Nagy-féle gyűjteményben (Makkai E. – Nagy Ö. 1939), valamint Horváth István Magyarózdról szóló könyvében is (Horváth I. 1971). Egy-egy közösség karácsonyi népszokásainak összefoglalását találjuk Dánielisz Endre (Köröstárkány) és Gál Irma (Gyergyóalfalu) közleményeiben (Dánielisz E. 1980, Gál I. 1995). A Brassó környéki hétfalusi csángók körében szokásos *boricatánc* ma a karácsonyi ünnepek része, de eredetileg egész farsang alatt táncolták. Az eredetileg termékenységvárázsló és legényavató célú tánc társadalomnéprajzi szempontú történeti vizsgálatával Könczei Csilla foglalkozott (Könczei Cs. 2003).

Tavaszi ünnepekör

Az 1939-ben megjelent *Téli néphagyományaink* című kötet (I. Makkai E. – Nagy Ö.), illetve az ezt megelőző széles körű gyűjtés sikerén felbuzdulva, Nagy Ödön kezdeményezésére az 1940-es évek első felében sor került a tavaszi néphagyományok széles körű gyűjtésére is. A végül mintegy 30 református faluból összegyűjtött tekintélyes anyagból – a nehéz történelmi helyzetben – csak az 1980-as években sikerült egy kötetet összeállítani, de a Nagy Ödön és Nagy Olga által kiadásra előkészített gyűjtemény megjelentetésére máig sem került sor.

Az 1990 után eltelt másfél évtizedben ezen a területen is született néhány jelentős összefoglaló tanulmány, de ezek a kutatások nem voltak összehangoltak, így a tavaszi ünnepekörhöz tartozó vallásos szokások területén mind tájegységi, mind műfaji vonatkozásban igen sok a fehér folt. Az erdélyi unitárius falvak tavaszi ünnepeköréről Molnár István összefoglaló igénnyel közölt szokásleírásokat és rítusszövegeket (Molnár I. 1994). A marosszéki Nyárádmente, Sóvidék és a marosszéki Mezőség tavaszi ünnepei szokásairól (*húsvéti határkerülés és öntözés, hesspávázás, hajnalozás, pünkösdi virágozás* stb.) Barabás László több közleményt jelentetett meg (Barabás L. 1999a, 1999b, 1999c, 1999d, 1999e, 1999f). Küllös Imola 1995-ben ugyancsak két Nyárád menti faluban (Jobbágyfalva, Rigmány) vizsgálta a húsvéti határkerülés, *zöldágazás, kantálás és locsolkodás* szokáskomplexumát, majd tanulmányban foglalta össze a népszokás történeti összetevőit, a szokáselemek jelentéseit, az új vagy átértelmezett elemek

(pl. etnikus és lokális identitás kifejezése) jelentőségét (Küllös I. 1999). Tanulmányának egyik érdekes megállapítása: a *húsvéti határkerülések* kialakulása összefügg a misztériumjátékoknak azzal a mozzanatával, amikor nagyszombaton éjjel „Jézust keresték” a temetőben. Olosz Katalin egyik ebbe a témába vágó történeti tanulmányából ugyancsak az derül ki, hogy a húsvéti határkerülést Székelyudvarhelyen a 19. század végén és a 20. század elején mint *Krisztus-keresést* fogták fel (Olosz K. 2004). Bárth János a székelyudvarhelyi húsvéti határkerülő körmenetekről szóló, történeti adatokat felsorakoztató tanulmányában ugyancsak arra a következtetésre jut, hogy a Székelyföldön a *jézuskeresés* és a határkerülés elemei keveredtek ebben a népszokásban (Bárth J. 1997). A Bárth János és Bárth Dániel által feltárt több dokumentum is arról tanúskodik, hogy a 18. század végén a katolikus egyház a processziókat, a búcsújárásokat általában tiltotta, és Batthyány Ignác püspök székelyföldi papokhoz intézett körlevelei csak a húsvétszombati feltámadási körmenet megtartását engedélyezték (Bárth J. 1997, 2006; Bárth D. 1999). Pozsony Ferenc felső-háromszéki határjárásokról szóló tanulmánya ismerteti a rítus hagyományos és mai funkcióit, részletesen kitérve a történeti előzményekre (Pozsony F. 2000c). A székelyudvarhelyi (és székelyföldi) határkerülés eredetének és történetének kérdését katolikus teológiai szempontból korábban Boldizsár Dénes 1924-ben kiadott közleménye is tárgyalta (Boldizsár D. 1924). Olosz Katalin egyik tanulmányában a tavaszi ünnepkör maroszeői szokásaira vonatkozó 19. századi néprajzi közléseket foglalja össze és értékeli (Olosz K. 2003a), kitérve többek között Jakab Elek 1854-ben kelt – a néprajzkutatók által sokat idézett, újabban is kiadott (l. Agricola/Jakab E. 1854, 2001) – a Nyárád menti szentgericei határkerülésről szóló cikkének ismertetésére. Az ugyancsak Nyárád menti Vadasd húsvéti határjárását 1898-ban Jakab Ödön írta le (Jakab Ö. 1898).

A Székelyföld katolikus vidékein farsang végén játszott ún. *dúsgazdagolás* vagy *ördögbetlehem* játékkal újabban Mirk László és Karácsony Molnár Erika foglalkoztak, utóbbi a Szentegyházán felújított játékról filmfelvételt is készített (Mirk L. 2002; Karácsony Molnár E. 2003, 2004). A játék szövege – ami egy gyergyóalfalusi változat, vélhetően Domokos Pál Péter gyűjtésében – korábban megjelent Volly István *Népi játékok* című három kötetes gyűjteményében (Volly I. 1938).

A húsvéti ünnepkör egyéb szokásairól is készültek tanulmányok. Pozsony Ferenc a nagyhét végén történő *szenszirállításról* és a hozzá kap-

csolódó *szentsírörzésről (jézusörzés)*, valamint egy húsvét másodnapján végzett Orbai széki esővarázsló rítusról és párhuzamairól (Pozsony F. 2000a, 2000b), Szilágyi András és Lukács László a húsvéti tojásjátékokról (Szilágyi A. 1948, Lukács L. 2006), Demeter Éva a húsvéti tojásról mint ajándéktárgyról és a „jézusörzésről” (Demeter É. 2004a, 2007), Székely Ferenc a Nyárad menti Gegesen történő *zöldágazásról és legényavatósról* (Székely F. 2001), Tánzos Vilmos a nagyhét csíkszentdomokosi rituális eseményeiről jelentetett meg összefoglalót (Tánzos V. 1996c). Barabás László és Mirk László húsvéti locsolóverseket gyűjtöttek és adtak közre (Barabás L. 2002, Mirk L. 2003). A tavaszi ünnepekörhöz tartozó Szent György napi szokásokról Zsigmond Győző készített összefoglalót (Zsigmond Gy. 2004). Itt említjük meg, hogy a Felcsíkon (pontosabban Csíkszentdomokoson és Csíkmadarason) élt Szent János napi ún. *angyalozás* szokásáról Balázs Lajos közölt tanulmányt (Balázs L. 1993a).

Az egyházi iskolákban előadott 17–18. századi misztériumjátékoknak volt hatásuk a húsvéti, a karácsonyi és a Szent János napi dramatikus népszokásokra is, de másfelől az is valószínű, hogy nemcsak folklorizációval, hanem bizonyos folklórelemek drámákba való bekerülésével, vagyis folklorizmusjelenségekkel is számolhatunk. Ezeknek a jelenségeknek a kutatásával a művelődéstörténészek (Kilián István, Pintér Márta Zsuzsanna, Medgyesy-Schmikli Norbert és mások) és a folklórkutatók (Dömötör Tekla, Ujváry Zoltán és mások) már foglalkoztak²¹, a régi forrásközlések (pl. Fülöp Á. 1897, Alszeghy Zs. – Szlávik F. 1913) után újabb szövegközlések is történtek (l. Demeter J. szerk. 2003), de ez a munka korántsem tekinthető befejezettnek. A folklór és nem folklór történeti kölcsönhatásának vizsgálata terén áttörő eredményt hoztak és a korábbi kutatás hiányosságait pótolták Medgyesy-Schmikli Norbert hosszú időn át következetesen végzett kutatásai (Medgyesy-Schmikli N. 1999, 2000, 2001, 2005, 2006), amelyeknek szintézisét jelenti *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelkiségtörténeti háttere* című 2009-ben megjelent impozáns kötet (Medgyesy-Schmikli N. 2009). Korábban a csíksomlyói misztériumdrámák folklorisztikus motívumairól Kedves Csaba tett közzé egy tanulmányt (Kedves Cs. 1997), Demeter Júlia

²¹ A művelődéstörténeti jellegű, illetve nem elsősorban erdélyi vonatkozású munkák felsorolásától itt eltekintünk, csak Medgyesy-Schmikli Norbert *Bevezetés a csíksomlyói passiójáték forrásaiba* című tanulmányát emeljük ki (l. Medgyesy-Schmikli N. 2001).

pedig a ferences színjátékok vonatkozásában felvetette a műfaj és funkció összefüggésének alapvető kérdéseit (Demeter J. 2003, 2005).

A jeles napokhoz kapcsolódó régi vallásos tárgyú dramatikus színjátékok zöme mára már eltűnt az élő folklórból, illetve egyikük-másikuk bizonyos helyeken felújított formában él.

Profán közösségi ünnepek vallásos keretben

A nemzeti ünnepeken, történelmi események évfordulóin történő közösségi emlékezési gyakorlatok sokszor kifejezetten vallásos jellegűek, vagy legalábbis vallásos keretben történnek. Ezeket a rituálékat a néprajzi szakirodalom is vallásos megnyilvánulásoknak tekinti. A történelmi emlékünnepek szakralizálódásának témája újabban vált a néprajzi-antropológiai kutatások tárgyává. A teljesség igénye nélkül említünk meg néhány idevágó kutatást: az erdélyi magyar emlékünnepekről, különös tekintettel a háromszéki közösségi emlékezési rítusokra, Pozsony Ferenc jelentetett meg tanulmányt (Pozsony F. 2007), Daniel Rita a farkaslaki Tamási-kultusz (Daniel R. 2008), György Imola a marosvásárhelyi Bernády György-kultusz alakulását (György I. 2008a, 2008b), Veres Emese Gyöngyvér az 1848–49-es szabadságharc emlékezetét vizsgálta a hétfalusi csángók körében (Veres E. 2007). A kommunista diktatúra formális és informális ünneplési gyakorlatának vizsgálatával Bodó Julianna (1998, 2004) és Szikszai Rózsa Katalin (2009) foglalkozott.

A néprajzkutatók vallásos rituális eseményekként értelmeznék egyes fogadalmi ünnepeket is. Küllös Imola a pünkösdhétfő utáni hétfőn – helyi szóhasználat szerint *kicsi pünkösdkor* – Alsórákoson tartott *szabadság napját*, a jobbágyfelszabadítás közös multietnikus emlékünnepeét vallásos keretekben megvalósuló „történelmi emlékszokásnak” nevezi (Küllös I. 1996). Nagy Anna az 1717-es tatárbetörés emlékére Széken tartott Birtalan napi fogadalmi megemlékezés jelentésrétegeit ismertette (Nagy A. 1999). Hasonló jellegűek a protestáns közösségekben előforduló hálaadó ünnepek (pl. újkenyér, újbor ünnepei) is. Mód László és Simon András két avasi református magyar falu (Avasújváros és Kőszegremete) szőlőhegyi hálaadó ünnepéről, az ún. *prédikációról* közölt tanulmányt (Mód L. – Simon A. 1998). Kríza Ildikó a két világháború között Magyarországon működő székely egyesületek szakralizált szimbólumait és ünneplési-emlékezési gyakorlatát mutatta be (Kríza I. 2004).

Egy-egy felcsíki egyházközség (Csíkrákos és Karcfalva–Jenőfalva) szakrális térszerkezetének történeti változását, valamint a térrészekhez kapcsolódó szakralizált közösségi eseményeket mutatják be helyi levéltári forrásanyagot is felhasználva Kovács Krisztina (2007) és Farkas Beáta (2010) szakdolgozatai, illetve egy ezek alapján elkészült és megjelent tanulmány (Kovács K. 2008).

Újabban hangsúlyozottan jelentkezik egy kutatói érdeklődés a vallásos ünnepek profanizálódásának tendenciája iránt is, ennek bizonyossága például a *Fiatalok vasárnapja Európában* című kötet (Keszeg V. – Pozsony F. – Tötszegi T. szerk. 2009). Itt említjük meg, hogy Keszeg Vilmos (2004, 2007, 2009), Pozsony Ferenc (2006, 2007, 2009a) és Tötszegi Tekla (2009), konkrét rituális események esetelemzéséből kiindulva, újszerű elméleti következtetéseket fogalmaznak meg az etnológiai irodalomban is sokat vitatott, értelmezett ünnep–rítus tárgykörben.

Az átmeneti rítusok

A hagyományos világban az emberélet fordulóinak rítusai alapvetően vallásos tartalmúak voltak, ami természetes is, hiszen voltaképpen az életút egésze vallásos keretben volt értelmezhető, és az életút kiemelkedő állomásai az egyéni üdvtörténet fontos eseményeiként tettek szert távlatos jelentőségre. A különféle tájegységi monografikus igényű néprajzi munkák – például a Havad erkölcsi életét bemutató tanulmány (Nagy O. – Nagy Ö. 2000), Zakariás Erzsébet Erdőfüléről szóló könyve (Zakariás 2006a), Lakatos-Bakó Melinda a szászöldi Halmágy szokásait bemutató írása (Lakatos-Bakó M. 2005), vagy a Pócs Éva által szerkesztett *Két csíki falu néphite a századvégen* című kötet (Pócs É. szerk. 2001) – rendszerint nagy teret szentelnek az emberélet fordulóihoz kapcsolódó vallásos szokások és mentális képzetek bemutatásának. A kérdéshez elméleti oldalról közelít Balázs Lajos *A vágy rítusai – rítusstratégiák* című könyve, amely a születés, házasság és halál szokásvilágának lelki hátterét mutatja be gazdag adatgyűjtés alapján (Balázs 2006).

A születés és keresztelés szokásvilágával foglalkozó munkák közül kiemelkedő jelentőségű Balázs Lajos 1999-ben megjelent csíkszentdomokosi monográfiája (Balázs L. 1999), valamint több ezt követően közzétett tanulmánya (Balázs L. 2003, 2005a, 2005b, 2007b). Ugyanezt a témát Kovács Andrea Kászonyújfaluban (Kovács A. 1996), Veres Emese-Gyöngyvér pedig

a hétfalusi csángók körében kutatta (Veres E. 2005). Szőcsné Gazda Enikő a háromszéki Mikóújfaluban szokásos mágikus célú újrakeresztelésekről (*elkeresztelés*) közölt érdekes adatokat (Szőcsné Gazda E. 2007).

A református konfirmációk jelrendszerét, a tér- és szimbólumhasználat formáit Szacsvey Éva kalotaszegi falvakban vizsgálta elmélyült módszerességgel (Szacsvey É. 1998, 2006b). Veres Emese-Gyöngyvér a barcasági csángó evangélikus gyülekezetek konfirmációs szokásairól közölt összefoglaló tanulmányt (Veres E. 2007). Szinte semmit nem tudunk a katolikus vidékek bérmálkozási szokásairól.²² Balázs Emőke a felcsiki papi primíciákról készített szakdolgozatot (Balázs E. 2010), de ennek a liturgikus szokásnak népi vonatkozásai jobbra ma is feltáratlanok. Ugyancsak kevés az ismeretünk az újabb divatba jött kortárstalálkozókról (Balázs L. 1992).

A hagyományos világ párválasztási és lakodalmi szokásainak szakrális-szimbolikus háttéréről, a szokáselemek vallásos megalapozottságáról Balázs Lajos csikszentdomokosi monográfiája alapján alkothatunk összetett képet (Balázs L. 1994). Györgyi Erzsébet nagy tanulmányt adott közre a bukovinai székelyek házasságkötési szokásairól (Györgyi E. 1963). Asztalos Enikő a Nyárad menti Székelykakasdról gyűjtött adatok alapján az 1950-es évekbeli ateista esküvői szertartások rituáléját és szövegfolklorját mutatta be (Asztalos E. 1999).

A 20. század első évtizedeiben a halottkultusz, a temetkezés és a temetők vizsgálata élénken foglalkoztatta a néprajzkutatókat, így a közreadott munkák száma is jelentős. Mivel ezidőtájt az ősiségkutatás még egészen kézenfekvő tudományos hozzáállás volt, az etnográfusokat mindenekelőtt a halottkultusz archaikus elemei ragadták meg, akik egy-egy résztemára vonatkozóan – például a zászlós kopja és a temetői fejfa rokonságának hipotézise, az ember formájú fejfák szimbolizmusa, a nemzeti temetkezés kérdése stb. – történeti adatokat is feltártak. A kopjafa mint sírjel témaköre először Orbán Balázs nagy székelyföldi monográfiájában bukkan fel (Orbán B. 1868–1873), majd ezt követően Szinte Gábor (1901), Roediger Lajos (1903) és Sebestyén Károly (1905, 1907) ugyancsak a székelyföldi, Bene Lajos a kalotaszegi (Bene L. 1905), Viski Károly a szalontai temetők sírjeleiről (kopjafáiról és sírkeresztjeiről) tett közzé

²² Itt említjük meg, hogy Márton Áron püspök 1949 utáni, a diktatúra éveiben tett béрмаútjainak néprajzi vonatkozásai máig feltáratlanok.

tanulmányokat (Viski K. 1913). Itt említjük meg Herepei János monográfiáját is a kolozsvári házsongárdi temető régi sírköveiről (Herepei J. 1988). Sámuel Aladár ezidőtájt írta le a Kis-Küküllő vármegyei reformátusok archaikus temetkezési szokásait (Sámuel A. 1918). A halottkultusz ősi elemei iránti érdeklődés később sem lankadt, voltaképpen az egész 20. század folyamán megfigyelhető volt. Nagy Ödön a Gyimes vidékehez tartozó Magyarcsügés (Nagy Ö. 1995a), valamint az Alsó-Fehér megyei Hari (Nagy Ö. 1995b), Nagy Jenő a kalotaszegi Magyarvalkó (Nagy J. 1984), Csete Balázs a kalotaszegi Nyárszó (Csete B. 1942), Vasas Samu pedig általában a Kalotaszeg halottkultuszáról tett közzé tanulmányokat (Vasas S. 1993, 1994), amelyek ugyancsak a témakör archaikus elemeit tárják fel. Péterfy László Marosszék régi sírköveiről adott ki monografikus összefoglalást (Péterfy L. 2005).

Az erdélyi kopjafás-zászlós temetkezésről – mindenekelőtt kalotaszegi és szilágysági adatok alapján – Szabó T. Attila és dr. Kós Károly több közleményben is értekeztek, illetve tettek közzé sírjelekről készült rajzokat (Szabó T. A. 1938, 1946; Kós K. 1972c, 1974). Ugyancsak dr. Kós Károly írt utószót az Olasz Ferenc által 1975-ben összeállított *Fejfák* című kötethez, amely gazdag és színvonalas képanyagot is tartalmaz (Olasz F. 1975). Major Miklós a Felső-Berettyó vidéki fejfákról (Major M. 1978), Kisgyörgy Zoltán az erdővidéki kopjafákról (Kisgyörgy Z. 1973), Demeter Lajos a háromszéki sírjelekről (Demeter L. 2007), Csergő Bálint az udvarhelyszéki katolikus temetők sírkeresztjeiről és keresztvirágairól (Csergő B. 2007) tett közzé tanulmányt. Összefoglaló igényvel született az Imreh Pál és Hoppál Mihály által írt *Fejfák és temetők Erdélyben* című, a *Folklór Archívum* 7. számában megjelentetett tanulmány (Imreh P. – Hoppál M. 1977). Az erdélyi temetők sírjeleinek vonatkozásában is szintézis jellegű Balassa Iván temetőkutatásra vonatkozó munkássága (Balassa I. 1973, 1989, 1992a, 1992b). Itt mindenekelőtt *A magyar falvak temetői* (Balassa I. 1989) és *A székelyföldi Erdővidék temetői* (Balassa I. 1992a) című kötetekre gondolunk.

A temető és a társadalom viszonyát ugyancsak régóta vizsgálják a néprajzosok. A kutatók kezdetben ennek a kérdésnek is inkább az archaikus vonatkozásaival foglalkoztak. dr. Kós Károly egy nagyobb tanulmányában kimutatta, hogy a Hunyad megyei, de minden bizonnyal középkori székely eredetű Rákosd temetőjének földjét, valamint a templom belső terét a falubeli nemzetségek szerint osztották fel, vagyis a temető képe egy ősi nemzetségi szervezet nyomait őrizte meg (Kós K. 1972b).

Erdélyi Lajosnak a romániai zsidó temetőkről szóló könyve ugyan csak a működtető közösség múltjába ágyazottan mutatja be a temetők sírköveinek művészetét és jelképeit (Erdélyi L. 1980). Később, az új antropológiai szemlélet révén a temetők kutatása során más társadalmi vonatkozások is előtérbe kerültek. Telenkó Bazil Mihály a kolozsvári házsongárdi temető térszerkezetét elemezve bemutatta, hogy a temető tere jelentős etnikai és ideológiai jelentéstartalmakkal lehet felruházva, végső soron a temető proxemikai szerkezete tükrözi a közösség egész múltját (Telenkó B. 2004).

Egy-egy közösség halottkultuszát számos tanulmány, sőt olykor teljes kötet mutatta be többé-kevésbé átfogó igénnyel. K. Kovács László a kolozsvári hóstátiak temetkezési szokásairól (Kovács L. 1944), Balázs Lajos a csíkszentdomokosi halottas szokásokról készített monográfiát (Balázs L. 1995, lásd még: 1993b, 1997, 2001, 2007a). Virág Magdolna a szilágysági Tövishát halottkultuszát tanulmányozta (Virág M. 1980, 1994a, 1994b), Gergely Katalin pedig Gyergyószentmiklós város temetkezési szokásairól és a halottkultusz folklórjáról jelentetett meg könyvet (Gergely K. 2000). Ifj. Kodolányi János és Ullmann Péter az udvarhelyszéki Kápolnásfalu temetkezési szokásairól közöltek néprajzi adatokat (Kodolányi J. 1947, Ullmann P. 1986), Palkó Attila a maroszséki Magyaró (Palkó A. 1995), Burus János a Kis-Küküllő menti Pipe (Burus J. 1994), Kelemen István a partiumi Hegyköz (Kelemen I. 1994), Zsók Béla a dévai (bukovinai) csángó telep temetési szokásaival és hiedelmeivel foglalkozott (Zsók B. 2000a), Gazdáné Olosz Ella a kovásznai temetések proxemikájáról közölt tanulmányt (Gazdáné Olosz E. 1995), Jankus Kinga a felcsíki halotti hiedelmek mai szerepét vizsgálta (Jankus K. 2004), Ferenczi Eszter a fiatal halott temetésének szertartásrendjét és szimbólumvilágát írta le két aranyosszéki faluban (Ferenczi E. 2007), Sorbán Veronika az udvarhelyszéki Siklód halottkultuszának szimbolikus tárgyi kellékeit vette számba (Sorbán V. 2002), Oláh Sándor a homoródalmási temetéseken elhangzó rituális szöveghasználatot elemezte (Oláh S. 1996b), Incze Éva egy Kolozsváron megszervezett modern politikai áltemetés rituáléját, voltaképpen egy utcaszínházszerű parodisztikus szertartás szimbólumvilágát és a rítusok ideológiai jelentéseit tárta fel (Incze É. 2004).

A kolozsvári néprajzi tanszéken több olyan szakdolgozat is készült, amelyekben a végzős hallgatók egy-egy erdélyi falu temetkezési szokásait

mutatták be: Deák Ferenc Loránd a háromszéki Csernáton (Deák F. 1999),²³ Szabó Tünde az ugyancsak háromszéki Zabola temetkezési szokásaival foglalkozott (Szabó T. 1996), Dimény Erika a mezőségi Magyarszováton temetések alkalmával elhangzó rituális szövegeket (halottbúcsúztatás, siratóénekek, keserves stb.) elemezte (Dimény E. 2002).

A fentebb már említett, a Kis-Küküllő és a Nyárad menti falvakban dolgozó protestáns munkaközösség tagjai (jobbára lelkészek) kutatási programjuk keretében több falu halottas szokásait bemutatták, olykor történeti adatokat is feltárva: Molnár Ambrus a református és unitárius gyülekezetek virrasztási szertartásait, a halotti torok és egyéb áldozati cselekmények történelmi előzményeit kutatta (Molnár A. 1994), Török Elek a nyáradgálfalvi unitárius egyházközség (Török E. 1991), György Horváth László Magyarkirályfalva (György Horváth L. 1994), Nagy László a szőkefalvi sátoros cigányok temetkezési szokásait foglalta össze (Nagy L. 1995). Adorjáni Rudolf Károly közleményeiben a tájegység unitárius közösségeinek, mindenekelőtt a Kis-Küküllő menti Rava halottkultuszával foglalkozott (Adorjáni R. 1986, 1991, 2006). Küllös Imola a halottak napi világlátásról írt összefoglaló tanulmányt, bemutatva a Kis-Küküllő menti protestáns falvak szokásait (Küllös I. 1995). Bár nem tartoztak a munkacsoporthoz, a tematikai azonosság okán itt említjük meg Nagy Ödön és Nagy Olga marosszéki protestáns halottkultusszal foglalkozó, erős társadalomnéprajzi szemléletet kifejező munkásságát is (Nagy Ö. 1992b, 1995b; Nagy O. 1982, 1990; Nagy O. – Nagy Ö. 2000).

Külön kell szólnunk a halottas szokásokhoz kapcsolódó írásos folklór-műfajok kutatásáról, mindenekelőtt a halottbúcsúztató versekről. Keszeg Vilmos Aranyosszéken végzett ilyen irányú átfogó kutatómunkát. Egyik tanulmányában aranyosszéki gyászjelentő lapokat közölt a századelőről (Keszeg V. 1999b), majd az *Aranyosszék népköltészete* című munkájában gyászjelentőket, köszönetnyilvánításokat, megemlékezéseket, halotti búcsúztatókat, virrasztóénekeket, sírfeliratokat stb. adott közre és értelmezett (Keszeg V. 2004). Fodor Attila a kolozsvári néprajzi tanszéken 2007-ben védte meg magiszteri dolgozatát az aranyosszéki halottbúcsúztatókról (Fodor A. 2007), a dolgozat történeti anyagot feltáró fejezete megjelent (Fodor A. 2008). Ugyanezen a tanszéken Keszeg Vilmos irányításával

²³ A Csernáton környéki halottkultusz témájából később doktori dolgozatot írt, amely könyvként is megjelent (l. Deák F. 2009).

Bajkó Árpád doktorandus az erdélyi halottbúcsúztatók szövegtörzsének összeállításán dolgozik. Ennek a munkának a részeként jelent meg az általa szerkesztett *Minden gyümölcse életemnek...* című kötet is, amely egy mezőkeszűi idős parasztember alkalmi verseit, jelentős részben halottbúcsúztató verseit tartalmazza (Kiss D. 2010).

A fentebb már említett Adorjáni Rudolf Károly jelentette meg Lukács Sándor unitárius lelkész 1930–1938 között írt 94 verses halottbúcsúztatóját (Adorjáni R. 2006). Balácsi Dénes a Kis- és Nagy-Homoród mentéről közölt ilyen szövegeket, kitérve a használat körülményeinek ismertetésére is (Balácsi D. 2000). Magyar Etelka egyik kisebb közleménye arról tudósít, hogy a Temesvár melletti bánsági Újszentes katolikus közösségében a beköltözött székelyek körében még a 20. század végén is élt a kántori halottbúcsúztatás szokása (Magyar E. 1999). Bakk Pál egy 1797-es halottbúcsúztató szövegét közli a háromszéki Szentkatolnáról (Bakk P. 2005).

A halotti végrendelet műfajának kisebb a néprajzi irodalma. A dévai csángók halottkultuszát vizsgáló Zsók Béla végrendelet-szövegeket is közreadott (Zsók B. 2000b), Deák Ferenc pedig a háromszéki Csernáton végrendelezési szokásokról közölt tanulmányt (Deák F. 2003). A halottas szokásokhoz kapcsolódó írott folklórányagot találunk Gergely Katalin előbb már említett gyergyószentmiklósi gyűjtésében (Gergely K. 2000) és Tamás István kézdiszentléleki önkéntes gyűjtő nemrég kiadott kéziratos, vegyes folklórányagot tartalmazó gyűjteményében is (Tamás I. 2002).

Búcsújárás, Mária-kultusz

A búcsújárás kutatása terén a néprajzi szakirodalomban nagy az egyenetlenség. Jelentősebb irodalma van a csíksomlyói és a máriaradnai búcsújárásnak, de a templombúcsúk néprajzával jóformán senki nem foglalkozott. Néhány kisebb közleménytől eltekintve (például Bárh J. 2000), hiányzik a búcsújárásra vonatkozó történeti források feltárása is, holott az egyházi levéltárak minden jel szerint tartalmazznak néprajzilag értékelhető adatokat is.

A csíksomlyói pünkösdi történelmi emlékbúcsú néprajzi és antropológiai vizsgálatával, különböző szempontokat követve többen is foglalkoztak. A kutatás időrendjét nagyvonalakban követve Boros Fortunát (1923, 1943), Papp Asztrik (1995), Daczó Árpád – Lukács (1980, 1991, 1997, 2000), K. Lengyel Zsolt (1990), Barna Gábor (1993), Táncczos Vilmos

(1991b, 1992a, 1996b, 1997), Mohay Tamás (1996, 1997, 2000, 2004a, 2005, 2007b, 2007c, 2008, 2009), Simén Domokos (1999), Papp Richárd (1996), Vörös Gabriella (2005), Vass Erika (2007a, 2007b, 2007c, 2009) kutatómunkáját említjük. A fentiek közül kiemelkedően fontosak és aktuálisak Mohay Tamás és Vass Erika alapkutatásai, illetve kötetei és tanulmányai.

Viszonylag nagy irodalma van a moldvai csángók és Csíksomlyó történelmi kapcsolatának.²⁴ A csíksomlyói búcsúra vonatkozó a publicisztikai jellegű közlemények, élménybeszámolók stb. száma is igen jelentős. Ezt a néprajzi forráscsoportot a 19. század második felétől kezdődően Mohay Tamás vette számba, jelentős levéltári munkát is végzett, de kutatási eredményeit eddig csak részben közölte. Néprajzi forrásértékük van a csíksomlyói búcsúra vonatkozó vizuális dokumentumoknak (filmek, fényképfelvételek) is,²⁵ úgyhogy Voigt Vilmos 1993-ban megfogalmazott javaslata, miszerint célszerű lenne egy olyan szakarchívum létrehozása, amelyben a csíksomlyói búcsúra vonatkozó dokumentumok a lehető legteljesebben megtalálhatók, továbbra is rendkívül időszerű (I. Voigt V. 1993: 220, 1. jegyzet).

A másik nagy erdélyi kegyhelyre, a máriaradnai Kísasszony napi búcsúra vonatkozó néprajzi irodalom a csíksomlyóinál valamivel szerényebb. Bálint Sándor a szegediek (Bálint S. 1936), Fülöp Imre az endródiek (Fülöp I. 1942), Harangozó Imre az újkígyósiak (Harangozó I. 1990), Barna Gábor a kunszentmártoniak máriaradnai búcsújárását kutatta (Barna G. 1991). A Barna Gábor által irányított – kezdetben

²⁴ A témával Barna Gábor, Lengyel Zsolt, Mohay Tamás, Tánczos Vilmos, Gazda Enikő és Benedek H. Erika, Harangozó Imre, Borbély Éva, Fosztó László és mások foglalkoztak. Ezeket az eredményeket a moldvai csángók népi vallásosságának kutatásáról szóló tudománytörténeti tanulmányomban foglaltam össze (I. Tánczos V. 2007a).

²⁵ A teljesség igénye nélkül itt teszünk említést néhány néprajzilag értékelhető filmről. A csíksomlyói búcsúról szóló első dokumentumfilmet K. Kovács László készítette 1942-ben, de ezek a felvételek csak részben hozzáférhetők. Nyíró József regénye nyomán ugyancsak 1942-ben forgatta Csíksomlyón Szóts István filmrendező az *Emberek a havason* című film egyes részeit. A búcsúra vonatkozó értékes felvételek találhatók a Gulyás Gyula – Gulyás János szerzőpáros által az 1980-as években forgatott Kallós Zoltán-portréfilm-ben (*Balladák földjén*) is. Mester József 1994-ben forgatott filmje (*A csíksomlyói búcsú*), amely a gyimesbükkiek több napig tartó búcsús útjának teljes cselekménysorát igyekszik dokumentálni, néprajzos szakemberek (Barna Gábor, Hofer Tamás, Tánczos Vilmos) bevonásával készült. 2003-ban Peti Lehel néprajzkutató és Zágonyi Bálint operatőr készítettek kisfilmet a moldvai csángók pünkösdi hajnali csíksomlyói napnézéséről.

főként szegedi egyetemi hallgatókból álló, majd nemzetközivé bővülő – munkaközösség máriaradnai kutatásairól Vass Erika számolt be (l. Vass E. 2005). Az 1996–2000 között végzett kutatási program eredménye egy Helsinkiben kiadott angol (Hannonen, P. – Lönnquist, B. – Barna G. szerk. 2001) és egy Szegeden kiadott magyar kötet lett (Barna szerk. 2002). A munkacsoport különös hangsúllyal foglalkozott a radnai ferences kolostor fogadalmi képgalériájának összetett szempontú vizsgálatával (Péter Zs. – Vass E. 2002, Barna G. 2005). Doktori disszertációjában Vass Erika a csíksomlyói és a máriaradnai búcsús utat rituális drámaként értelmezte (Vass E. 2007a).

Végül néhány további – az erdélyi búcsújáró hagyományokkal foglalkozó – néprajzi munkát sorolunk fel. Báर्थ János az Úz völgyi és a székelyvassági hegyi tanyák népi vallásosságát bemutató monografikus kötetében kitér a templombúcsúk és a csíksomlyói zárandoklatok kérdésére is (Báर्थ J. 2004, 2006a). Magyar Zoltán a gyimesi Szent László-kápolnáról és búcsújáróhelyről (Magyar Z. 1996), Gergely Katalin a gyergyószentmiklósi Szent Miklós-napi búcsúról (Gergely K. 1999), Simén Domokos a homoródfürdői unitárius búcsúról (Simén D. 2000) írt tanulmányt. István Anikó egy tanulmányban, valamint a „*Most segít meg, Mária...*” című könyvében a futásfalvi Sarlós Boldogasszony-napi búcsú szövegrepertóriumát (imaformák, emlékkönyv-bejegyzések stb.) elemezte (István A. 2003a, 2003b).

Vallásos népköltészet (szövegfolklor)

A népi vallásosság ritualizált szövegeinek nagy része az egyház hivatalos liturgiájából származik, vagyis folklorizációs folyamatok terméke. Az egyházi eredet még a középkori eredetű archaikus népi imádságok esetében is feltételezhető. Erdélyi Zsuzsanna *Hegyet hágék, lőtöt lépék* című nagy imagyűjteményének 1974-es és 1976-os első kiadásában viszonylag kevés erdélyi eredetű archaikus népi imádságot találunk, de a bővített 1999-es kiadásban már jóval nagyobb arányban vannak jelen az Erdélyben gyűjtött szövegek, amelyek új, időközben előkerült imatípusokat reprezentálnak (vö. Erdélyi Zs. 1999). A székelyföldi ferences kolostorok szellemi környezetében kialakult sajátos imatípusokra Erdélyi Zsuzsanna 1990-ben hívta fel a figyelmet (l. Erdélyi Zs. 1990).

Az archaikus apokrif népi imádságok gyűjtése a *Hegyet hágék...* kötet megjelenése után, tehát a gyűjtemény ösztönző hatására bontakozott ki Erdélyben és Moldvában, noha néhányan már korábban is gyűjtöttek ilyen imaszövegeket (pl. Ujváry Lajos Gyimesben,²⁶ Székely László Csíkban, Gyimesben és Moldvában (l. Székely L. 1997) stb.). Az imádságok erdélyi gyűjtői – Salamon Anikó (1987), Daczó Árpád-Lukács (2003), Tánczos Vilmos (1991a, 1992b, 1994b, 1995a, 1996e, 1996f, 2000, 2001a, 2001b, 2007c), Harangozó Imre (1998) és Takács György (1998a, 2000, 2001, 2003)²⁷ – a leggazdagabb archaikus népi imádsághagyományt Gyimesben találták, a Székelyföldről már jóval kevesebb archaikus apokrif imaszöveget sikerült lejegyezni, Erdély más tájegységeiről pedig alig néhány többé-kevésbé töredékes szöveg reprezentálja ezt a középkori eredetű szöveghagyományt. A Kis-Küküllő vidékén, valamint a Mezőségeen gyűjtött, református vallású adatközlőktől lejegyzett néhány tucatnyi szöveg (Ráduly J. 1992, Mészáros B. 1996, Tánczos V. 2007c) épp azért jelentős, mert a protestáns környezetben máig fennmaradt archaikus népi imádságok pusztá léte arról tanúskodik, hogy a műfaj keletkezési ideje a reformáció korát megelőző századokra tehető. A gyűjtők közül néhányan elemezték az imaszövegek társadalmi használatának és hagyományozódásának kérdéseit (Takács Gy. 1998a, 2001, 2003; Tánczos V. 2001b), továbbá kísérlet történt az imaszövegek szimbólumainak értelmezésére, a képi egységek szövegkapcsolódási törvényszerűségeinek (Tánczos V. 2001b) feltárására, valamint a szövegek egyházművészeti, ikonográfiai összefüggéseinek bemutatására is (Szikszai M. 2007, Tánczos V. 2009).

Az orális szájhagyományban és az írásbeliségben fennmaradt gazdag erdélyi vallásos népének hagyomány régóta foglalkoztatja mind a folklór-gyűjtőket, mind a művelődés- és irodalomtörténészeket. Jelen összefoglalóban nem célunk áttekintést adni a 17–18. századi protestáns és katolikus vallásos kéziratos énekköltészet fennmaradt darabjairól, illetve ezek újrakiadásairól. A kérdésben tájékozódni kívánó érdeklődő a vonatkozó bibliográfiai adatokat megtalálhatja Szabó T. Attila (1934), Stoll Béla (1963),

²⁶ Az Ujváry Lajos festőművész által gyűjtött gyimesi imaszövegek közül Erdélyi Zsuzsanna néhányat felvett a *Hegyet hágék...* gyűjteménybe.

²⁷ Takács György Csíkban is jelentős mennyiségű imaszöveget jegyzett le, de ezek még nem jelentek meg.

Holl Béla (1974), Domokos Pál Péter (1929, 1939, 1979), Csörsz Rumen István (2003), Farmati Anna (2007, 2008) és mások idevágó munkáiban.

A vallásos népekkutatás kapcsán két megjegyzés azonban mégis idekívánkozik: **1.** A katolikus népekkutatás terén kiemelkedő jelentőségű Domokos Pál Péter munkássága (Domokos P. 1929, 1939, 1986, ill. Domokos P. szerk. 1979), aki a régi kéziratos énekeskönyvek és a népi gyűjtések alapján rekonstruálta Kájoni János *Cantionale Catholicum* című 17. századi gyűjteményének dallamait. A Kájoni-énekek forrásainak kérdésével korábban Jénáki Ferenc foglalkozott (l. Jénáki F. 1914), a téma mai kutatója Diósi Dávid (Diósi D. 2009). A Kájoni-énekek felső-háromszéki 20. századi elterjedtségéről Kővári Réka közölt adatokat (Kővári R. 2007). **2.** Második megjegyzésünk a protestáns éneklési gyakorlatra vonatkozik. Kurta József kolozsvári kutató nemrég megjelent munkáiban kimutatta, hogy az óprotestáns liturgikus gyakorlat még a 18. század második felében is magyar nyelvű gregorián dallamokat énekelt a használatban lévő graduálok alapján, amelyekben középkori liturgikus énekekből átalakított szertartási énekek voltak (l. Kurta J. 2002, 2003a, 2003b, 2007). Kutatásaiból azt is megtudjuk, hogy középkori eredetű nagyheti énekek az erdélyi protestáns egyházközségekben a 19. századig fennmaradtak, a nagyheti passiót például Oltszakadáton még ekkor is végezték.²⁸

A műfaji sokszínűség miatt hasonlóképpen nehéz számba venni a vallásos tartalmú epikumok terén végzett gyűjtőmunkát és szövegeértelmezéseket. A népmondák, a népmesék, az élménytörténetek, az igaztörténetek, a hiedelemtörténetek, a látomás- és álomtörténetek egyaránt tartalmazhatnak vallásos elemeket, hiszen a vallás a hagyományos világkép alapvető konstitutív tényezője. A teljesség igénye nélkül jegyezzük meg, hogy Magyar Zoltán Gyimesben, a Kis-Küküllő mentén, Kalotaszegen, a Bekecsalján, a Szilágyságban, Alsó-Fehér megyében, Hunyad megyében és az Úz-völgyében (Magyar Z. 1998, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007a, 2007b, 2009a, 2009b), Bosnyák Sándor (1982, 1992, 2001), Salamon Anikó (1987), Albert Ernő (1995), Tankó Gyula (1992b, 1996, 1998, 2001) és Takács György (2001, 2004) a Gyimesek vidékén, Gagyai József a Székelyföldön (1998a, 2000, 2001a, 2001b, 2010), Keszeg Vilmos a Mezősége és Aranyosszéken (1997, 1999a, 2004) végzett jelentős vallásos

²⁸ Az 1636-ban Gyulafehérváron nyomtatott ún. *Öreg graduálnak* nyolc erdélyi példánya maradt fenn, sok kántori bejegyzéssel.

narratívum-gyűjtést. Voigt Vilmos a kérdés történeti vonatkozásaihoz szolgáltatott adatokat (Voigt V. 2008)

A látomásokat, álomleírásokat tartalmazó narratívákra való műfaji rálátás vonatkozásában különös jelentősége van az *Álmok és látomások a 20–21. századból* című gyűjteményes kötetnek (Keszeg V. – Peti L. – Pócs É. szerk. 2009), amelyben bőven találunk erdélyi magyar vonatkozásokat. Peti Lehel elsősorban a moldvai csángók látomásaira és vallási mozgalmaira vonatkozó alaputatásokat végzett, de a Kis-Küküllő menti Szőkefalván létrejött látomásélményekkel is behatóan foglalkozott (Peti L. 2007, 2009). A szőkefalvi újonnan kialakult kegyhely modern korra jellemző vallásos üzeneteit Pócs Éva fogalmazta meg egyik tanulmányában (Pócs É. 2008).

Szagrális építmények és díszítmények

A hivatalos egyház szagrális tárgyaihoz rendszerint nemcsak hivatalos egyházi, hanem igen gyakran népinek nevezhető vallásos kultuszformák is kapcsolódnak. Következésképpen a népi vallásosság kutatóinak figyelmé kiterjed a liturgikus kellékek, a különféle egyházművészeti alkotások és a szagrális építmények körül kialakuló paraliturgikus cselekmények és folklóralkotások tanulmányozására is.

A hivatalos és népi vallásosság összefonódását az erdélyi néprajzosok már a két világháború között felismerték. E tekintetben jellemző, hogy a Csík, Gyergyó, Kászon és Gyimes vidékét magába foglaló történelmi Csíkszék vallási néprajzának feltárása akkor kezdődött, amikor Domokos Pál Péter, Vámszer Géza és Nagy András az 1930-as pünkösdi búcsúra nagyszabású kiállítást rendeztek Csíksomlyón, és ezzel megalapozták a Csíki Székely Múzeum gazdag egyházművészeti és népművészeti anyagát. A régi erdélyi templomépítéset és templomberendezési tárgyak (pl. karzat- és mennyezetfestmények) első tudományos kutatói – itt Debreczeni László (1929), Domanovszky György (1936), Balogh Ilona (1935), Borbíró Virgil (1937, 1942), Kelemen Lajos (1945), Tombor Ilona (1947, 1968) és Vilhelm Károly (1975) ma már „klasszikusnak” számító munkáira gondolunk – már részletesen kitértek az építészeti és egyéb egyházművészeti alkotások népi elemeinek bemutatására. Újabban a Budapesti Állami Műemlék-helyreállítási és Restaurálási Központ és a kolozsvári

Transilvania Trust alapítvány 1997–2002 között lezajlott közös programja keretében szakemberek mérték fel, hogy mi lehető még fel abból a tárgyi örökségből, amit a korábbi szakirodalomban az elődök leírtak. A művészettörténészek és restaurátorok által készített dokumentáció lehetővé teszi, hogy képet kapjunk például a 16–19. századi erdélyi famennyezetek jelképes ábrázolásairól, illetve az ezeket létrehozó mesterek és műhelyek működési körzeteiről.²⁹ A kelet-magyarországi és erdélyi festett templomok kutatásának és restaurálásának aktuális kérdéseit Balassa M. Iván foglalta össze (Balassa M. 1998). Szentgörgyi Mária-Georgina szakdolgozatában áttekintette az erdélyi egyházi faépítészetre vonatkozó szakirodalmat (Szentgörgyi M. 1995).

A templomi famennyezetek jelképvilága a néprajzkutatók figyelmét sem kerülte el. Szacsvey Éva (2000, 2006a, 2006c) és Görög Hajnalka (2001, 2002) a folklórpárhuzamok, például a hiedelemképzetek segítségével próbálkoztak az erdélyi református egyházművészet vizuális ábrázolásainak értelmezésével, de alapvetően a korabeli protestáns képtológia alkalmazásait látták ezekben az alkotásokban. A festett kazettás mennyezetek egyes szimbólumait értelmezi Juhász Judit szakdolgozata is (Juhász J. 2003). Móser Zoltán és Magyar Zoltán a kalotaszegi magyargyerőmonostori templom egy-egy ikonografikus szimbólumát elemzik (l. Móser Z. 1994, Magyar Z. 2007b). Dr. Kós Károly a *Mezőség néprajza* című könyvének egyik fejezetében – illetve ezt megelőzően néhány kisebb tanulmányban is – a mezősegi román ikonfestészettel, valamint fametszet nyomatokkal foglalkozott (Kós K. 2000).

Az erdélyi templomi ikonografikus ábrázolások (freskók, festmények, szobrok, szárnyasoltárok) és a népi vallásosság kapcsolatát Szikszai Mária a művészetantropológia módszerével vizsgálja. Eddigi kutatásainak eredményeként két könyvet (Szikszai M. 2005, 2010), egy egyetemi jegyzetet (Szikszai M. 2009) és több tanulmányt (Szikszai M. 2007, 2008a, 2008b) jelentetett meg.

A templomi harangok közösségi jeladó funkcióit Simén Domokos a küiküllői unitárius egyházkörben (Simén D. 1995), Kisgyörgy Zoltán a háromszéki és felsőfehéri unitárius egyházkörben, illetve a történelmi Orbai székben vizsgálta (Kisgyörgy Z. 1990, 1991). Ravasz Réka a katolikus

²⁹ A programról szóló beszámoló: Kiss M. 1999.

Tusnád egyházközség harangozási szokásairól készített szakdolgozatot (Ravasz R. 2005). Keszeg Vilmos az *Egy Hír adás a' Késő Maradékhoz* című könyvében, valamint egyik korábbi tanulmányában 17–20. századi erdélyi protestáns toronygombiratokat ad közre, és elemzi ezek szerepét a közösségi lokális identitások „megszerkesztésében” (Keszeg V. 2000, 2006). Farkas Irén a fennmaradt 18. századi csíki faragott kőkeresztokről adott közre nagyobb lélegzetű tanulmányt (Farkas I. 2001), Fábián Dénes a kászoni keresztokről állított össze egy kiadványt (Fábián D. 2008), Zakariás Erzsébet pedig egy közleményben az erdővidéki Barót út menti keresztjeit ismertette (Zakariás E. 2006b).

A népművészet vallásos tartalmú jelképeit többen vizsgálták. Gazda Klára egyik tanulmányában a székelykapuk, a hímzésminták és a húsvéti tojások motívumainak lehetséges vallásos szimbolikus tartalmait foglalta össze, egy másik közleményében összetett módszerrel rekonstruálta a szakrális kovács (*Isten kovácsa*) mitológiai alakját, egy harmadik munkájában pedig a gyimesi népművészet két vallásos jelképét (kigyó és kereszt) értelmezte (Gazda K. 2002, 2003, 2005). Demeter Éva a húsvéti tojások vallásos szimbolizmusának következetes kutatója (Demeter É. 1999, 2004a, 2005). A gyimesi csángó írott tojások gazdag jelképvilága – egy-egy tanulmány erejéig – Kovács Dénes és Takács György figyelmét is felkeltette (Kovács D. 1994, Takács Gy. 1998b).

A tárgyi jelképek értelmezése során olyan „megfejtések” is születtek, amelyeket erős kétkedéssel fogadott mind a művészettörténet, mind a néprajztudomány. Például a csíkrákosi templomtorony jelképeinek vagy a csíksomlyói kegyhely építészeti emlékeinek honfoglalás kori eredetét – az elmélet képviselői: Vécsey Gyula (1973, 1992, 1997) és Sisa Béla (1995) – „délbábosnak” tartják a szakemberek. Daczó Árpád Lukács a rendelkezésére álló valós néprajzi adatok (pl. a gyimesi és csíki Babba Mária-képzetek és a holdkultusz kapcsolata, a csíksomlyói kultikus nap-tiszteletet stb.) alapján túlságosan merész következtetéseket fogalmaz meg a Mária tisztelet kereszténység előtti előzményeivel kapcsolatban (l. Daczó Á. 1980, 1991, 1997, 2000), és emiatt a szakma kétkedéssel fogadja azokat az általa feltárt néprajzi tényeket is, amelyek valóban értelmezést igényelnének. Bizonyítatlan előfeltevésekre épít és ellenőrizhetetlen interpretációikat fogalmaz meg Kabay Lizett *Jelalkotás – jelolvasás* című „elméleti” igényű tanulmánya, a székely lóportartók fényjelképeiről szóló közleménye, valamint *A táltos színeváltozása* című kötete is (Kabay L.

1979, 1993, 2005). Vasas Samu *Népi jelvilág Kalotaszegen* című könyvében a szerző – egyebek mellett – a nyelvi szavak és a népművészeti ornamentek mitológiai-szimbolikus-rituális összetartozását igyekszik kimutatni (Vasas S. 1994).

Népi vallásosság és társadalom

Az egyház és a társadalom kapcsolatának vizsgálatára nem elsősorban a vallásétnológia, hanem inkább az egyház- vagy művelődéstörténet, esetleg a vallásszociológia hivatott. A néprajzi kiadványokban mégis gyakran találkozunk ilyen tárgyú munkákkal, ugyanis Erdélyben a hivatalos egyház és a társadalom kapcsolatában sokszor alakultak ki népinek nevezhető helyi gyakorlatok. Az erdélyi történelmi felekezetek iskolafenntartó tevékenysége például lokális szabályozások alapján történt – erről tanúskodnak legalábbis az elkészült néprajzi vizsgálatok. Dankó Imre egyik tanulmánya a Kükküllői Református Egyházmegye oktatási-iskolai viszonyait mutatja be történeti perspektívában, egy másik közleménye pedig az erdélyi unitárius egyház keretében századokon át működő ún. „partikuláris iskolarendszerről”³⁰ tájékoztat (Dankó I. 1994, 1995). Illyés Géza egyik művelődéstörténeti közleménye a 17. századi református egyházi iskolákról szól (Illyés G. 1942). Dimény Attila egyik tanulmányában a Kézdivásárhely melletti Oroszfalu katolikus és református közösségeinek 19. századi iskolafenntartó együttműködését tárja fel (Dimény A. 2002).

Vallás és értékrend, világkép

A népi vallásosság nem felülről irányított intézményeinek és a népi vallásos mentalitásnak alapvető hatása van a társadalom egészének működésére. A vallásos értékrend és erkölcs a legkutatottabb néprajzi témák közé tartozik, talán azért is, mert ezen a területen számos írott történeti forrással – egyházlátogatási jegyzőkönyvekkel, periratokkal, prédikációkkal, emlékiratokkal, önéletírásokkal stb. – is rendelkezünk. A mindennapi élet és az ünneplési gyakorlat vallás erkölcsi szabályozásának kérdése, az

³⁰ A „partikulisták” között olyan neves személyiségeket találunk, mint Bölöni Farkas Sándor, Brassai Sámuel vagy Kriza János.

„illendőség” témája élesen vetődik fel már Apor Péter 18. századi híres emlékiratában is (Apor P. 1736).

Az erdélyi vallási néprajzi kutatásban a *Munka és kultusz a magyar parasztságnál* című munkájában elsőként Gunda Béla bizonyította módszeres következetességgel, hogy a vallás (kultusz) az élet egészét áthatja, vagyis hogy a vallásilag meghatározott népi kultúrára mint egységes egészre kell tekinteni (Gunda B. 1946). Ez az igen korszerű integratív kultúrafelfogás a kor funkcionalista tudományosményével, a Dimitrie Gusti-féle monografikus szociológia módszertani elveivel, és nem utolsó sorban a vallási néprajz Bálint Sándor-i felfogásával is összhangban állt. A funkcionalista társadalomnéprajzi kutatások körébe sorolható Kresz Mária *A fiatalok társas élete a kalotaszegi Nyárszón* című tanulmánya (Kresz M. 1940) is.

Ez a tudományfelfogás határozta meg Nagy Olga egész társadalomnéprajzi munkásságát is, akinek *A törvény szorításában* című könyvéből (Nagy O. 1989) és tanulmányaiból a vallás értékrendformáló szerepének összetett képe rajzolódik ki a különböző protestáns erdélyi tájegységeken (Szék, Kalotaszeg, Havad, Mezőpanit stb.) gyűjtött gazdag néprajzi anyag alapján (Nagy O. 1982, 1990; Nagy O. – Nagy Ö. 2000).

Az erdélyi protestáns egyházakban érvényesülő szigorú egyházfegyelem témájáról több alapos tanulmány is született. E téren a legátfogóbb kutatást a Küllös Imola és Molnár Ambrus által irányított, előbb már említett munkacsoport végezte a Küllői Református Egyházmegye falvaiban az 1990-es években, ahol sok történeti anyagot is feltártak. A csoport közleményei a *Vallási Néprajz* sorozat köteteiben jelentek meg (I. Adorjáni R. 1995; Benczédi F. 1994; Dankó I. 1994, 1995; Fülöp E. 1994; György Horváth L. 1994; Kántor K. 1995; Küllös I. 1995, 1996, 1999; Molnár A. 1994, 1995a, 1995b, 1999; Nagy L. 1995; Sándor A. 1991, 1995; Simén D. 1994, 1995, 1996; Simó A. 1994; Török E. 1991). E kutatások folytatója ma Kiss Réka, aki fontos forrásfeltáró munkát végez (Kiss R. 2004). A protestáns valláserkölcstörténeti vizsgálata terén a Kis-Küllői mentéhez hasonló jellegű, illetve jelentőségű vizsgálatokat végzett Szócsné Gazda Enikő is a történelmi Orbai szék területén. Az erkölcsirányítás 17–19. századi dokumentumait közreadó forrásfeltáró munkájának eddigi eredménye az *Erkölc és közösség* című kötet, valamint több tanulmány (Szócsné Gazda E. 2000, 2001a, 2001b, 2006). A dél-erdélyi Magyarlapád mindennapjainak vallásosságáról Trencsényiné Tóth Edina adott közre átfogó

elemzést (Trencsényiné Tóth E. 2007). Dénes Ida egy erdélyi református papcsalád 20. században élt nemzedékeinek életmódját és vallásos értékrendjét vizsgálta (Dénes I. 2008), Zsigmond Júlia két kolozsvári református ifjúsági egyesület (FIKE, Genézium Társaság) vallásos mentalitását elemezte (Zsigmond J. 2009). Szigeti Jenő az erdélyi újprotestáns egyházak 19. századi kialakulásának társadalomtörténeti és mentalitástörténeti hátterét világitotta meg egyik tanulmányában (Szigeti J. 2007).

A református egyház sajátos vezeklési formájáról, az *eklézsiakövetés* (nyilvános bűnvallás) régi gyakorlatát P. Gaál Anikó és Barabás László tanulmányaiból ismerhetjük meg, kalotaszegi, illetve udvarhelyszéki (siklódi) példák alapján (Gaál A. 1997; Barabás L. 1997). Ez a vallásos népszokás az erdélyi német evangélikusok, sőt a kalotaszegi katolikusok (Jegenye) körében is ismert volt.

Benczédi Ferenc egy Kis-Küküllő menti falu (Küküllődombó) temetési és egyéb egyházi egyesületeinek 19. és 20. századi működésével foglalkozott (Benczédi F. 1994). Olosz Katalin egy magyarvalkői (Kalotaszeg) példa alapján mutatta be a református legényegyletek erkölcsszabályozó szerepét a 19. században (Olosz K. 2003d). A legényszervezetek leggyakrabban a téli vallásos népszokások szervezésére alakultak. Faragó József a kalotaszegi Kiskapus legénytársaságainak szerveződését és tevékenységét (Faragó J. 1978, 1981), Imreh Barna pedig az alsórákosi legénytársaság, a *sereg* működését írta le (Imreh B. 1978). Seres András a barcasági, az erdővidéki és más székelyföldi falvak legényszervezeteiről, illetve az általuk szervezett mulatságokról közölt átfogó tanulmányt (Seres A. 1976–1977). Pozsony Ferenc kutatásaiból tudjuk, hogy a dél-erdélyi református magyar legényegyleteire nagy hatással volt a szász legényegyletek szigorú szabályozási rendje, amelyek ugyancsak a keresztény értékrend őrzését tekintették alapvető feladatuknak (Pozsony F. 1998: 37–66).

A lelkészválasztás a protestáns közösségekben ugyancsak közösségi szabályozás alatt állt és ritualizált volt. Hella Ferenc tanulmánya egy régi erdélyi szokás, az ún. *papmarasztás* 1778-ig érvényben lévő gyakorlatát mutatja be (Hella F. 2001). Márkó László egy mai erdővidéki lelkészválasztás sajátos körülményeit elemezte (Márkó L. 1995). Kovács Árpád és Nyárádi Zsolt a tarcsafalvi unitárius egyházköztség a 18–19. századi működését mutatták be levéltári források alapján (Kovács Á. – Nyárádi Zs. 2008).

Erdély katolikus vidékein a népi vallásos szervezeti intézmények (egyháztanácsok és egyéb társulatok működése, egyházfenntartás stb.), az egyházfegyelem és a mindennapok vallásossága terén nem tudunk anynyi alapkutatásról és kutatási eredményről beszámolni, mint a protestáns vidékek esetében. Mindenekelőtt Székely László (Csík), Madar Ilona (Sóvidék) és Bárth János (Székelyvarság, Úz völgye) fentebb már említett monografikus munkáinak idevágó részeit kell emlitenünk (l. Székely L. 1997, Madar I. 1998, Bárth J. 2004, 2006a).

A katolikus vallásos mentalitásról és a mindennapok vallásosságáról sokat megtudunk Balázs Lajos csíkszentdomokosi szokáskutatásaiból. Néhány munkája a pap és a hívek közötti szembenállás helyzetéről is tudósít, amelyek az egyház bizonyos népszokásokat elítélő vagy rosszálló álláspontja miatt szoktak kialakulni³¹ (Balázs L. 1994, 1995, 1999, 2001, 2003, 2005a, 2005b, 2005c, 2007b, 2008). Ilyen adatokat a gyimesi csángók hagyományos életvilágát belülről ismerő Tankó Gyula munkáiban is találunk, akinek közleményei jól példázzák azt, hogy a hagyományos világban a társadalmi életnek alig van olyan területe, amit a vallásos mentalitás ne befolyásolna alapvetően (Tankó Gy. 1992a, 1992b, 1996, 1998, 2001). A mai gyimesi vallásos mentalitással az utóbbi években számos fiatal kutató foglalkozott (Bódán Zs. 2008, Csonka-Takács E. 2007 és 2008, Hesz Á. 2007, Jankus K. 2008, Salló Sz. 2007, 2008), és ebben a témakörben jelent meg a Pócs Éva által szerkesztett *„Vannak csodák, csak észre kell venni.” Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben* című tanulmánykötet is (Pócs É. szerk. 2008). A gyimesi lakásbelső díszítésének kultikus szerepét egyik tanulmányában Pócs Éva mutatja be (Pócs É. 2007).

Egyik írásában Tánzos Vilmos egy középkorias szemléletet tükröző mai csíki egyháztanácsai határozatot közöl és értelmez, egy néprajzi észszéjében pedig a gyimesi csángók nagyböjti fegyelmét írja le (Tánzos V. 1994a). Fejes Ildikó – Jakab Judit szerzőpáros a csíki böjti fegyelemről (Fejes I. – Jakab J. 2004), Albert Ernő pedig a csíki és háromszéki adatok alapján a káromkodásról közölt tanulmányt (Albert E. 2007). Szőcsné Gazda Enikő egy felcsíki falu (Csíkdánfalva) rózsafüzér társulatainak társadalmi vonatkozásait vizsgálta (Szőcsné Gazda E. 2004), Tóth Szabolcs

³¹ Például a gyermekágyas asszony avatása körül, a halottkultusz mágikus elemei kapcsán stb.

Barnabás pedig a háromszéki katolikus oltáregyletekkel és más vallásos egyesületekkel foglalkozott (Tóth Sz. 2007, 2008). A csíki vallásos társulatok működésének történeti hátterét tárták fel Bándi Vazul és Kovács Gergely 19. század végi tanulmányai (Bándi V. 1894, Kovács G. 1897), amelyekben a csíksomlyói Mária-társulatok és Szent Antal-társulatok működését írták le. Újabban Enyedi Emese a gyergyói katolikus világkép vallásos-mágikus elemeiről szűkszavú tömörséggel adott közre néprajzi adatokat (Enyedi E. 1994). Szalma Anna-Mária a modern vallásos mítoszképződés egy jelenségét elemezte egy gyergyószentmiklósi, halála után szentség hírébe került kislány esete alapján (Szalma A. 2004). Egy udvarhelyszéki falu, Oroszhegy szentelményhasználatáról Vass Melánia készített szakdolgozatot (Vass M. 2007).

Gub Jenő időjárásjóslásokat ismertető tanulmányának (Gub J. 1992), de Keszeg Vilmos mezőségi jóslásokról szóló könyvének adatai is jól példázzák azt, hogy a hagyományos ember a természeti jelenségeket is vallásos kategóriákban ragadja meg, vagyis hogy a hagyományos világban a vallásoson kívül nem lehetséges másféle világértelmezés (Keszeg V. 1997). István Anikó egyik tanulmányában azt vizsgálja, hogy milyen szerepet játszik a vallásos mentalitás a székely és csángó népművészek élettörténeteiben (István A. 2007).

Vallásos felekezetek, kulturális interferenciák

Erdélyről azt tartják, hogy a 16. század óta a vallási tolerancia földje. A különböző történelmi egyházak egymás mellett élésének és együttműködésének formáit azonban csak jobbra történészek és egyháztörténészek kutatták, a néprajzi és (történeti) antropológiai forrásértelmezések és jelenkutatások igen gyérek (Pozsony F. 2006, 2009b; Kósa L. 1999; Mohay T. 2007a). Simén Domokos a székelyföldi református és unitárius történelmi együttélésekről tett közzé tanulmányt (Simén D. 1996), Dimény Attila pedig a kézdiszéki református–katolikus együttéléssel (például az endogám és exogám házasságok kérdésével) foglalkozott ugyancsak történeti perspektívában (Dimény A. 1999). Kovács Bálint az erdélyi örmény társadalom szentiszteletének újkori rétegeit ismertette (Kovács B. 2007). Székely László a székelyföldi református magyarok és az evangélikus szászok vallásos ünnepi szokáshagyományainak középkori katolikus survival elemeit kutatta (Székely L. 1974, 1978).

A római katolikussá vagy görögkeletivé lett egykori székely görög katolikusok identitásának ellentmondásosságáról és történeti alakulásáról Ilyés Zoltán (1999, 2001), Pusztai Bertalan (1994), Oláh Sándor (1996a), Lukács László (1991) és Simon Zoltán (2006a) tettek közzé elemzéseket, és ugyanerről a témáról (a Gyimes vidékéhez tartozó Kostelek példáján) néprajzi dokumentumfilm is készült.³² Deáky Zita a székely szombatosok történetére vonatkozó adatokat gyűjtött és publikált (Deáky Z. 2000). Pozsony Ferenc az erdélyi szászok jeles napi szokásairól írott könyveiben, illetve magyar népszokásokról szóló tanulmányaiban számos interetnikus, mindenekelőtt szász–magyar vallási kölcsönhatást is bemutatott (Pozsony F. 1997, 1998, 2000b). Szilágyi Levente a máramarosi Hosszúmezőn vizsgálta az etnikai és vallási identitás kapcsolatát (Szilágyi L. 2006).

A népi vallásosság irányító személyiségei

A vallásos népelet irányító személyiségeinek, *szentembereinek* vizsgálata a magyar vallási néprajz népszerű tudományos témái közé tartozik, ilyen személyiségmonográfia erdélyi viszonylatban azonban alig van. Harangozó Imre tanulmánya egy oroszhegyi székely szentemberről kivételnek mondható (Harangozó I. 2001). Valamivel nagyobb néprajzi irodalma van a *jósok, látnokok, vallásos próféták, gyógyítók* tevékenységének. Gagyí József több írásában ismételtlen foglalkozott egy udvarhelyszéki *látnok szentasszony*, a máréfalvi Ilonka Ágnes tevékenységével és szerepével az 1949-es székelyföldi millenarisztikus mozgalomban (Gagyí J. 1998a, 2001a, 2001b, 2004a, 2004b, 2010), egy másik tanulmányában pedig egy homoródalmási jósasszony tevékenységét helyezte el a székelyföldi divinációs hagyományok kontextusában (Gagyí J. 2000), és ugyancsak ő foglalkozott az ún. *kaluger papokhoz* való járás szokásával és hiedelemképzeteivel is (Gagyí J. 2007, 2008). Simon Boglárka egy székelyföldvári (2002), Sándor Zsófia egy homoródalmási jósasszony természetfelettil való kapcsolattartásának technikáit és helyzeteit, valamint a látnok társadalmi szerepeit elemezte (Sándor Zs. 2002). A szőkefalvi Mária-jelenéseket és az ottani szentasszony személyiségét Lőrinczi Kinga-Mária vizsgálta (Lőrinczi K. 2003, 2004). Kádár Kincső szakdolgozatában

³² *Se künn, se benn*. Rendező-operatőr: Mohi Sándor. Szakértő-beszélgetőtárs: Tánczos Vilmos. Dunatáj Alapítvány, 2003. 55 perc.

a közösségi normák és az egyéni hivatástudat összeütközését vizsgálta a csíksomlyói remete vallásos világtelmezésében (Kádár K. 2009).

A transzcendens világgal való kapcsolattartás kifejezetten mágikus természetű is lehet. Ezekről a specialistákról, illetve divinációs technikáikról Keszeg Vilmos jelentetett meg tanulmányokat, majd összefoglaló igénnyel írt róluk a *Jóslások a Mezőségen* című könyvében (Keszeg V. 1996, 1997). A téma további kutatói Komáromi Tünde (1996, 2009), Czégényi Dóra (1999, 2004), Gagy József (1998a, 1998b, 2000, 2001, 2004a, 2004b, 2010). A mágikus használatú *szentlevelek* kontextusát – főleg Gyimesben gyűjtött anyag alapján – Tasnády Erika vizsgálta (1996, 1999).

Kisegyházak, szekták, lelkiségi mozgalmak

A történelmi egyházakon belül napjainkban kialakuló lelkiségi mozgalmak, a szektásodás különböző jelenségei, a vallásos élmény újszerűnek nevezhető megnyilvánulásai az 1989-es rendszerváltás után kerültek a figyelem középpontjába. Ezeket a modern vallásos jelenségeket főleg fiatalabb néprajzosok, antropológusok és szociológusok kutatták.

A mai erdélyi újprotestáns kisegyházak vallási néprajzának alig van szakirodalma. Dallos Csaba Kolozsvár magyar kisegyházairól közölt tanulmányt (Dallos Cs. 2004), Sebestyén Emese-Enikő egy Szatmár megyei nazarénus közösségről írt szakdolgozatot (Sebestyén 2003), Kovács Flóra és Puskás Katalin pedig egy széki adventista asszony vallásos életét mutatta be (Kovács F. – Puskás K. 2007). Simon Zoltán a karácsonfalvi cigánység vallásos életét vizsgálta az adventista kisegyház térnyerésének tükrében (Simon Z. 2006b).

Az erdélyi református egyház által nehezen integrált CE Szövetséggel többen foglalkoztak. Kiss Dénes egyik tanulmányában az ún. *ébredési mozgalom* és a református egyház viszonyát általános szociológiai nézőpontból tárgyalja (Kiss D. 2003). Demeter Éva a mozgalom követőivé lett egyetemi hallgatók élettörténeteit elemzi (Demeter É. 2003, 2004b). Ferencz Edit és Sikó Edit szakdolgozatai egy-egy erdélyi falu (Szentegyháza és Mezőpanit) társadalmában vizsgálják a CE-mozgalom hatásait (Ferencz E. 2004, Sikó E. 2005).

A katolikus egyházon belüli lelkiségi mozgalmakat Fábián Gabriella (az *új engesztelő mozgalom* Csíkban), György Imola (a marosvásárhegyi *Mustárma* közösség) és Pajzos Orsolya Éva (vallásos társulatok egy

szatmárnémeti plébánián) kutatták (l. Fábíán 1996, 2006; György I. 2007; Pajzos O. 2003). Tóth Szabolcs Barnabás tanulmánya a két világháború közötti korszak háromszéki vallásos egyesületeit veszi számba (Tóth Sz. 2007). Béltéki Emőke a *Hít Gyülekezetének* erdélyi szervezeteiről, illetve a szatmárnémeti szervezet működéséről készített szakdolgozatot (Béltéki E. 2000).

Az ezoterikus természetgyógyászat hagyományos vagy importált formái iránt újabban támadt fel a néprajzi érdeklődés (Bajkó Á. 2006, Zólyomi E. 2008).

Fosztó László (2007), Kinda István (2005, 2007a, 2007b), Kiss Dénes (2001, 2003, 2009), Lőrinczi Tünde (2007a, 2007b), Simon Zoltán (2006a, 2006b, 2009a, 2009b), Tesfay Sába (2009) és Fazakas Orsolya (2010) fiatal kutatók tanulmányaikban az új vallási formák identitásformáló szerepét elemzik. Ezekből a kutatásokból az is kiderül, hogy az erdélyi magyar nyelvű cigányközösségek számára a neoprotestáns kisegyházakba (adventisták, pünkösdisták), vagy más új hitközösségekbe való belépés, a történelmi egyházakon belüli lelkeségi mozgalmakhoz való kapcsolódás rendszerint a társadalmi felemelkedés útját jelenti, és a vallási konverzió rendszerint a társadalmi kommunikációs formák radikális megváltozását is eredményezi és általában a többségi közösségbe való integrálódás kísérletének minősíthető.

Szakirodalom

ADORJÁNI Rudolf Károly

1986 Temetési szokások a Maros-Küküllői Unitárius Egyházkörben.

Keresztény Magvető XCII. (4) 214–230.

1995 A halottak útja a ravai unitáriusoknál. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 181–212.

2006 *Lukács Sándor ravai búcsúztatói 1930–1938 között.* (Kriza János Néprajzi Társaság Könyvtára) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

AGRICOLA [JAKAB Elek]

1854 Húsvéti határkerülés a Székelyföldön. *Hetilap* III. (35) május 3. [Új kiadása: In: EGYED Ákos (szerk.): *A megindult falu. Tallózás a régi erdélyi faluirodalomban. 1849–1914.* (Téka) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970. (2. kiadás: Kriterion Kiadó /Harminc könyv a Téka sorozatból sorozat/ Bukarest–Kolozsvár, 2001) 35–41.]

ALBERT Ernő

1995 *Gyimesi csángó hiedelemmondák, hiedelmek.* Bon Ami Kiadó, Sepsiszentgyörgy

2007 Káromkodás. Csíki és háromszéki adatok. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. I. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 43–60.

ALSZEGHY Zsolt – SZLÁVIK Ferenc

1913 *Csíksomlyói iskoladrámák.* (Régi Magyar Könyvtár, 32.) MTA, Budapest

ANTAL Árpád

1947 A társadalmi szerkezet befolyása egy székely falu (Nyújtód) betlehemes játékára. In: GUNDA Béla (szerk.): *Miscellanea Ethnographica.* Tom. I. (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, 9.) Bolyai Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Kolozsvár, 58–68.

APOR Péter

1736 *Metamorphosis Transylvaniae.* In: BITSKEY István (vál., szerk.): *Magyar emlékirók. 16–18. század.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 585–694.

ASZTALOS Enikő

1999 Aktualizált rigmusok és ateista esküvői szertartás az 50-es évekből. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 138–159.

BAJKÓ Árpád

2006 Reprézntációk és önreprézntációk: egy természetgyógyász tevékenysége. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Specialisták. Életpályák és élettörténetek.* I. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 119–150.

BAKK Pál

2005 Temetési szokások a háromszéki Szentkatolnán. *Székelyszék* IX. (3) 126–131.

BALASSA Iván

1947 Gombfa-faragás a háromszéki Bodoson. *Erdélyi Múzeum* LII. (1–4) 153–158.

1973 A magyar temetők néprajzi kutatása. *Ethnographia* LXXXIV. (3) 225–242.

1989 *A magyar falvak temetői*. Corvina Kiadó, Budapest

1992a *A székelyszéki Erdővidék temetői*. Ethnica Kiadó, Debrecen

1992b Despre cimitirele din Bazinul Baraolt. *ACTA* III. (2) 159–182.

BALASSA M. Iván

1998 Kelet-magyarországi és erdélyi festett templomok kutatása. In: BENCZÉDI Sándor (szerk.): *A műemlékvédelem elméleti és gyakorlati kérdései*. (TUSNÁD – 1997 nemzetközi tudományos ülésszak előadásai.) Keöpeczy Sebestyén József Műemlékvédő Társaság, Sepsiszentgyörgy, 71–78.

BALÁZS Emőke

2010 *A pappá válás rítusai*. A papszentelés, primícia és paplakodalom a Felcsíki-medencében. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

BALÁZS Lajos

1992 „Ez nekünk jött úgy, hogy csináljuk...” Kortárstalálkozók. Vizsgálódás egy újkeletű ünnepről... In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 1*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 106–133.

1993a Szent János-napi angyalozás Csíkszentdomokoson. *Néprajzi Látóhatár* II. (1–2) 1–27. [Rövidebb változata: In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében*. II. Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 1997, 246–255.]

1993b A halál előjeleivel kapcsolatos hiedelmek Csíkszentdomokoson. *Erdélyi Múzeum* LV. (3–4) 89–115.

1994 *Az én első tisztességes napom. Párvalasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

- 1995 *Menj ki én lelkem a testből. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson. Monográfia.* Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda
- 1997 Az egybetartozó család képe a csíkszentdomokosi temetőben. *Művelődés* L. (11) 26–27. [Megjelent még: *Néprajzi Látóhatár* VI. (1997) 1–4. 580–584.]
- 1999 *Szeretet fogott el a gyermek iránt. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson.* Pallas Akadémia Kiadó, Csíkszereda
- 2001 A haldokló megkerítése. A lélekmentés pogány és keresztény rítusa Csíkszentdomokoson. In: PÓCS Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, II.) Balassi Kiadó, Budapest, 261–267.
- 2003 Keresztszülő, keresztszülőség, komaság Csíkszentdomokoson. *Székelgyföld* VII. (12) 98–119.
- 2005a Rítussorvasztás és ellenlépések. Rosszallások a katolikus keresztelői szertartások módosításával szemben. *Székelgyföld* IX. (2) 111–122. [Megjelent még: In: PÓCS Éva (szerk.): *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, V.) Balassi Kiadó, Budapest, 2007, 136–145.]
- 2005b A gyermekágyas szabadulásának és az újszülött beavatásának szentdomokosi rítusa. *Székelgyföld* IX. (11) 119–129.
- 2005c Jézus képe a búzaszemen. Keresztény búzakultusz-maradvány Csíkszentdomokoson. In: ZSIGMOND Győző (szerk.): *Növények a folklórban / Plante în folclor.* (Könyv és CD.) Kiadta a Magyar Köztársaság Bukaresti Kulturális Központja, Bukarest, 205–218. [Megjelent még: In: IMRE Mária, L. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* III. (Dunántúli Dolgozatok. (D) Néprajzi Dolgozatok, 3.) Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága, Pécs, 2000. 77–82.]
- 2006 *A vágy rítusai – rítusstratégiák. A születés, házasság, halál szokásvilágának lelki hátteréről.* Scientia Kiadó, Kolozsvár
- 2007a „Az öngyilkos az ördög cimborája.” *Székelgyföld* XI. (2) 104–114.
- 2007b A gyermekágyas szabadulásának és az újszülött beavatásának csíkszentdomokosi rítusa. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett

- konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 177–186.
- 2008 Az öngyilkos az ördög cimborája. Az öngyilkosság mint feltételezett archetipikus cselekvés. In: PÓCS Éva (szerk.): *Démonok, láttók, szentek. Vallásantológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, VI.) Balassi Kiadó, Budapest, 181–189.
- BALÁZS Márton
1942 *Adatok Háromszék vármegye néprajzához.* k. n. (Jókai Nyomda), Sepsiszentgyörgy
- BALÁZSI Dénes
2000 Halottbúcsúztatók a Kis- és Nagy-Homoród mentéről. In: CSEKE Péter – HÁLA József (szerk.): *„A Homoród füzes partján...” Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 363–386.
- BÁLINT Sándor
1936 A szegediek búcsújárása Radnára. *Ethnographia* XLVII. (3–4) 317–318.
1989 *Karácsony, húsvét, pünkösd. A nagyünnepok hazai és közép-európai hagyományvilágából.* (3. kiadás) Szent István Társulat, Budapest (1. kiadás: 1973, 2. kiadás: 1976.)
- BALOGH Balázs–FÜLEMILE Ágnes
2004 *Társadalom, tájszerkezet, identitás Kalotaszegen. Fejezetek a regionális csoportképzés történeti folyamatairól.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- BALOGH Ilona
1935 *Magyar fatornyok.* A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete, Budapest
- BÁNDI Vazul
1894 A csíksomlyói róm. kath. főgymnasiumban fennálló „Mária Társulat”. In: *A csíksomlyói róm. kath. Főgymnasium értesítője az 1893/94 tanévről.* k. n., Csíkszereda, 1–29.
- BARABÁS László
1997 Eklézsiakövetés a székely „protestáns Szentföldön”. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II.* Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma –

- KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 386–404. [Megjelent még In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 1995, 141–160.; In: KESZEG Vilmos – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1994, 180–197.]
- 1998 *Forog az esztendő kereke. Sóvidéki népszokások.* Mentor Kiadó–Custos Kiadó, Marosvásárhely
- 1999 *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- 1999a Tavaszi határkerülés a Nyárad mentén és a Kis-Küküllő felső völgyében. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 133–145. [Megjelent még: In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980, 203–216.]
- 1999b Fordulat előtt, fordulat után. Egy húsvéti népszokás élete a '80-as és a '90-es években. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 146–165.
- 1999c Hajnalozók Parajdon. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 168–171.
- 1999d Hesspávázás és királynézás a Sóvidéken. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 172–182. [Megjelent még: In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1981.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1981, 160–169.]
- 1999e Királynékeresőben – Bucsintetőn innen, Bucsintetőn túl. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 183–189.
- 1999f Pünkösdi virágkozás a marosszéki mezőségen. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 190–194.

- 1999g Egy székely betlehemes játék halála és feltámadása. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 197–210.
- 1999h Karácsony estéje Teremiújfaluban. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 211–223.
- 1999i Istvánózás Selyében. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 224–240.
- 1999j Tüzeskerekek fényében. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 241–252. [Megjelent még: In: BALÁZS Géza – CSOMA Zsigmond – JUNG Károly – NAGY Ilona – VEREBÉLYI Kincső (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Folklor – irodalom – szemiotika. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára*. ELTE BTK, Budapest, 2000 I, 369–382.]
- 1999k Az aranycsitkók nyomában. In: Uő.: *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 253–262. [Megjelent még: In: SELMECZI KOVÁCS Attila (szerk.): *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére*. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 2006, 151–158.]
- 2002 *Húsvét szép reggelén. Marosszéki öntözőversek*. Impress Kiadó, Marosvásárhely
- BARNA Gábor
- 1991 A kunszentmártoniak radnai búcsújárása. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 3. 209–237.
- 1993 Moldvai magyarok a csíksomlyói búcsún. In: HALÁSZ Péter (szerk.): *„Megfog vala apóm, szokor kezemtől...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére*. Lakatos Demeter Egyesület, Budapest, 45–61.
- 2005 A vallás mint menedék. Fogadalmi képgaléria és szerepe a máriaradnai ferences kolostorban. In: ÓZE Sándor – MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert (szerk.): *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. II. A 2002. október 14–16. között azonos címmel rendezett konferencia szerkesztett anyaga. PPKE BTK–METEM, Piliscsaba–Budapest, 826–837.

BARNA Gábor (szerk.)

2002 „Mária megsegített.” *Fogadalmi tárgyak Máriaradnán I–II.* (Devotio Hungarorum, 9.) Néprajzi Tanszék, Szeged

BÁRTH Dániel

1999 Népszokások nyomai egy 1783. évi erdélyi püspöki körrendeletben. In: BORBÉLY Éva – CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom.* (Kriza Könyvek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 91–94.

2005 *Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon.* MTA–ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoport, Budapest

2007 A történeti szokáskutatás kora újkori forrásai: az unitárius szertartáskönyvek. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. I. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 213–230.

2008 *Exorcizmus és erotika. Egy XVIII. századi székelyföldi ördögűzés szokatlan körülményei.* (Libelli Transsilvanici, 3.) BKMÖ Múzeumi Szervezete, Kecskemét

2010 *Benedíció és exorcizmus a kora újkori Magyarországon.* (Fontes Ethnologiae Hungaricae, IX.) L’Harmattan Kiadó–PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest

BÁRTH János

1997 Történeti adatok a székelyudvarhelyi húsvéti határkerülő körmenetről. *Néprajzi Látóhatár* VI. (1–4) 499–503.

2000 *A vigasztaló Napbaöltözött Asszony. Csodás gyógyulások egyházi vizsgálata Csíksomlyón 1784-ben.* Agapé Kiadó, Szeged

2004 *Úz-völgyi magyarok. Településnéprajzi és népesedéstörténeti tanulmány.* Bárh Társadalomtudományi Bt., Kecskemét

2006a *Jézus dicsértessék! A székelyvassági hegyi tanyák népének vallási hagyományai.* Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét

2006b Gyimeslok egyházi önállósodása 1853-ban. In: SELMECZI KOVÁCS Attila (szerk.): *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 45–53.

- 2008 *Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén.* (Libelli Transsilvanici, 4.) BKMÖ Múzeumi Szervezete, Kecskemét.
- BARTHA Károly, N.
- 1933 A szatmárcsekei bábtáncoltató betlehem. *Ethnographia* XLIV. (3–4) 117–130.
- 1934 Még egy bábtáncoltató betlehem Szatmár megyéből. *Ethnographia* XLV. (1–2) 78–80.
- BARTIS Izabella
- 2003 A betlehemezés száz éve Kézdiszentléleken. In: DIMÉNY Attila – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Népi kultúra, társadalom Háromszéken.* (Kriza Könyvek, 17.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 101–119.
- BARTIS Klára
- 2006 *A szárhegyi pásztorjáték szimbolikus rétegei.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- BÉLTEKI Emőke
- 2000 *Posztmodern vallásosság. A Hit Gyülekezete.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- BENCZÉDI Ferenc
- 1994 Temetési és egyéb egyházi egyesületek Küküllődombón és környékén. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz* 6. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 71–90.
- BENE Lajos
- 1905 Kalotaszegi fejfák. *Erdély* XIV. (7–8) 118–121.
- BENEDEK András
- 1943 Betlehemes játék Homoródrejetén. *Magyarságtudomány* I. 97–118.
- BENEDEK András–VARGYAS Lajos
- 1943 Az istenesi székelyek betlehemes játéka. *Ethnographia* LIV. (2) 155–176.
- BERNÁD Rita
- 2006 *A Gyulafehérvári Érseki Levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus Levéltára II. Oklevél és iratjegyzések. Canonica Visitatiók mutatója.* (Erdélyi Római Katolikus Levéltárak, 2.) ELTE Egyet. Lev.–Gy. Róm. Kat. Ér., Gyulafehérvár–Budapest

2009 *Plébániai levéltárak I. A Gyulafehérvári-, Sepsiszentgyörgyi-, a Szamosújvári- és a Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltárak repertórium.* (Erdélyi Római Katolikus Levéltárak, 3.) ELTE Egyet. Lev.–Gy. Róm. Kat. Érs., Gyulafehérvár–Budapest

BOD Péter

1757 *Szent Heortokrátés avagy a' keresztyének között elő-forduló innepeknek és a rendes kalendárióban fel-jegyeztetett szenteknek rövid historiájok, melly a szava bé-vehető hiteles írókból egybeszedegettetett és magyarra fordítottatott egy bujdosó magyar által.* Oppenheim [Megjelent még: Szeben, 1761; Újra megjelent részletek: Szent Heortokrates. In: BOD Péter: *Magyar Athenas.* (Válogatta, sajtó alá rend., utószó, jegyz. Torda István.) Magvető Kiadó, Budapest, 1982, 81–114.]

BÓDÁN Zsolt

2008 „Nem szabad a szentelt földbe bétenni.” Az öngyilkossághoz kapcsolódó attitűd viselkedésben megnyilvánuló elemei Gyimesközéplokon. In: *A Csíki Székely Múzeum évkönyve 2007–2008. Humán- és természettudományok.* Csíki Székely Múzeum–Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 101–125.

BODÓ Julianna

1998 A magánszféra ünnepe a szocializmus korszakában. In: Uő. (szerk.): *Fényes tegnapiak. Tanulmányok a szocializmus korszakából.* KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 211–221.

2004 *A formális és informális szféra ünneplési gyakorlata az 1980-as években.* Scientia Humana Kiadó, Budapest

BOLDIZSÁR Dénes

1924 *A székelyudvarhelyi és székelyföldi ősi szokásos vallásos határkerülés eredete, rövid története és imakönyve.* k. n. (Globus Nyomda), Odorheiu [Székelyudvarhely]

BOLDIZSÁR ZEYK Imre

1994 Névnepok és jeles napok Tordaszentlászlón. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1994.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 251–265.

BOLDIZSÁR ZEYK Zsuzsa

2010 *Felekezeti iskolák átalakulása a 19–20. század fordulóján. Négy kalotaszegi település iskoláinak átalakulása levéltári források tükrében.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

BORBÉLY Éva – POZSONY Ferenc (szerk.)

1997 *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* VII. (3–4) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

1998 *Faragó József bibliográfiája. A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* VIII. (3–4) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

BORBIRÓ (BIERBAUER) Virgil

1937 *A magyar építészet története*. Magyar Szemle Társaság, Budapest

1942 A Székelyföld templomairól. *Magyarságtudomány* I. 140–154.

BOROS Fortunát, dr. P., O.F.M.

1923 *A csíksomlyói harminckét confrater*. Szent Bonaventura Nyomda, Cluj–Kolozsvár

1943 *Csíksomlyó, a kegyhely*. Kolozsvár (2. kiadás: Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1994.)

BOSNYÁK Sándor

1982 *A gyimesvölgyi magyarok hitvilága*. (Folklor Archívum, XIV.) MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 68–157.

1992 Az ördögök szabadon jártak. Száz gyimesvölgyi rege. *Örökség* 1. 10–24.

2001 *Magyar Biblia. A világ teremtése, az özönvíz, Jézus élete s a világ vége népünk szájhagyományában*. Európai Folklor Intézet–L'Harmattan, Budapest

BOTKA József

1983 *Karácsony. Ünnepi kalendárium, vallási hagyományok, székelykevei népélet*. A kiskindai r.k. plébániahivatal kiadványa, Kiskinda

BURUS János

1994 Temetkezési szokások a Kis-Küküllő menti Pipén. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1994*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 281–306.

COROI, Artur

2007 Altorjai Márton Miklós deák feljegyzései. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. I. A 2005 szeptemberében Sepsi-szentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsi-szentgyörgy–Veszprém, 59–174.

CZÉGÉNYI Dóra

- 1999 Magyar–román interetnikus kapcsolatok vallási vetülete. A román pap alakja egy erdélyi közösség hiedelemrendszerében. In: BORBÉLY Éva – CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom.* (Kriza Könyvek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 29–43.
- 2004 A román pap alakja egy szilágysági közösség hiedelemrendszerében. Gyógyítás és rontás. In: PÓCS Éva (szerk.): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, IV.) Balassi Kiadó, Budapest, 382–394.

CSÁKI Árpád

- 1999 17–18. századi egyházvizsgálatok az orbai református egyház-megyében. In: BOÉR Hunor (szerk.) *ACTA – 1998. Székely Nemzeti Múzeum – Csíki Székely Múzeum Évkönyve.* I. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 313–324.
- 2004 Templomi helyek rendszere Háromszéken a XVII–XVIII. században. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 6. I. A 2002 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 149–162.

CSÁKI Árpád – SZÓCSNÉ GAZDA Enikő (közvetési, bev., jegyz.)

- 2001 *Az Orbai Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei* I. 1677–1752. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy

CSERGŐ Bálint

- 2007 Sírkeresztek, keresztvirágok az udvarhelyszéki katolikus temetőben. *Székelyföld* XI. (11) 117–130.

CSETE Balázs

- 1942 Temetés a kalotaszegi Nyárszón. *Ethnographia* LIII. (3–4) 200–215.

CSONKA-TAKÁCS Eszter

- 2007 Gyermekégy és asszonyavatás Gyimesközéplokon. In: PÓCS Éva (szerk.): *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, V.) Balassi Kiadó, Budapest, 97–135.
- 2008 Keresztelő Gyimesközéplokon. In: PÓCS Éva (szerk.): „Vannak csodák, csak észre kell venni.” *Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben* 1. (Studia Ethnologica Hungarica, VIII.) L’Harmattan–PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 113–162.

CSÖRSZ RUMEN István

2003 *Bocskor János énekeskönyve. 1716–1739.* (Domokos Pál Péter hagyatékából sajtó alá rendezte Csörsz Rumen István.) Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár

DACZÓ Árpád-Lukács, P.

1980 A gyimesi Babba Mária. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 231–239.

1981 A gyimesi rekegő. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1981.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 197–201.

1991 Népünk hitvilága, vallásos élete. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében I.* Az 1990 decemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. VEAB Néprajzi Munkabizottsága–Caritas Transsylvania, Veszprém, 15–30.

[1992] *Népünk hitvilága.* Elmélkedés és előadás az 1991 évi májusi rekollekciós napokon, amit a Gyulafehérvári Érseki Egyházmegye papsága részére tartott P. Daczó Árpád Lukács O. F. M. fogarasi plébános. k. n. (Gloria Nyomda), h. n. (Kolozsvár)

1997 Napkelte-nézés Csíksomlyón. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II.* Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 168–173.

2000 *Csíksomlyó titka. Mária-tisztelet a néphagyományban.* Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda

2003 *Hosszú utak megszorodának... Archaikus népi imádságok, ráolvasók, szentes énekek Erdélyből és Moldvából.* P. Daczó Árpád Lukács szentferencdi atya gyűjtése (1974–1999). Magyar Napló Kiadó, Budapest

DALLOS Csaba

2004 Kolozsvár magyar kiségyházai. *Néprajzi Látóhatár XIII.* (1–2) 29–46.

DANIEL Rita

2008 Mítoszkepződés, turizmus és tőkeátalakítás Farkaslakán. In: ILYÉS Sándor – JAKAB Albert Zsolt – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.):

Lenyomatok 7. Fiatal kutatók a népi kultúráról. (Kriza Könyvek, 31.)
BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János
Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 11–27.

DÁNIELISZ Endre

1980 Adalékok a köröstárkányi téli népszokásokhoz. *Békési Élet* XV. (3)
356–364.

DANKÓ Imre

1994 Az erdélyi unitárius partikulák és az unitárius partikularendszer.
In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR
Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz* 6. Református Teológiai Doktorok
Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–
ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 273–296.

1995 A Küküllői Református Egyházmegye oktatási-iskolai viszonyai a XX.
századig – különös tekintettel Dicsőszentmártonra. In: KÜLLŐS
Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 7. *Gyülekezeti élet és vallási szokások
a Küküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény.*
Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi
Szekciója, Budapest, 47–90.

DEÁK Ferenc Loránd

1999 *Csernátoni temetkezési szokások.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar
Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2003 A végrendekezés Csernátonban. In: DIMÉNY Attila – SZABÓ Á.
Töhötöm (szerk.): *Népi kultúra, társadalom Háromszéken.* (Kriza
Könyvek, 17.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 154–174.

2009 *Temetkezési és halottas szokások Csernátonban és környékén.*
Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda

DEÁKY Zita

2000 Adatok a székely szombatosok történetéhez. In: IMRE Mária, L.
(szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* III. (Dunántúli
Doldozatok. (D) Néprajzi Dolgozatok, 3.) Baranya megyei Múzeumok
Igazgatósága, Pécs, 130–139.

DEBRECZENI László

1929 *Erdélyi református templomok és tornyok.* Kiadja az Erdélyi Ref.
Egyházkerület, Kolozsvár

DEMETER Éva

1999 *Gyimesi tojásírás.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Nyelv és
Kultúra Tanszék, Kolozsvár

- 2003 Változatok egy megtéréstörténetre. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 2. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 19.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 63–78.
- 2004a A húsvéti tojás: adomány és ajándéktárgy. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 3. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 23) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 228–251.
- 2004b Egyetemi hallgatók megtérés-történetei. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 6. II. A 2002 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai*. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 265–284.
- 2005 Párhuzamok a tojásornamentika értelmezéséhez. In: KESZEG Vilmos – TÖTSZEGI Tekla (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 13. Tanulmányok Gazda Klára 60. születésnapjára*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 237–252.
- 2007 A csíkszentkirályi „Jézus-őrzők” viselkedése, magatartása Nagyszombaton. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai*. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 167–176.

DEMETER Júlia

- 2003 A csíksomlyói passiók műfaji sajátosságai. In: Uő (szerk.): *A magyar színház honi és európai gyökerei. Tanulmányok Kilián István tiszteletére*. (Régi Magyar Színház, 2) Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 19–25.
- 2005 Műfaj és funkció összefüggései a csíksomlyói ferences színpadon. In: ÓZE Sándor – MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert (szerk.): *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. II. A 2002. október 14–16. között azonos címmel rendezett konferencia szerkesztett anyaga. PPKE BTK–METEM, Piliscsaba–Budapest, 743–753.

DEMETER Júlia (szerk.)

- 2003 *„Nap, hold és csillagok velem zokogjatok!” Csíksomlyói passiójátékok a XVIII. századból*. Utószó: Pintér Márta Zsuzsanna. Argumentum Kiadó, Budapest

DEMETER Lajos

2007 A háromszéki temetők jelképvilága. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. I. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 373–410.

DÉNES Ida

2008 *Életmód és értékrend egy ároni család három nemzedékében.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

DIMÉNY Attila

1999 Endogám és exogám típusú házsságok Oroszfaluban a századfordulón. In: BORBÉLY Éva – CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom.* (Kriza Könyvek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 154–162.

2002 Vallás és oktatás Oroszfaluban. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 1. Fiatal kutatók a népi kultúráról.* (Kriza Könyvek, 12) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 181–188.

DIMÉNY Erika

2002 Siratás és halottbúcsúztatás a mezőségi Magyarorszáton. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 1. Fiatal kutatók a népi kultúráról.* (Kriza Könyvek, 12) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 155–166.

DIÓSI Dávid

2009 Kájoni János, a dallamgyűjtő. In: MARTON József – BODÓ Márta (szerk.): *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye történelméről.* Szent István Társulat–Verbum Keresztény Kulturális Egyesület, Budapest–Kolozsvár, 169–176.

DOMANOVSKY György

1936 *Magyarország egyházi faépítésze.* k. n., Budapest

DOMOKOS Pál Péter

1929 A csíki énekeskönyvek. In: CSUTAK Vilmos (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára.* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 102–112.

1939 *Zemlény János kéziratos énekeskönyve.* k. n., Kolozsvár

1986 Énektanítás Csíksomlyón a 18. század elején. In: TŰSKÉS Gábor (szerk.): *„Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 395–417.

DOMOKOS Pál Péter (szerk.)

1979 „...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Kájoni János: *Cantionale Catholicum*. Petrás Incze János: Tudósítások. Szent István Társulat, Budapest

ENYEDI Emese

1994 A gyergyói hitvilág vallásos elemei. *Néprajzi Látóhatár* III. (3–4) 188–192.

ERCSEI Judit (szerk.)

2000 *Kalotaszeg bibliográfiája. A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* X. (1–2) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

ERDÉLYI Lajos

1980 *Régi zsidó temetők művészete*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

ERDÉLYI Zsuzsanna

1990 „Csokolja Egész Magyarországot Juliskanéni”. Vallásos hagyományaink mentése külföldi magyarjaink között. In: FEJŐS Zoltán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 4. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*. (A magyarságkutatás könyvtára, 2.) Magyarságkutató Intézet, Budapest, 9–57.

1999 *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. (3. bővített kiadás) Kalligram Kiadó, Pozsony (1. kiadás: Kaposvár, 1974, 2. kiadás: Budapest, 1976/1978.)

ERŐSS Alfréd, dr.

1998 *Lelkipásztori néprajz*. Sajtó alá rendezte: Dr. Marton József. Gloria Kiadó, Gyulafehérvár

FÁBIÁN Dénes, Ft.

2008 *Kászon völgye keresztjei*. Verbum Kiadó, Cluj-Napoca

FÁBIÁN Gabriella

1996 Az új engesztelő mozgalom elterjedése Csíkszentdomokoson. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 8. Ökumenikus tanulmányok*. KLTE, Debrecen, 305–316.

2006 Az új engesztelő mozgalom nyomán elterjedt vallásos ábrázolások a Csíki-medencében. In: BARNA Gábor (szerk.): *Kép, képmás, kultusz*. (Szegedi vallási néprajzi könyvtár, 16.) A 2002. október 8–10. között rendezett 6. Szegedi Vallási Néprajzi Konferencia szerkesztett anyaga. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 232–240.

FARAGÓ József

- 1947 *Betlehemezők és kántálók Pusztakamaráson*. (Erdélyi Néprajzi Füzetek, 8.) Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Erdélyi Tudományos Intézete, Kolozsvár
- 1949 Betlehemezés Csíkcsobotfalván 1946-ban. *Ethnographia* LX. (1–4) 222–236.
- 1961 Regölés Homoródméntén. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* V. (1) 51–56.
- 1978 Legényesték a kalotaszegi Kiskapuson. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 220–231.
- 1981 Téli legényünnepek a kalotaszegi Kiskapuson. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1981*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 138–159.
- 2000 A regölés emléke Lókodon. In: CSEKE Péter – HÁLA József (szerk.): *„A Homoród füzes partján”*. *Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 261–263.
- 2001 *Uzoni betlehemes 1942-ben és 1943-ban*. *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* XI. (1–2) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- FARKAS Beáta
- 2010 *Szagrális térszerkezet a felcsíki Nagyboldogasszony egyházközségben*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- FARKAS Irén
- 2001 Tízennyolcadik századi csíki faragott kőkeresztek. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 5. I. Az 1999 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 67–86.
- FARMATI Anna
- 2007 *A XVII. századi katolikus népénekköltészet szövegtípusai és motívumkincse*. (Doktori disszertáció) BBTE BTK Irodalomtudományi Alapprogram, Kolozsvár
- 2009 *Más régi ének. A XVII. századi katolikus népénekköltészet szövegtípusai és motívumrendszere*. Verbum Kiadó, Kolozsvár

FAZAKAS Orsolya

2010 *Megtéréstörténet és identitás. Történetek a hitéletről.* (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

FEJES Ildikó – JAKAB Judit

2004 Korlátozások a fogyasztásban. A böjt. *Székelyföld VIII.* (4) 91–112.

FERENCZ Edit

2004 *A szentegyházi Baktai-ügy.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

FERENCZI Eszter

2007 Fialat halott temetése Aranyosrákoson és Várfalván. In: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt (szerk.): *Aranyos-vidék magyarsága. Aranyosszék, Torda és vidéke a változó időben.* Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 191–199.

FODOR Attila

2007 *Az aranyosszéki halottbúcsúztató versek műfajának vizsgálata.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2008 *Az aranyosszéki halottbúcsúztató versek 21. századi vizsgálata. Erdélyi Múzeum LXX.* (1–2) 1–16.

FOSZTÓ László

2007 A megtérés kommunikációja: gondolatok a vallási változásról pünkösddizmusra tért romák kapcsán. *Erdélyi Társadalom V.* (1) 23–50.

FÖLDES László

1958 A Budajenőre telepített székelyek betlehemezése. Módszertani kísérlet betlehemes játékok teljesebb rögzítésére. *Ethnographia LXIX.* (2) 209–257.

FÜLÖP Árpád

1897 *Csíksomlyói nagypénteki misztériumok.* (Régi Magyar Könyvtár, 3.) Budapest

FÜLÖP Ernő

1994 Királyfalva és református temploma történeti-néprajzi áttekintése. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 6.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 147–160.

FÜLÖP Imre

1942 *Endródiek búcsújárása Radnára*. Etnológiai Adattár 1799. Néprajzi Múzeum,

Budapest

FÜLÖP Mónika

2004 *A bálványosvárjai falukutatás vallásantropológiai anyagának elemzése*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

GAÁL Anikó, P.

1997 Eklézsiakövetés Kalotaszegen. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II*. Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 377–386.

GAGYI József

1998a *Jelek égen és földön. Hiedelem és helyi társadalom a Székelyföldön*. (Helyzet könyvek.) KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

1998b Rejtezők, jósök a Sóvidéken. In: PÓCS Éva (szerk.): *Eksztázis, álom, látomás. Vallásantropológiai fogalmak tudományos megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről, I.) Balassi Kiadó, Budapest–Pécs, 81–89.

2000 Ica. Egy homoródalmási jósasszony és egy székelyföldi divinációs hagyomány. In: PÓCS Éva (szerk.): *Sors, áldozat, divináció*. (Studia Ethnologica Hungarica II. Janus könyvek.) Osiris Kiadó, Budapest, 342–361.

2001a A szentasszony. In: PÓCS Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág. Vallásantropológiai fogalmak tudományos megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről, II.) Balassi Kiadó, Budapest, 171–192.

2001b *Messianizmus-millennarizmus a székely népi vallásosságban a 20. század közepén*. (Doktori disszertáció) Kolozsvár, BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék

2004a Csodák, várakozás, világvége. Egy 1949-es társadalmi krízis. In: PÓCS Éva (szerk.): *Áldás és átok, csoda és boszorkányság. Vallásantropológiai fogalmak tudományos megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről, IV.) Balassi Kiadó, Budapest, 137–151.

- 2004b *A krízis éve a Székelyföldön: 1949.* Pro-Print Könyvkiadó, Csík-szereda
- 2007 „Az egy szent testület...” A kalugerekhez (ortodox szerzetesekhez) járás, a „próba kultúrája” társadalmi szerepéről. *Erdélyi Társadalom* V. (1) 9–22.
- 2008 „Az egy szent testület...” A kalugerek társadalmi szerepe egy székelyföldi faluban. In: PÓCS Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, VI.) Balassi Kiadó, Budapest, 380–394.
- 2010 *Amire vágyunk, amitől félünk, amit remélünk.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- GÁL Irma
- 1995 A karácsonyi ünnepkör szokásai Gyergyóalfaluban. In: BARNA Gábor (szerk.): *Vallásos népelet a Kárpát-medencében. Népiismereti tanulmányok és közlések.* Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 216–227.
- GAZDA Klára
- 2002 Keresztény jelképek a népi díszítőművészetben? In: KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor: *„Jelbeszéd az életünk”* 2. Osiris Kiadó, Budapest, 281–288. [Megjelent még: In: CZÉGÉNYI Dóra – KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 8. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2000. 100–142.]
- 2003 Isten kovácsa. In: SZIKSZAI Mária (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 11. *Játék és kultúra.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 9–48. [Lásd még: A szakrális kovács alakja a magyar néphagyományban. In: GAZDA József – SZABÓ Etelka (szerk.): *Kőrösi Csoma Sándor és a magyar keletkutatás.* Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, h. n., 2004. 257–276.; A szakrális kovács alakja a magyar folklórhagyományban. *Néprajzi Látóhatár* XII. (2003) 3–4. 11–30.]
- 2005 Kígyó és kereszt a gyimesi népművészetben. *Keresztény Szó* XVI. (4) 18–24.
- GAZDÁNÉ OLOSZ Ella
- 1995 A temetés proxemikája Kovásznán. In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 3. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 99–104.

GERGELY Katalin

1999 Szent Miklós-napi búcsú Gyergyószentmiklóson. In: BORBÉLY Éva – CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom.* (Kriza Könyvek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 111–123.

2000 „Sátorát letettem a romló testemnek...” *Halottas és temetkezési szokások Gyergyószentmiklóson.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

GÖRÖG Hajnalka

2001 Képmetamorfózisok. Protestáns képteológia és alkalmazásai a 17–18. század prédikációelméletében és gyakorlatában. *Erdélyi Múzeum* LXIII. (3–4) 115–143.

2002 *A szirén toposza a magyar protestáns képi és szöveghagyományban.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

GUB Jenő

1992 Időjárás-jóslás Gegesen. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 1. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 86–90.

GUNDA Béla

1946 *Munka és kultusz a magyar parasztságnál.* (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, 6.) Bolyai Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Kolozsvár

1985 A református vallási néprajz fogalma és mai feladatai. In: DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz* 1. *Református néphagyományok. Tanulmánygyűjtemény Kálvin Intitúciója első kiadásának 450. évfordulójára.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Debrecen, 12–25.

GYÖRGY Imola

2007 *A marosvásárhelyi Mustármag közösség. Vallásos értékrend és mentalitás egy katolikus lelkeségi mozgalomban.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2008a *Bernády György 20. század eleji polgármester lokális mítosza Marosvásárhelyen.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2008b *Bernády György lokális mítosza Marosvásárhelyen.* In: ILYÉS Sándor – JAKAB Abert Zsolt – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok* 7. *Fiatalkutatók a népi kultúráról.* (Kriza Könyvek, 31.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 29–50.

GYÖRGY HORVÁTH László

1994 Temetési szokások a Kis-Küküllő menti Magyarkirályfalván. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz* 6. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 53–70.

GYÖRGYI Erzsébet

1963 Házasságkötés és szokásköre a bukovinai székelyeknél. *Néprajzi Közlemények* VII. (3–4) 3–91.

HÁLA József

1990 Óévbúcsúztató és újévköszöntő népszokások a Nagy-Homoród menti falvakban. In: FEJŐS Zolán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 4. *Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*. (A Magyarországtudatás Könyvtára, 2.) Magyarországtudató Intézet, Budapest, 146–172.

HANNONEN, Pasi. – LÖNNQUIST, Bo – BARNA Gábor (szerk.)

2001 *Ethnic Minorities and Power*. Fonda Publishing, Helsinki

HARANGOZÓ Imre

1990 *Radna fényes csillaga. A máriaradnai búcsújárásról és az újkígyósiak radnájárásáról*. Községi Önkormányzat, Újkígyós

1998 „Krisztusz háze arangyos...” *Archaikus imák, ráolvasások, kántálók a gyimesi és moldvai magyarok hagyományából*. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós

2001 Egy székely szeptember, az oroszhegyi Bálint I. László. In: PÓCS Éva (szerk.): *Sors, áldozat, divináció*. (Studia Ethnologica Hungarica II. Janus könyvek.) Osiris Kiadó, Budapest, 362–375.

HELLA Ferenc

2001 Papmarasztás az erdélyi református egyházban. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 5. II. Az 1999 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 57–62.

HEREPEI János

1988 *A Házsongárdi temető régi sírkövei*. Akadémiai Kiadó, Budapest

HERRMANN Antal

1893 *A hegyek kultusza Erdély népeinél. Egy etnográfusi-turista vázlatából.* (Kny. az Erdélyből) Kolozsvár [Megjelent: *Erdély* II. (1893) 24–30, 100–109, 137–141, 180–183, 238–242, 346–355, 368–394.]

HESZ Ágnes

2007 A változás „tagadása”. Halotti rítusok és közösség Gyimesben. In: PÓCS Éva (szerk.): *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, V.) Balassi Kiadó, Budapest, 306–320.

HOLL Béla (szerk., sajtó alá rend.)

1974 *Katolikus egyházi énekek.* 1608–1651. (Régi Magyar Költők Tára, 7.) Akadémiai Kiadó, Budapest

HORVÁTH István

1971 *Magyarozdi toronyalja. Írói falurajz egy erdélyi magyar faluról.* Dacia Kiadó, Kolozsvár (2. kiadás: Magyar Helikon, Budapest, 1981.)

ILYÉS Sándor – JAKAB Albert Zsolt (szerk.)

2006 *Kallós Zoltán 80 éves. A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* XIV. (1–2) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

ILYÉS Sándor – POZSONY Ferenc – TÁNCZOS Vilmos (szerk.)

2006 *A moldvai csángók bibliográfiája.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

ILYÉS Zoltán

1999 „Magyarul beszélünk...” Etnikai identitás, akkulturációs stratégiák a csíkszépvízi görög katolikus egyházközség hívei körében a 19. század közepétől 1948-ig. In: BORBÉLY Éva – CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom.* (Kriza Könyvek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 6–21.

2001 A Csík megyei görög katolikusok identitásváltozásai. 1850–1944. *Székelőföld* V. (7) 88–105.

ILYÉS Zoltán – PUSZTAI Bertalan

1994 *Crucifixus etiam. Görög katolikus papi sors a XX. századi Erdélyben.* *Jel* VI. (7) 214–216.

ILLYÉS Endre

1931 *A magyar református földművelő nép lelki élete, különös tekintettel vallásos világára.* Hírlapkiadó és Nyomda, Szeged

1941 *Egyházfegyelem a magyar református egyházban (XV–XIX. század)*. k. n. (Debreceni Városi Nyomda), Debrecen

ILLYÉS Géza

1942 Milyenek voltak a pásztorok és a rektorok a 17. században? *Református Egyházi Élet* IX. (4) 63–70, (5) 87–89, 97. [Megjelent még: In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küüllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 105–122.]

IMREH Barna

1978 Az alsórákosi „sereg”. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 232–237.

IMREH Pál – HOPPÁL Mihály

1977 Fejfák és temetők Erdélyben. In: *Folklór Archívum* 7. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 5–78.

INCZE Éva

2004 Egy politikai áltemetés Kolozsváron. In: TÁNCZOS Vilmos (szerk.): *Képek a folklórban. Tanulmányok az archetipikus szimbolizáció köréből*. (Kriza Könyvek, 22.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 180–189.

IPOLYI Arnold

1854 *Magyar Mythologia*. Heckenast Gusztáv kiadása, Pest (Új kiadása: Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987.)

ISTVÁN Anikó

2003a Az istenséggel való írásos kommunikáció mint ritualizált viselkedésmód. A futásfalvi kegytemplom emlékkönyve. In: DIMÉNY Attila – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Népi kultúra, társadalom Háromszéken*. (Kriza Könyvek, 17.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 74–100.

2003b „*Most segíts meg, Mária...*” A futásfalvi Sarlós Boldogasszony-napi búcsú szövegrepertóriuma. (Kriza Könyvek, 20.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

2007 „Tudom, hogy van egy Isten...” A népnevelés vallásos mozgatórugói székelly és csángó népművészek élettörténeteiben. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében

- Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 359–382. (KOVÁCSNÉ ISTVÁN Anikó néven)
- ISTVÁN Lajos
1994 Jeles napok Korondon. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1994*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 228–250.
- JAKAB Albert Zsolt – POZSONY Ferenc (szerk.)
2003 *Háromszék néprajzi és honismereti bibliográfiája (1844–2002)*. *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője XIII*. (1–2). Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- JAKAB Ödön
1898 Húsvéti határjárás Vadasdon. *Erdély Népei I*. (8–9) 28–29.
- JANKÓ János
1892 *Kalotaszeg magyar népe. Néprajzi tanulmány*. Athenaeum kiadása, Budapest
- 1893 *Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe. Néprajzi tanulmány*. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest
- JANKUS Kinga
2004 A halotti hiedelmek szerepe egy csíki közösségben. In: PÓCS Éva (szerk.): *Múlt és jelen. Tudományos konferencia a Pécsi Tudományegyetem Néprajz Tanszékének 10 éves jubileumán 2001. szeptember 17–18-án*. (Studia Ethnologica Hungarica, V.) L’Harmattan–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 125–150.
- 2008 A lélek túlvilági útja a gyimesbükki ortodox hiedelmek alapján. In: PÓCS Éva (szerk.): *„Vannak csodák, csak észre kell venni.” Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben 1*. (Studia Ethnologica Hungarica, VIII.) L’Harmattan–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 93–112.
- JÉNÁKI Ferenc, dr.
1914 *Kájonai János énekes könyve és forrásai*. Szent Bonaventura Kiadó, Kolozsvár
- JUHÁSZ Judit
2003 *Ég és föld találkozása: a festett kazettás mennyezetek titkai*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

KABAY Lizett

1979 Jelalkotás – jelolvasás. In: *Korunk Évkönyv 1978*. Korunk, Kolozsvár, 122–139.

1993 Székely lóportartók fényjelképei. *Forrás XXV.* (9) 45–53.

2005 *A táltos színeváltozása*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

KÁDÁR Kincső

2009 *Közösségi normák és egyéni hivatástudat összeütközése a csíksomlyói remete életében*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

KÁJONI János

1676 *Cantionale Catholicum*. Csíksomlyó [2. kiadás: Balás Ágoston (szerk.): *Cantionale Catholicum. Régi és új deák és magyar áitatos egyházi énekek*. Csíksomlyó, Kalastrom Nyomda, 1719; 3. kiadás: András Rafael (szerk.): *A' Keresztény Katholikusok Egyházi Énekes Könyve*. Csíksomlyó, 1805.]

KÁNTOR Katalin

1995 Hiedelmek és szokások a születéstől a keresztelőig a vámosgálfalvi reformátusoknál. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 161–180.

KARÁCSONY MOLNÁR Erika

2003 Az ördögbetlehemes, szegény Lázár és a Dúsgazdag dramatikus játéka szentegyházán. In: SZIKSZAI Mária (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 11. Játék és kultúra*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 81–104.

2004 Egy farsangi dramatikus játék, a dúsgazdagolás változatai és változása. In: PÓCS Éva (szerk.): *Rítus és ünnep az ezredfordulón. Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13–15.* (Studia Ethnologica Hungarica, VI.) L'Harmattan–Marcali Múzeum–PTE Néprajzi Tanszék, Budapest, 287–313.

KEDVES Csaba

1997 Folklorisztikus motívumok a csíksomlyói misztériumdrámákban. In: PINTÉR Márta Zsuzsanna (szerk.): *Barokk színház – barokk dráma*. (Az 1994. évi egri *Iskoladráma és barokk* című konferencia előadásai.) Ehnica Kiadó, Debrecen, 161–169.

KELEMEN István

1994 „Temető kapuja sarkig ki van nyitva”. Temetési szokások a partiumi Hegyközben. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz* 6. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 9–20.

KELEMEN Lajos

1945 *Erdélyi magyar templomi karzat- és mennyezetfestmények a XVII. századból*. Minerva Rt., Kolozsvár

KESZEG Vilmos

1996 A román pap és hiedelemköre a mezőségi folklórban. *Ethnographia* CVII. (1–2) 335–369.

1997 *Jóslások a Mezőségen. Etnomantikai elemzés*. Bon Ami Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy

1999a *Mezőségi hiedelmek*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely (2. kiadás: Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2005.)

1999b Századeleji gyászjelentő lapok. In: Uő.: (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 95–110.

2000 Aranyosszéki gombiratok. *Néprajzi Látóhatár* IX. (3–4) 389–416.

2004 *Aranyosszék népköltészete. Népi szövegek, kontextusok. Monográfia*. I–II. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

2004 Az ünneplő Torda. Az ünneplés alkalmi és terei egy kisvárosban. In: PÓCS Éva (szerk.): *Rítus és ünnep az ezredfordulón. Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13–15.* (Studia Ethnologica Hungarica, VI.) L'Harmattan–Marcali Múzeum–PTE Néprajzi Tanszék, Budapest, 21–42.

2006 *Egy Hir adás a' Késő Maradékhoz. 17–20. századi erdélyi toronygombiratok*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

2007 A zöldág-állítás egy funkciója: belépni az emlékezetbe. In: PÓCS Éva (szerk.): *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, V.) Balassi Kiadó, Budapest, 153–187.

2009 A vasárnap: natúra vagy kultúra. In: KESZEG Vilmos – POZSONY Ferenc – TÖTSZEGI Tekla (szerk.): *A fiatalok vasárnapja Európában.* (Kriza Könyvek, 35.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 19–49.

KESZEG Vilmos – PETI Lehel – PÓCS Éva (szerk.)

2009 *Álmok és látomások a 20–21. századból*. Szöveggyűjtemény I. (Fontes Ethnologiae Hungaricae, VI.) L'Harmattan Kiadó–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest

KESZEG Vilmos – POZSONY Ferenc – TÖTSZEGI Tekla (szerk.)

2009 *A fiatalok vasárnapja Európában*. (Kriza Könyvek, 35.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

KINDA István

2005 „Vannak cigányok, akik finomak”. Református egyház és Jehova Tanúi – kizáró és befogadó közösségek. *Székelyföld* IX. (9) 113–131.

2007a „...az igazságot tanították, s azért tetszett, nem a pénzétt!” Szektásodási tendenciák a háromszéki protestáns cigányoknál. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében 7. Konferencia Sepsiszentgyörgyön, 2005 szeptember*. I. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 321–336.

2007b Felekezeti és kulturális disszimiláció egy orbaiszéki falu cigányainál. In: ILYÉS Sándor – POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 15. Lokalitasok, határok, találkozások. Tanulmányok erdélyi cigány közösségekről*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 153–171.

KISGYÖRGY Zoltán

1973 Erdővidéki kopjafák. *A Hét* I. 26.

1990 A háromszéki és felsőfehéri unitárius egyházkör harangjai. *Keresztény Magvető* XCVI. (2) 83–94.

1991 A történelmi Orbai szék régi és mai harangjai. *Az Ige* II. (2) 4–5.

KISS Dániel

2010 *Minden gyümölcse életemnek...* Sajtó alá rendezte és a kísérő tanulmányt írta Bajkó Árpád. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

KISS Dénes

2001 Egy hetednapi adventista közösség kialakulása. A vallási konverziót befolyásoló tényezők. *WEB* (6) 54–65.

2003 A CE Szövetség és a református egyház. *Erdélyi Társadalom* I. (2) 55–66.

2009 Romii din Herculian și rolul religiei pentecostale în viața comunitară. In: KISS Tamás – FOSZTÓ László – FLECK Gábor (red.): *Studii*

de caz asupra comunităților de romi din România. Editura IPSPMN–Kriterion, Cluj-Napoca, 119–143.

KISS Margit

1999 Az erdélyi kazettás mennyezetek és falképek állagvizsgálata. Az 1997–2002. évi program néhány tanulsága. In: BALASSA M. Iván – CSERI Miklós: *Népi építészet Erdélyben.* Az 1999. március 21–27-én Tusnádon megrendezett konferencia anyaga. Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 355–368.

KISS Réka

2004 Egyház és közösség a 17. században a Küküllői Református Egyházmegye iratai alapján. In: PÓCS Éva (szerk.): *Múlt és jelen. Tudományos konferencia a Pécsi Tudományegyetem Néprajz Tanszékének 10 éves jubileumán 2001. szeptember 17–18-án.* (Studia Ethnologica Hungarica, V.) L'Harmattan–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest, 83–101.

KODOLÁNYI János, ifj.

1947 Adatok Kápolnásfalu (Udvarhely m.) temetkezési szokásaihoz. *Ethnographia* LVIII. (1–2) 121.

KOLUMBÁN Lajos

1903 *A hétfalusi csángók a múltban és a jelenben.* k. n. (Herz-féle Könyvnyomda), Brassó

KOLUMBÁN Vilmos József (szerk.)

2005 *A Sepsi Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei, 1728–1790. Aldoboly – Zalán.* (Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, 3.) Református Teológiai Intézet, Kolozsvár

KOMÁROMI Tünde

1996 Rontásformák Aranyosszéken. A gyógyító román pap. *Néprajzi Látóhatár* V. (1–2) 87–98.

2009 *Rontás és társadalom Aranyosszéken.* (Kriza Könyvek, 34.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

KONCSA Samu

1957 *Háromszéki magyar népköltészet.* Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely

KÓS Károly, dr.

1972a Szerelem és halál a szilágysági népművészetben. In: *Uő: Népelet és néphagyomány.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 209–237.

- 1972b A nemzeti szervezeti nyomai Rákosdon. In: Uő: *Népélet és néphagyomány*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 238–252.
- 1972c A székely sírfák kérdéséhez. In: Uő: *Népélet és néphagyomány*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 253–274.
- 1974 Sírjelek. In: KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 114–123.
- 2000 A népi ikonkészítés mezőiségi műhelyei. In: Uő: *A Mezőség néprajza*. I. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 329–339.
- KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő
- 1972 *Kászoni székely népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1974 *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1978 *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1981 *Moldvai csángó népművészet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- KÓSA László
- 1999 Vallások és etnikumok hazája: Erdély. In: BALOGH Béni, L. (szerk.): *Kötődések Erdélyhez. Tanulmányok*. (Limes Könyvtár, 2.) Alfadat-Press Kiadó, Tatabánya, 17–26. [Megjelent még: *Limes. Tudományos szemle*. (1996) 3. 13–19.]
- KOVÁCS Andrea
- 1996 *Születés és keresztelők Kászónújfaluban*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- KOVÁCS András – KOVÁCS Zsolt (közéleti)
- 2002 *Erdélyi római katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek és okmányok. 1727–1737*. I. (Erdélyi Művelődéstörténeti Források, 1.) Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, Kolozsvár
- KOVÁCS Árpád – NYÁRÁDI Zsolt
- 2008 A tarcsafalvi unitárius egyházközség a 18–19. században az egyházközség levéltári forrásai alapján. In: *Acta Siculica 2008*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 481–496.
- KOVÁCS Bálint
- 2007 Az erdélyi örmény társadalom szenttiszteletének rétegei az újkorban. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében 7*. I. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 197–212.

KOVÁCS Dénes

1994 *Gyimesi csángó írott tojások*. Hargita Megyei Művelődési Felügyelőség, Csíkszereda (1. kiadás: Hargita Megyei Népi Alkotások Háza, Csíkszereda, 1969.)

KOVÁCS Flóra – PUSKÁS Katalin

2007 „Emelj fel helyzetemből, míg kegyelmed le nem jár...” Egy széki adventista asszonyvallásos élete. In: LACKOVITSEmőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 383–404.

KOVÁCS Gergely

1897 *Páduai Szent Antal társulatának története és ájtatossági kalauza Csík-Somlyón*. k. n. (nyomatott Györgyjakab Mártonnál), Csíkszereda

KOVÁCS Krisztina

2007 *Egy felesíki falu (Csíkrákos) szakrális térszerkezetének változása*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2008 A szakrális tér Csíkrákoson. *Erdélyi Múzeum* LXX. (3–4) 16–36. (CSÁSZÁR Krisztina néven)

KOVÁCS László, K.

1944 *A kolozsvári hóstátiak temetkezése*. Erdélyi Tudományos Intézet–Minerva Irodalmi és Nyomdai R.-T., Kolozsvár [Kiegészített újraközlése: *A kolozsvári hóstátiak temetkezése (1944)*. L’Harmattan–EFI (Örökség sorozat) Budapest, 2004.]

KÖNCZEI Csilla

2003 *Kulturális identitás, rítus és reprezentáció a Brassó megyei Háromfaluban. A borica*. (Doktori disszertáció) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

KŐVÁRI Réka

2007 Kájoni Cantionale énekei. Forrai Magdolna Gregorina nyomában a háromszéki Szentföldön. In: LACKOVITSEmőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 93–112.

KRESZ Mária

1960 A fiatalok társas élete a kalotaszegi Nyárszón. *Néprajzi Közlemények* V. (1) 93–121.

KRÍZA Ildikó

2004 A májusi nagyáldozat és a Székely himnusz. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 6. II. A 2002 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 285–300.

KURTA József

2002 *Az Öreg Graduál századai Erdélyben.* (Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, 8.) A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár

2003a Kántorok bejegyzései az Öreg graduál erdélyi példányaiban. *Művelődés* LVI. (2) 9–12.

2003b A felsőbányai lamentatio-töredék. *Református Szemle* XCVI. (6) 854–856.

2007 Középkori eredetű nagyheti énekek továbbélése az erdélyi református egyházközségekben. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. I. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém 231–238.

KÜLLŐS Imola

1992 Beszámoló jelentés a Kükküllői Református egyházmegye területén végzett vallási néprajzi és folklorisztikai kutatásokról. 1991–1992. *Néprajzi Hírek* XXI. (1–4) 29–32.

1995 „Világ világossága”. Kükküllő menti adatok egy újkori szokás élet-történetéhez. In: Uő (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Kükküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 223–235.

1996 „Kicsi pünkösöd”, avagy a „szabadság napja” Alsórákoson. In: Uő (szerk.): *Vallási néprajz 8. Ökumenikus tanulmányok.* KLTE, Debrecen, 235–249.

1999 A húsvéti határkerülés és zöldágazás innovációi két Nyárád menti faluban. In: Uő (szerk.): *Vallási néprajz 10. Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Officina Kiadó, Szeged, 97–106.

KÜLLŐS Imola (szerk.)

1995 *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Kükküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest

LAJOS Katalin

1995 Betlehemes játék Csíkszentmihályon. *Korunk* VI. (12) 117–124.

1996 *Egy betlehemes játék társadalmi háttere*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

LAKATOS-BAKÓ Melinda

2005 Szokások a szászöldi Halmágyon. In: VERES Emese Gyöngyvér (szerk.): *Vallási néprajz 12. Evangélikus múltunk – evangélikus jelenünk*. ELTE BTK Folklor Tanszéke–Magyarországi Evangélikus Egyház Néprajzi Munkacsoportja, Budapest, 187–204.

LÁZÁR István

1896 *Alsófehér vármegye magyar népe. Etnográfiai tanulmány*. Cirner és Lingner kiadása, Nagyenyed

LENGYEL Zsolt, K.

1990 Hozzászólás a csíksomlyói búcsú kérdéséhez. *Új Erdélyi Múzeum* LII. (1–2) 74–82. [Változatlan utánnyomás: In: *Művelődés* XL. (1991) 2–3. 14–18.]

LOVÁSZ Réka

2009 *A mezőpaniti református egyházközség vallásos élete 1839–1869 között a parókia levéltári forrásai alapján*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

LŐRINCZI Kinga-Mária

2003 *Egy transzcendenssel való kommunikáció nyilvánossá válása. A szőkefalvi Mária-jelenés az interetnikus kapcsolatok hálójában*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

2004 *Az átok mint sorseseemény: egyjósasszony élettörténete és technikái*. (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

LÓRINCZI Tünde

- 2007a *Hitélet és etnicitás*. Egy hitközösséghez való tartozás mint integrációs kísérlet egy cigány házaspár életében. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- 2007b *Hitélet és etnicitás*. Egy hitközösséghez való tartozás mint integrációs kísérlet egy cigány házaspár életében. In: ILYÉS Sándor – POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 15. Lokalitások, határok, találkozások. Tanulmányok erdélyi cigány közösségekről*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 173–190.

LUKÁCS László

- 1991 Egyházunk a forrongó világban. A romániai görög katolikusok. *Vigília* LVI. (11) 873–875.
- 2006 Húsvéti tojásjátékok. In: SELMECZI KOVÁCS Attila (szerk.): *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére*. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 159–169.

MADAR Ilona

- 1998 *A Sóvidék vallásosságáról*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- MAGYAR Zoltán
- 1996 A széphavasi Szent László-kápolna és búcsújáráhely. *Néprajzi Látóhatár* V. (1–2) 99–105.
- 1998 Szent László alakja a gyimesi csángók szó hagyományában. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 6. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 190–218.
- 2003 *A csángók mondavilága. Gyimesi csángó népmondák*. (Magyar Népköltészet Tára, III.) Balassi Kiadó, Budapest
- 2004 *Kalotaszegi népmondák*. (Magyar Népköltészet Tára, V.) Balassi Kiadó, Budapest
- 2005 *Népmondák a Kis-Küküllő mentén*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- 2006 *Népmondák a Bekecsalján*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- 2007a *A Szilágyság mondahagyománya*. (Magyar Népköltészet Tára, VII.) Balassi Kiadó, Budapest
- 2007b A magyargyerőmonostori madárleány. Folkloradatok egy középkori dombormű értelmezéséhez. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklor és vizuális kultúra*. (Folklor a magyar művelődéstörténetben, 2.) A 2005. december 1–2. között Budapesten azonos címmel megrendezett konferencia szerkesztett anyaga. Akadémiai Kiadó, Budapest, 170–183.

- 2008 *Népmondák Erdély szívében. Alsó-Fehér megye mondahagyománya.* (Magyar Népköltészet Tára, VIII.) Balassi Kiadó, Budapest
- 2009a *Csinódi népköltészet. Az Úz-völgyi csángók folklórhagyománya.* (Magyar Népköltészet Tára, IX.) Balassi Kiadó, Budapest
- 2009b *Hunyad megyei népmondák.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- MAGYARI Etelka
- 1999 Halotti búcsúztató a bánsági Újszentesen. In: KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 89–94.
- MAILAND Oszkár
- 1905 *Székelyföldi gyűjtés.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény, VII.) Athenaeum Kiadó, Budapest
- MAJOR Miklós
- 1978 Felső-Berettyó vidéki fejfák. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 238–244.
- MAKKAI Endre
- 1990 Emlékeim a dévai székely telepések vallásos életéről. In: FEJŐS Zolán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 4. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl.* (A Magyarságkutatás Könyvtára, 2.) Magyarságkutató Intézet, Budapest, 197–210.
- MAKKAI Endre – NAGY Ödön
- 1939 *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez.* (Erdélyi Tudományos Füzetek, 103) EME, Kolozsvár [2. bővített kiadás: In: BARNA Gábor (szerk.): *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény, XX.) MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest, 1993.]
- MALONYAY Dezső
- 1907–1922 *A magyar nép művészete.* I–V. Franklin Társulat, Budapest [Hasonmás kiadás: Szántó Tibor gondozásában, Helikon Kiadó, Budapest, 1984–1987; elektronikus kiadása: szöveges adatbázis és képanyag (CD-ROM az Arcanum digitéka sorozatban), Arcanum Kiadó, Budapest, 1999.]
- 1907 *A kalotaszegi magyar nép művészete.* (A magyar nép művészete, I.) Franklin Társulat, Budapest
- 1909 *A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar nép művészete.* (A magyar nép művészete, II.) Franklin Társulat, Budapest

MÁRKÓ László

1995 *Lelkészválasztás Olaszteleken*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert

1999 A csíksomlyói passiójátékok forrásvidéke. In: *Pázmány Péter Katolikus Egyetem Műhely-tanulmányok*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba, 9–32. (SCHMIKLI Norbert néven)

2000 Csíksomlyói Mária-síralmak elő- és utóélete. In: DEMETER Júlia (szerk.): *A magyar színház születése*. (Régi Magyar Színház, 1.) A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete által 1997. augusztus 27–30. között Egerben rendezett konferencia szerkesztett anyaga. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 44–64.

2001 Bevezetés a csíksomlyói passiójáték forrásaiba. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 5. I. Az 1999 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 183–210.

2005 A ferences lelkiség hatása az 1767. évi csíksomlyói passiójátékra. In: ŐZE Sándor – MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert (szerk.): *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára*. II. A 2002. október 14–16. között azonos címmel rendezett konferencia szerkesztett anyaga. PPKE BTK–METEM, Piliscsaba–Budapest, 1007–1014.

2006 *A csíksomlyói misztériumdrámák forrásai és ferences lelkiség-történeti hátttere*. (Doktori értekezés) Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba

2009 *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelkiség-történeti hátttere*. (Fontes historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria, 5. Művelődéstörténeti Műhely. Monográfiák, 1.) Pázmány Péter Katolikus Egyetem–Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Piliscsaba–Budapest

MÉSZÁROS Borbála

1996 Adatok a református vallásos népköltészethez a Kis-Küküllő vidékéről. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 8. *Ökumenikus tanulmányok*. KLTE, Debrecen, 89–108.

MIRK László

2002 A dúsgazdag históriája a székelyföldi néphagyományban. *Székelyföld* VI. (2) 87–124.

2003 *Hímes tojás csak annak jár. Húsvéti locsolóversek*. Státus Kiadó, Csíkszereda

MITRULY Miklós

1998 Karácsonyi kántálás Krasznán. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 6. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 117–128.

MÓD László – SIMON András

1998 Prédikáció. Szőlőhegyi hálaadó ünnep két avasi református magyar faluban. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 6. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 147–157.

MOHAY Tamás

1996 Térszerveződés a csíksomlyói pünkösdi búcsún. *Néprajzi Értesítő* LXXVIII. 29–58.

1997 Hagyomány és hagyományteremtés a csíksomlyói búcsún 1990-ben. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* II. Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 130–148. [Rövidebb változata megjelent még: *Hagyomány és hagyományalkotás a csíksomlyói búcsún. Művelődés* XLI. (1992) 5. 26–27.]

2000 Egy ünnep alapjai. A csíksomlyói búcsú új megvilágításban. *Tabula* III. (2) 230–256.

2004a Kájoni Jánostól Márton Áronig. Kétszázötven év a csíksomlyói pünkösdi búcsújárás alakulástörténetéből. In: PÓCS Éva (szerk.): *Rítus és ünnep az ezredfordulón. Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13–15.* (Studia Ethnologica Hungarica, VI.) L'Harmattan–Marcali Múzeum–PTE Néprajzi Tanszék, Budapest, 221–243.

2004b Szentképek a falon. Hagyományok és nemzedékek. In: ANDRÁS-FALVY Bertalan – DOMOKOS Mária – NAGY Ilona (szerk.): *Az idő rostájában. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*. III. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 7–72.

- 2005 Moldvai magyarok pünkösdkor Csíksomlyón. In: MOLNÁR Ádám (szerk.): *Csodaszarvas. Őstörténet, vallás és néphagyomány*. I. Molnár Kiadó, Budapest, 173–186.
- 2007a Erdély, a vallási sokszínűség és türelem földje. In: CSERI Miklós – FÜZES Endre (szerk.): *Ház és Ember 20. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve*. A 2006. november 22–23. között Szentendrén Tájégség születik? Erdély és a Partium a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban címmel megrendezett konferencia szerkesztett anyaga. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 61–78.
- 2007b Vonzáskör változásban: búcsújárás Csíksomlyóra. In: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2006*. Csíkszereda, 273–324.
- 2007c Bukaresti magyarok a csíksomlyói búcsúban. In: *Acta Siculica*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 677–696.
- 2007d A csíksomlyói búcsú eredettörténete. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklor és vizuális kultúra*. (Folklor a magyar művelődéstörténetben, 2.) A 2005. december 1–2. között Budapesten azonos címmel megrendezett konferencia szerkesztett anyaga. Akadémiai Kiadó, Budapest, 404–421.
- 2008 *Búcsú – eredet – hagyomány. Fejezetek a csíksomlyói búcsújárás történetéből a kezdetektől 1949-ig*. (Habilitációs dolgozat) ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszék, Budapest, 12–19.
- 2009 *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány*. Nyitott Könyv–L'Harmattan Kiadó, Budapest

MOLNÁR Ambrus

- 1994 Adatok temetési szokásaink eredetéhez: a virrasztás mai gyakorlata a Küküllő és Nyárad menti református és unitárius gyülekezetekben. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 6. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen*, 21–40.
- 1995a Fejezetek a Küküllői Református egyházmege történetéből. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küküllői Református Egyházmegeében. Tanulmánygyűjtemény*. Ráday Ny., Budapest, 5–24.
- 1995b Egy „elpazarolt” magyar református gyülekezet, Bernád. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küküllői Református Egyházmegeében. Tanulmánygyűjtemény*.

- Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 25–46.
- 1999 Református ünnepek, ünnepi szokások, jeles napok, hagyományok. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 10. Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Officina Kiadó, Szeged, 11–80.
- MOLNÁR István
- 1994 Tavasz ünnepkör az erdélyi unitáriusoknál. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 6. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék*, Debrecen, 103–138.
- MOLNÁR B. Lehel
- 2007 Unitárius püspöki vizitációs jegyzőkönyvek és néhány Aranyos menti unitárius egyházközség ezek tükrében. In: KESZEG Vilmos – SZABÓ Zsolt (szerk.): *Aranyos-vidék magyarsága. Aranyosszék, Torda és vidéke a változó időben*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 131–136.
- MÓSER Zoltán
- 1994 Alant a föld nevetlen. A Föld teremtésének ábrázolása Magyargyerőmonostoron. In: *Uő: Jelek és ünnepek*. Fekete Sas Kiadó, Budapest
- NAGY Anna
- 1999 „Aztán fogadást tett a széki nép”. Birtalan napja és jelentései. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 10. Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Officina Kiadó, Szeged, 107–120.
- NAGY István
- 2001 *Hopp Istók, jó estét... Szatmári betlehemesek*. (Kriza Könyvek, 4.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- 2004 Vallásos és pogány elemek a szatmári betlehemes játékokban. In: PÓCS Éva (szerk.): *Ritus és ünnep az ezredfordulón. Tudományos konferencia Marcaliban, 2002. május 13–15.* (Studia Ethnologica Hungarica, VI.) L'Harmattan–Marcali Múzeum–PTE Néprajzi Tanszék, Budapest, 381–388.
- 2009 Kétnyelvű betlehemes játékok. In: LAJOS Katalin – TAPODI Zsuzsanna Mónika (szerk.): *A hagyomány burkai. Tanulmányok Balázs Lajos 70. születésnapjára*. (Kriza Könyvek, 33.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 109–127.

NAGY Jenő

1984 Magyarvalkó életéből. Temetés, temető és halotti tor. In: *Uó: Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 120–130.

NAGY László

1995 Temetkezési szokások a szőkefalvi sátoros cigányoknál. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Kükküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 213–222.

NAGY Olga

1982 Halál az élet rendjén. (Szempontok egy népi thanatológiához.) *Korunk* XLI. (5) 343–349.; (6) 647–680.

1989 *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák*. Gondolat Kiadó, Budapest

1990 Az egyházi tanítástól eltérő szokások az erdélyi református népi vallásosságban. In: FEJŐS Zolán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 4. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*. (A Magyarságkutatás Könyvtára, 2.) Magyarságkutató Intézet, Budapest, 124–131.

NAGY Olga – NAGY Ödön

2000 Havad erkölcsi élete. In: NAGY Olga (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 387–410.

NAGY Ödön

1992a A népi vallásosság vizsgálata Erdélyben. *Művelődés* XLI. (1) 28–29.

1992b Temetési szokások a Maros megyei református gyülekezetekben. *Néprajzi Látóhatár* I. (3–4) 53–63.

1995a Fehértemetés a gyimesi Magyarsügésen. *Néprajzi Látóhatár* IV. (3–4) 190–192. [Megjelent még: *Művelődés* LIII. (2000) 10. 18.]

1995b Halál és temetkezés Hariban. In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 3. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 92–98.

OLÁH Sándor

1996a Magyar görög katolikus „románok”. Vallási-etnikai feszültségek egy székely faluban a két világháború között. In: GAGYI József (szerk.): *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról*. (Helyzet Könyvek) KAM – Regionális és Antropológiai

- Kutatások központja–Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 113–138.
[Megjelent még: *Regio IV.* (1993) 2. 99–120.]
- 1996b Rituális beszéd a homoródalmási temetésen. *Néprajzi Látóhatár* V. (3–4) 151–165.
- OLASZ Ferenc
1975 *Fejfák*. Magyar Helikon, Budapest
- OLOSZ Katalin
2003a 19. századi adatok a tavaszi ünnepkör marosvásári szokásairól. In: Uő: *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 197–205.
- 2003b Ismeretlen 19 századi adatok és leírások erdélyi karácsonyokról. In: Uő: *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 206–216.
- 2003c Betlehemes játék Felsőtorján. In: Uő: *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 217–226. [Megjelent még: In: BARNÁ GÁBOR (szerk.): *Vallásos népelet a Kárpát-medencében. Népismereti tanulmányok és közlések*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1995, 217–226.]
- 2003d A református legényegyletek szerepe a falvak életében egy múlt századi magyarvalkói példa tükrében. In: Uő: *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 264–274. [Megjelent még: In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 5. I. Az 1999 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 2001, 331–340.]
- 2004 Húsvéti határkerülés (Krisztus-keresés) Székelyudvarhelyen a XIX. század végén, XX. század elején. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 6. I. A 2002 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 327–338.
- 2007 Unitárius iskolások karácsonyi és húsvéti veszekedős versei. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 143–166.

ORBÁN Balázs

1868–1873 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népművészeti szempontból*. I–VI. Ráth–Tettyey, Pest

PAJZOS Orsolya Éva

2003 *Vallásos társulatok a szatmárnémeti Szentlélek plébánián*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

PALKÓ Attila

1995 Halál és temetés Magyarán. *Néprajzi Látóhatár* IV. (3–4) 150–189.

PÁLL Éva

1994 Ünnepek, szokások a szilágysági Szerben. In: LUKÁCS János (szerk.): *Változás diákszemmel. A Magyar Néprajzszakos Hallgatók II. Nemzetközi Konferenciáján elhangzott előadások. (Illyefalva, 1993. október 14–18.)* (Magyar Néprajzszakos Hallgatók Kiadványai, I.) KMSZ Néprajzi Szakosztálya, Kolozsvár, 17–23.

PAPP Asztrik, O.F.M.

1995 *A csíksomlyói pünkösdi búcsú*. Sajtó alá rendezte és az utószót írta FODOR Sándor. Agapé Kiadó, Szeged

PAPP Richárd

1996 „Ahol egy nép találkozik” – a csíksomlyói búcsú 1995-ben. In: BOGLÁR Lajos – PAPP Richárd – TARR Dániel – TÓTH Bernadett (szerk.): *Etnikum és vallás. Apróbb írások a vallási kommunikáció körében*. (MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek, 10.) MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 9–17.

PÉTER Zsuzsánna – VASS Erika

2002 Emlékezés és emlékezet. A máriaradnai fogadalmi képgaléria kvantitatív elemzése. In: BARNA Gábor (szerk.): *„Mária megsegített.” Fogadalmi tárgyak Máriaradnán*. (Devotio Hungarorum, 9.) Néprajzi Tanszék, Szeged, I. 26–51.

PÉTERFY László

2005 *Marosszék régi sírkövei*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

PETI Lehel

2007 A vallási mozgalmak antropológiai tapasztalata. *Erdélyi Társadalom* V. (1) 175–194.

2009 *Apariția Fecioarei Maria de la Seuca, în contextul interferențelor religioase și etnice / The Marian Apparition from Seuca/Szőkefalva in the Context of Religious and Ethnical Interferences*. (Studii de atelier. Cercetarea minorităților naționale din România. / Working

Papers in Romanian Minority Studies.) Institutul pentru Studierea
Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca

PETRI Mór

1901–1904 *Szilágy vármegye monográphiája*. I–VI. Budapest

PINTÉR Márta

1989 Történeti rétegek a ferences színhátékokban. In: PINTÉR Márta –
KILLÁN István (szerk.): *Iskoladráma és folklór*. (Folklór és etnográfia, 50.) A noszvaji hasonló című konferencián 1988-ban elhangzott előadások. KLTE Néprajzi Tanszék, Debrecen, 125–134.

PÓCS Éva

2007 Kultusz, emlékezet, dekoráció. A házbelsőik díszítése Gyimesközéplokon. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklór és vizuális kultúra*. A 2005. december 1–2. között Budapesten azonos címmel megrendezett konferencia szerkesztett anyaga. (Folklór a magyar művelődéstörténetben, 2.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 382–410.

2008 Szőkefalva/Seuca. Egy új kegyhely új üzenetei. In: PÓCS Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek*. *Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről, VI.) Balassi Kiadó, Budapest, 484–504.

PÓCS Éva (szerk.)

2001 *Két csiki falu néphite a századvégen*. (Örökség, II.) Európai Folklór Intézet–Osiris Kiadó, Budapest

2008 „Vannak csodák, csak észre kell venni.” *Helyi vallás, néphit és valóságos folklór Gyimesben 1*. (Studia Ethnologica Hungarica, VIII.) L'Harmattan–PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest

POZSONY Ferenc

1997 *Az erdélyi szászok jeles napi szokásai*. (Krónika Könyvek) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

1998 *Szól a kakas már. Szász hatás az erdélyi magyar jeles napi szokásokban*. (Krónika Könyvek) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2000a A szentsír állítása és őrzése Erdélyben. In: Uő: *Adok nektek aranyvesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 8–18. [Megjelent még: In: IMRE Mária, L. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében III*. Az 1993. júniusában Pécsen megrendezett konferencia előadásai. (Dunántúli Dolgozatok. (D) Néprajzi Dolgozatok, 3.) Baranya megyei Múzeumok Igazgatósága, Pécs, 2000, 237–248.; In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 3*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1995, 263–289.]

- 2000b Egy orbaiszéki esővarázsló szokás erdélyi és moldvai párhuzamai. In: Uő: *Adok nektek arany vesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 20–37.
- 2000c Húsvéti határkerülés Felső-Háromszéken és történeti előzményei Erdélyben. In: Uő: *Adok nektek arany vesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 38–47. [Megjelent még: *Studia Comitatensia XXIV.* (1994) 399–406.]
- 2000d Román kolindák és magyar karácsonyi énekek motívumegyezései. In: Uő: *Adok nektek arany vesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 58–83.
- 2000e Aprószentekelés Csíkkászonban. In: Uő: *Adok nektek arany vesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 108–122.
- 2000f A gyimesi harsogtatás szövegelemzése. In: Uő: *Adok nektek arany vesszőt. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 84–107.
- 2000d Homoród menti magyar népszokások. In: CSEKE Péter – HÁLA József (szerk.): *A Homoród füzes partján...* Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 243–256.
- 2006 *Erdélyi népszokások. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 1.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- 2006a Vasárnap. In: Uő: *Erdélyi népszokások.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 1.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 182–186.
- 2007 Emlékünnepek Erdélyben és Háromszéken. In: CZIPRIÁN-KOVÁCS Loránd – KOZMA Csaba (szerk.): *Háromszékiek Háromszékről. Társadalomtudományi írások.* Státus Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 210–238.
- 2009a A vasárnap szerkezete egy székely kisvárosban és községben. In: KESZEG Vilmos – POZSONY Ferenc – TÖTSZEGI Tekla (szerk.): *A fiatalok vasárnapja Európában.* (Krizsa Könyvek, 35.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 128–153.

- 2009b *Erdély népei. Szászok, örmények, székely szombatosok, cigányok. Egyetemi jegyzet.* (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 6.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- POZSONY Ferenc – TÁNCZOS Vilmos (szerk.)
1996 *A Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* VI. (3–4) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- RÁDULY János
1992 „Menj el gonosz sátán”. Kibédi ráolvasások, népi imák, legendaballadák. *Helikon* 4. febr. 14. 4–5.
- RAJECZKY Benjamin
1959 A székely betlehemes recitatívák stílusához. *Néprajzi Közlemények* IV. (1–2) 39–42.
- RAVASZ Réka
2005 *Harangozási szokások Újtusnádön, Nagytusnádön és Verebesen.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- ROEDIGER Lajos
1903 Kopjafák a kovásznai temetőben. *Néprajzi Értesítő* IV. (9) 299–302.
- SALAMON Anikó
1987 *Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák.* Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta Mohay Tamás. A bevezető tanulmányt írta Dömötör Tekla. Helikon Kiadó, Budapest
- SALLÓ Szilárd
2007 *A jósök szerepe az urszita és egyéb egyénre irányuló rontások kezelésében Gyimesfelsőlokon.* (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár
- 2008 *Urszita a Gyimesekben.* In: *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2007–2008. Humán- és természettudományok.* Csíki Székely Múzeum–Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 177–194. [Megjelent még: *Az urszita rontáshiedelem a Gyimesekben. Erdélyi Múzeum* LXX. (2008) 1–2. 17–28.]
- SÁMUEL Aladár
1918 Kisküküllő vármegye református népének temetkezési szokásai. *Ethnographia* XXIX. (1–4) 91–104.

SÁNDOR Andrásné

1990 Egyházi népszokások az oltszakadati magyar evangélikusoknál. In: FEJŐS Zolán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 4. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl.* (A Magyarorsággutató Könyvtára, 2.) Magyarorsággutató Intézet, Budapest, 193–196.

SÁNDOR Attila

1991 Sövényfalvi adatok a Kükküllői Református Egyházmegye Kézirattárából. In: DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 5. Tanulmánygyűjtemény a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója tevékenységének 10. évfordulójára. Jubileumi kötet.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Debrecen, 203–226.

1995 Egyházi fegyelmezés a sövényfalvi református gyülekezetben. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 7. Gyülekezeti élet és vallási szokások a Kükküllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 123–140.

SÁNDOR István (szerk.)

1977 *A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1850–1870.* Akadémiai Kiadó, Budapest

SÁNDOR Zsófia

2002 *Egy homoródalmási jósasszony tevékenysége.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

SÁVAI János

1997 *A székelyföldi katolikus plébániák levéltára.* (Documenta Missionaria – Missziós dokumentumok Magyarországról és a hódoltságról, I./II–III.) Agapé Kiadó, Szeged

2001 A gyergyói officiuos könyv. Egy XVII. századi kézirat imakönyv énekeinek Mária alakja. In: BARNÁ Gábor (szerk.): *Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában.* Néprajzi Tanszék, Szeged, 152–199.

SCHRAM Ferenc

1956 Egy régi magyar nyelvű betlehemes játék. *Ethnographia* LXVII. 294–298.

1964 Három történeti betlehemes játék. *Irodalomtudományi Közlemények* LXVIII. (4) 497–520.

SEBESTYÉN Ádám

1972 *A bukovinai andrásfalvi székelyek élete és története Madéfalvától napjainkig*. Tolna Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztály, Szekszárd

SEBESTYÉN Emese-Enikő

2003 *Nazarénus hitnézet és erkölcs*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

SEBESTYÉN Károly

1905 Székelyföldi kopjafák és sírkeresztek. *Néprajzi Értesítő* VI. (2) 103–107.

1907 Háromszéki sírkövek. *Néprajzi Értesítő* VIII. (1–2) 105–110.

SERES András

1976–1977 Az ifjúság téli mulatsága Bodza, Barcaság, Erdővidéken, valamint a Nagyküüllő, Nyikó és Homoród mentén. In: *Aluta VIII–IX*. 329–342.

1984 *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Sajtó alá rendezte Keszeg Vilmos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

SIKÓ Edit

2005 *CE-mozgalom és hitélet Mezőpanit társadalmában*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

SIMÉN Domokos

1994 Templomi ülésrend Désfalván a 18. század elején. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz* 6. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 161–170.

1995 Harangjaink és a harangszó jelentése a Küüllői Unitárius Egyház körben. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 7. *Gyülekezeti élet és vallási szokások a Küüllői Református Egyházmegyében. Tanulmánygyűjtemény*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Budapest, 91–104.

1996 Református-unitárius együttélés a Székelyföldön a XVI–XVII. század fordulóján és ma. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 8. *Ökumenikus tanulmányok*. KLTE, Debrecen, 217–235.

1999 A csiksomyói búcsú folklorizálódott eredethagyományai. In: KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz* 10. *Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Officina Kiadó, Szeged, 129–138.

2000 A homoródfürdői unitárius búcsú. In: CSEKE Péter – HÁLA József (szerk.): *A Homoród füzes partján...* Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 257–260.

SIMÓ Attila

1994 Nyárádszentmárton lelkipásztorai. In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 6.* Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 205–272.

SIMON Boglárka

2002 A természetfelettil való kapcsolatteremtés technikái egy székelyföldvári parasztasszony életében. In: SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 1. Fiatal kutatók a népi kultúráról.* (Kriza Könyvek, 12) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 111–129.

SIMON Zoltán

2006a Narratív képletek a bálintfalvi görög katolikusság rendszerváltás utáni visszaemlékezéseiben. *Néprajzi Látóhatár XV.* (1–2) 39–52.

2006b „Szappan és víz”. A karácsonfalvi cigányság vallásos életének vizsgálata A Hetedik Napot Ünneplő Adventista Egyház térnyerésének tükrében. In: HEINZ, Daniel – FAZEKAS Csaba – RAJKI Zoltán (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Szigeti Jenő 70. születésnapjára.* Bíbor Kiadó, Miskolc, 278–297.

2009a „Karácsonfalvi gáborok”: recens-társadalmi-szociális határok, etnikus sztereotípiák egy erdélyi gábor közösségben. *Néprajzi Látóhatár XVIII.* (3) 38–65.

2009b Vallásosság, hiedelemformák az Alsó-Nyárádszentmártonon. *Néprajzi Látóhatár XVIII.* (1) 73–93.

SISA Béla

1995 *Táltos a templomtornyon. A magyar ősvallás emléke Erdélyben.* Sóstói Múzeumfalva Baráti Köre, Nyíregyháza

SORBÁN Veronika

2002 *A halottkultusz tárggyi emlékei Siklódon.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

STOLL Béla (összeáll.)

1963 *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1840).* Akadémiai Kiadó, Budapest

SZABÓ Imre

1905 A dévai csángó-székelyek karácsonya. *Néprajzi Értesítő* VI. (1) 12–24.

SZABÓ Judit

1995 Betlehemes játék Kászomból 1898-ból. *Néprajzi Látóhatár* IV. (3–4) 198–204.

SZABÓ Tünde

1996 *Temetési szokások Zabolán.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

SZABÓ T. Attila

1934 *Kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink a XVI–XIX. században.* k. n., Zilah

1938 A kopjafás-zászlós temetkezés késői emlékei. *Pásztortűz* XXIV. (10) 529–532. [Megjelent még: In: Uó: *Nép és nyelv. Válogatott tanulmányok, cikkek.* IV. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980, 333–342.]

1946 Kopjafás-zászlós temetkezés a kalotaszegi Zsobokon. *Erdélyi Múzeum* LI. (1–4) 86. [Megjelent még In: Uó: *Nép és nyelv. Válogatott tanulmányok, cikkek.* IV. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980, 331–332.]

SZACSVAY Éva

1998 Konfirmáció Kalotaszegen. Egy szokás jelrendszerének értelmezési lehetőségei. *Néprajzi Értesítő* LXXX. 173–192.

2000 Protestáns ördöggépzetek. In: CZÉGÉNYI Dóra – KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 8. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 164–180. [Megjelent még: Protestáns ördöggépzetek. *Néprajzi Látóhatár* IX. (2000) 3–4. 451–461; Protestáns ördöggépzetek: kép és üzenet. In: PÓCS Éva (szerk.): *Lélek, halál, túlvilág. Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, II.) Balassi Kiadó, Budapest, 2001, 100–110.]

2006a „...Isten dicsőségere adta...” Református egyházművészet – népművészet. In: SELMECZI KOVÁCS Attila (szerk.): *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 73–82.

2006b Tér, emlékezet, identitás. A kalotaszegi konfirmáció tere és szimbólumai. In: GAZDA Klára – TÖTSZEGI Tekla (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 14. *Tanulmányok Szentimrei Judit 85. születésnapjára.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 226–245.

2006c Program és tanítás a református templomok mennyezetfestésein.

In: BARNÁ GÁBOR (szerk.): *Kép, képmás, kultusz.* (Szegedi vallási néprajzi könyvtár, 16.) A 2002. október 8–10. között rendezett 6. Szegedi Vallási Néprajzi Konferencia szerkesztett anyaga. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 258–282.

SZALMA Anna-Mária

2004 Szent gyermekkor. A Szent egy megnyilvánulása Gyergyószentmiklóson. In: TÁNCZOS Vilmos (szerk.): *Képek a folklórban. Tanulmányok az archetipikus szimbolizáció köréből.* (Krizsa Könyvek, 22.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 190–199.

SZÉKELY Ferenc

2001 Húsvéti zöldágazás és legényavatás Gegesen. In: KESZEG Vilmos – VIGA Gyula (szerk.): *Ünnepi írások a 80 esztendő Nagy Olga tiszteletére. Néprajzi Látóhatár X.* (1–4) 411–418.

SZÉKELY László

1936 *Szenhelyek, ünnepnapok. Csíkszentdomokos és Balánbánya turistakalauza.* k. n., Kolozsvár

1943a *Áhítat a falun. Adatok Csíkszentdomokos vallásos néprajzához.* k. n., Csíkszereda

1943b *Ünnepelő székelyek. Adatok a székelység vallásos néprajzához.* k. n., Csíkszereda (2. kiadás: k. n., Kolozsvár, 1944.)

1974 Katolikus néprajzi emlékek az erdélyi evangélikus századok hagyományában. *Vigília XXXIX.* (7) 448–450.

1978 Katolikus hagyományok az erdélyi református székelyek néprajzában. *Vigília XLIII.* (9) 593–597.

é. n. [1997] *Csíki áhítat. A csíki székelyek vallási néprajza.* A bevezető Erdélyi Zsuzsanna és Pusztai Bertalan írta, a szöveget gondozta, a mutatókat és a szómagyarázatot Pusztai Bertalan készítette. Szent István Társulat, Budapest

SZENDREY Zsigmond

1916 Szalontai jeles napok. *Ethnographia XXVII.* (1–3) 73–80.

1927 Szatmár megye néphagyományai. *Ethnographia XXXVIII.* (4) 241–250.

1928 Szatmár megye néphagyományai. *Ethnographia XXXIX.* (1) 27–38.

SZENIK Ilona

1996 *Erdélyi és moldvai magyar siratók, siratóparódiák és halottas énekek.* Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár–Bukarest

SZENTGYÖRGYI Mária-Georgina

1995 *Egyházi faépítészet*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Nyelv és Kultúra Tanszék, Kolozsvár

SZIGETI Jenő

2007 Az újprotestáns egyházak kialakulása a XIX. században Erdélyben és a Partiumban. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* 7. I. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 301–311.

SZIKSZAI Mária

2005 *Történetek története. Képiség és narráció a magasművészet és a népi kultúra között*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

2007 Szent Antallal kapcsolatos archaikus népi imák. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* II. Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 9–28.

2008a Mirákulumra várva. Kontextus és hatékonyság egy könnyező kép csodái kapcsán. In: JAKAB Albert Zsolt – KESZEG Vilmos – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.): *Kultúrakutatók és értelmezések*. (Kriza Könyvek, 32.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 251–268.

2008b Kegykép és mirákulum. A kolozsvári könnyező Szűz képének 18. századi mirákulumleírása. *Erdélyi Múzeum* LXX. (1–2) 56–63.

2009 Kegykép az idő sodrában. Egy kolozsvári Hodigitria. In: *Uó: A művészet antropológiája. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 5.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 99–108.

2010 *Szövegek, képek, kultúrák. Két tanulmány a szakrális művészet és a vallásos élet területéről*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

SZIKSZAI Rózsa Katalin

2009 *A kommunizmus ünnepei Mezősámsondon 1970–1980 között*. (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

SZILÁGYI András

1948 Húsvéti tojásszerencsejáték. *Utunk* III. (6) 3. március 27.

SZILÁGYI Levente

2006 *Etnikai identitás, vallási identitás a máramarosi Hosszúmezőn.* (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

SZINTE Gábor

1901 Kopiafák (temető-fejfák) a Székelyföldön. *Néprajzi Értesítő* II. (7) 115–121.

1905 Kopjafák (temetőfejfák) a Székelyföldön. *Néprajzi Értesítő* VI. (2) 91–102.

SZŐCS János

1994 Régi csíki regösök. *Honismeret* XXII. (6) 47–51. [Megjelent még: In: BOÉR Hunor (szerk.): *ACTA – 1997*. II. Csíki Székely Múzeum–Székely Nemzeti Múzeum, Csíkszereda–Sepsiszentgyörgy, 1998. 235–242.]

SZŐCSNÉ GAZDA Enikő

2000 Egyházi büntetések Orbaiszéken a 18. században. In: BOÉR Hunor (szerk.): *ACTA – 1999*. Székely Nemzeti Múzeum–Csíki Székely Múzeum, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 313–323.

2001a *Erkölc és közösség. Orbai széki erkölcsirányítás a XVII–XIX. században.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2001b Orbai széki ekléziakövetés a XVII–XVIII. században. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 5. II. Az 1999 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 49–56.

2004 A Rózsafüzér Társulatok hatása egy falu életére. In: LACKOVITS Emőke, S. – MÉSZÁROS Veronika (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 6. II. A 2002 júniusában Pápán megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 161–166.

2006 A nő alakja a XVIII–XIX. századi erdélyi prédikáció irodalomban. In: SELMECZI KOVÁCS Attila (szerk.): *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 83–90.

2007 Az elkeresztelés. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia

előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 187–196.

SZÖGI László

2006 *A Gyulafehérvári Érseki Levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus Levéltára (1429–2000). Repertórium.* (Erdélyi Római Katolikus Levéltárak, 1.) ELTE Egyet. Lev.–Gy. Róm. Kat. Érs., Gyulafehérvár–Budapest

TAGÁNYI Károly – RÉTHY László – POKOLY József – KÁDÁR József
1901–1905 *Szolnok-Dobokavármegye Monographiája I–VII.* Kiadja Szolnok-Dobokavármegye közönsége, Deés

TAKÁCS György

1998a „Menyországba’ csenditének...” Hárompataki csángó imák. In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 6.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 219–258.

1998b A vétett út legyen meg. Egy csángó tojáshím mitikus kapcsolatáról. *Turán I.* (2) 36–42.

2000 „Hirdesd a számból eredett szent igéket...” Csángó archaikus népi imák. In: CZÉGÉNYI Dóra – KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 8.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 195–232.

2001 *Aranykertbe’ aranyfa. Gyimesi, hárompataki, úz-völgyi csángó imák és ráolvasók.* Szent István Társulat, Budapest

2003 „Ragyogo csillagok a földre huljatok.” Hárompataki archaikus népi imádságok, ráolvasók, szentes énekek. In: TOMISA Ilona (szerk.): *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldva határán.* MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 141–210.

2004 *Kantéros, lüderc, rekegő. Hárompataki csángó hiedelemmondák.* Magyar Napló Kiadó, Budapest

TAMÁS István

2002 *Tamás István kézdiszentléleki kéziratok gyűjteménye.* (Kriza János Néprajzi Társaság Könyvtára) Szerkesztette Bokor Zsuzsa. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

TÁNCZOS Vilmos

1991a Archaikus imák Csíkmenaságról. In: HALÁSZ Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére.* Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 719–726.

- 1991b Adatok a csíksomlyói kegyhely búcsújáró hagyományainak ismeretéhez. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében I.* (Az 1990 decemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai.) VEAB Néprajzi Munkabizottsága–Caritas Transsylvania, Veszprém, 136–158.
- 1992a A moldvai csángók pünkösdi hajnali keresztútjárása a Kis-Somlyó hegyen. In: ASZTALOS Ildikó (szerk.): *Hazajöttünk. Pünkösdi Csíksomlyón.* Gloria Könyvkiadó, Kolozsvár, 40–45.
- 1992b Egy archaikus imamotívum a csíkmenasági vallásos népekenekben. *Művelődés* XLI. (6) 37.
- 1994a „Temetése a temető szélében vagy az akasztottak között lesz”. Adalékok egy határozat értelmezéséhez. *Korunk* V. (6) 99–101.
- 1994b Gyimesi archaikus népi imádságok és ráolvasások. In: KESZEG Vilmos – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 211–243.
- 1995a *Gyöngyökkel gyökerezteél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok.* (Krónika Könyvek) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- 1995b Kis magyar vademecum vallási néprajzi kutatásokhoz. In: ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 3.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1995. 249–262. [Megjelent még: *Iskolakultúra* V. (1995) 11–12. 19–27.]
- 1996a Egyház, vallás – népi kultúra. In: Uő: *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék.* (Ariadné Könyvek) KOMP-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 223–251. [Megjelent még: *Korunk* IV. (1993) 8. 9–22.; Román fordításban: Biserică, religie – cultură populară. *Cumpăna* 2. (1995) 109–124.]
- 1996b Búcsú Csíksomlyón – egy rituális dráma katarzisa. In: Uő: *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék.* (Ariadné Könyvek.) KOMP-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 42–55. [Megjelent még: *Korunk* VI. (1995) 3. 53–59.; Angol fordításban: Religious Festival at Csíksomlyó. Catharsis of a Ritual Drama. In: *Render. Anthology of Korunk*. 1. (1996) 81–87.; Német fordításban: Wallfahrt in Csíksomlyó. In: Uő: *Aufgetan ist das Tor des Ostens. Volkskundliche Essays und Aufsätze.* Pro-Print, Csíkszereda, 1999. 42–55.]
- 1996c Nagyhét Csíkszentdomokoson. In: Uő: *Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék.* (Ariadné Könyvek) KOMP-Press Korunk Baráti

- Társaság, Kolozsvár, 56–64. [Megjelent németül: Die Karwoche in Csíkszentdomokos. In: *Uő: Aufgetan ist das Tor des Ostens. Volkskundliche Essays und Aufsätze*. Pro-Print, Csíkszereda, 55–62.]
- 1996d Kultúrák találkozása. Bonyodalmak egy gyimesi halottkísérő körül. In: *Uő: Keletnek megnyílt kapuja. Néprajzi esszék*. (Ariadné Könyvek) KOMP-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 74–96. [Megjelent németül: Die Begegnung der Kulturen. Verwicklungen um ein Totengeleit aus Gyimes. In: *Uő: Aufgetan ist das Tor des Ostens. Volkskundliche Essays und Aufsätze*. Pro-Print, Csíkszereda, 72–94.]
- 1996e A Szent megnyilatkozásai a moldvai és gyimesi népi imádságokban. *Kisebbségkutatás V.* (4) 370–381. [Megjelent még: In: POZSONY Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1997. 224–239.]
- 1996f Egy apokrif Szent Antal-ima és műfajkörnyezete. *Néprajzi Látóhatár V.* (3–4) 141–150.
- 1997 A moldvai magyarok búcsúvezetői. In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II*. Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 148–167.
- 1999 Népi vallásosság. In: DEMÉNY István Pál – GAZDA Klára – KESZEG Vilmos – POZSONY Ferenc – TÁNCZOS Vilmos: *Magyar népi kultúra. Tankönyv*. Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár, 104–141. [2. kiadás: Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2008, 103–137.]
- 2000 Egy folklórműfaj (archaikus ima) mint ritualizált szöveg. In: BORBÉLY Anna (szerk.): *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. A 10. élnyelvi konferencia előadásai. MTA Nyelvtudományi Intézetének Élnyelvi Osztálya, Budapest, 207–212.
- 2001a A népi imák ébresztés-motívumáról. Csángó szöveganyag alapján. In: BARNÁ Gábor (szerk.): *„Nyisd meg, Uram, szent ajtódat...”* Köszöntő kötet Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára. Szent István Társulat, Budapest, 27–37.
- 2001b *Nyisskaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok. Archetipikus szimbolizáció és élettér*. Püski Kiadó, Budapest

- 2007a Magyar vallási néprajzi kutatások Erdélyben (tudománytörténeti összefoglaló). In: CSERI Miklós – FÜZES Endre (szerk.): *Ház és Ember* 20. *A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve*. A 2006. november 22–23. között Szentendrén *Tájegység születik? Erdély és a Partium a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban* címmel megrendezett konferencia szerkesztett anyaga. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 79–119.
- 2007b A moldvai csángók népi vallásosságának kutatása. Kutatástörténeti összefoglaló. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 311–338.
- 2007c Archaikus népi imák a Mezőségről. *Művelődés* LX. (6–9) 70–73.
- 2009a A passióepika néhány képe az archaikus népi imádságokban és az egyházművészetben. In: MARTON József – BODÓ Márta (szerk.): *Ezeréves múltunk. Tanulmányok az erdélyi egyházmegye történelméről*. Szent István Társulat–Verbum Keresztény Kulturális Egyesület, Budapest–Kolozsvár, 50–61.
- 2009b Kitalált hagyomány? Mohay Tamás A csíksomlyói búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány című könyvéről. *Keresztény Szó* XX. (8) 22–26. [Megjelent még: *Erdélyi Múzeum* LXXII. (2010) 1–2. 135–142. Bővítve: *Regio* XXI. (2010) 2. 129–138.]
- TANKÓ Gyula
- 1992a Gyimesiek Csíksomlyón, a pünkösdi búcsún. *Honismeret* 20. (2) 92–94.
- 1992b Szent László alakja a gyimesiek mondáiban. *Honismeret* 20. (3) 45–46.
- 1996 *Gyimesi szokásvilág*. Erdélyi Gondolat, Székelyudvarhely
- 1998 Új hagyományok születnek. *Székelyföld* II. (7) 109–134.
- 2001 *Életvitel a Gyimesekben*. *Gyimesi szokásvilág* II. Erdélyi Gondolat, Székelyudvarhely
- TARI Lujza
- 2006 *Bukovinai székely betlehemesek*. Budapest, CD-ROM
- TARISZNYÁS Márton
- 1994 *Gyergyó történeti néprajza. Tíz tanulmány*. Akadémiai Kiadó, Budapest

TASNÁDY Erika

1996 *A szentlevelek. A ponyvairódalom egy műfaja és annak továbbélése.* (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Nyelv és Kultúra Tanszék, Kolozsvár

1999 *Mágikus-szagrális és deszakralizálódott szövegek az irodalom és a folklór határán.* (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Nyelv és Kultúra Tanszék, Kolozsvár

TELENKÓ Bazil Mihály

2004 A házsongárdi temető térszerkezete. *Néprajzi Látóhatár* XIII. (1–2) 9–28.

TESFAY Sába

2009 *Halottak napja és vallási tér a Gábor közösségben.* Forrás: http://www.mtaki.hu/docs/tesfay_saba_halottak_napja.rtf [Korábbi verzió: *Halottak napja és vallási tér gábor közösségben* c. előadása és dolgozata az *Antropológiai tavasz az Akadémián* műhelyvita-sorozat keretén belül. (2005. április 7.) Megjelenése: *Halottak napja és vallási tér gábor közösségben.* In: PRÓNAI Csaba (szerk.): *Cigány világok Európában.* (Kulturális Antropológia.) Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest, 2006, 256–268.]

TOMBOR Ilona, F.

1947 *Kalotaszegi templomok festett asztalosmunkái.* (Bölcsészeti Értekezések, 5.) Magyar Központi Híradó, Budapest

TOMBOR Ilona

1968 *Magyarországi festett famennyezetek és rokonemlékek a XV–XVII. századból.* Akadémiai Kiadó, Budapest

TÓTH István György (szerk.)

1994 *Relationes missionarium de Hungaria et Transilvania (1627–1707).* (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes, 1.) Római Magyar Akadémia–MTA Történettudományi Intézet, Roma–Budapest

2002 *Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717).* I. (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes, 4.) Római Magyar Akadémia–MTA Történettudományi Intézet, Roma–Budapest

2005 *Litterae missionarium de Hungaria et Transilvania (1572–1717).* IV. (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes, 4.) Római Magyar Akadémia–MTA Történettudományi Intézet, Roma–Budapest

TÓTH Szabolcs Barnabás

- 2007 Vallásos egyesületek Háromszéken a két világháború közötti időszakban. In: CZIPRIÁN-KOVÁCS Loránd – KOZMA Csaba (szerk.): *Háromszékiek Háromszékről. Társadalomtudományi írások.* Státus Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 113–133.
- 2008 Oltáregyletek Háromszéken. In: *Acta Siculica 2008.* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 391–400.

TÖRÖK Elek

- 1991 Temetési szokások a nyárádgyálfalvi unitárius egyházközségben. In: DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 5. Tanulmánygyűjtemény a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója tevékenységének 10. évfordulójára.* Jubileumi kötet. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója, Debrecen, 291–302.

TÖTSZEGI Tekla

- 2009 A vasárnapi idő körülhatárolása a fiatal lányok viselete által (Méra). In: KESZEG Vilmos – POZSONY Ferenc – TÖTSZEGI Tekla (szerk.): *A fiatalok vasárnapja Európában.* (Kriza Könyvek, 35.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 118–127.

TRENCSENYINÉ TÓTH Edina

- 2007 A hétköznapok vallásossága Magyarlapádon és környékén. In: BÁRTH János (szerk., bev.): *Lapádi vendégség. Néprajzi tanulmányok Magyarlapádról és környékéről.* Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét, 181–251.

TÜDŐS S. Kinga

- 2008 Csíksomlyói végtisztesség. A székelyek generálisa, I. Mikes Kelemen végrendelete és temetése (1685–1687). In: *Acta Siculica 2008.* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 295–308.

ULLMANN Péter

- 1986 Halottvirrasztás egy mai erdélyi faluban. In: TÜSKÉS Gábor (szerk.): *„Mert ezt Isten hagyta...” Tanulmányok a népi vallásosság köréből.* Magvető Kiadó, Budapest, 481–495.

VÁMSZER Géza

- 1940 *Szakadát, egy szebenmegyei magyar szórvány.* (Az Erdélyi Enciklopédia Könyvei, 6.) Erdélyi Enciklopédia kiadása, Kolozsvár

VASAS Samu

1993 Ősi elemek a kalotaszegi temetkezésben. *Néprajzi Látóhatár* II. (4) 87–90.

1994 *Népi jelvilág Kalotaszegen*. Kráter Műhely Egyesület kiadása, Budapest

VASAS Samu – SALAMON Anikó

1986 *Kalotaszegi ünnepek*. Gondolat Kiadó, Budapest

VASS Erika

2005 Bánási portyázások. A szegedi néprajzi tanszék máriaradnai kutatása. In: BARNA Gábor – MÓD László – SIMON András (szerk.): „Szent ez a föld...” *Néprajzi írások az Alföldről*. (Táj és népi kultúra, 5.) Néprajzi Tanszék, Szeged, 222–230.

2007a *A búcsú és a búcsújárás mint rituális dráma*. (Doktori disszertáció) ELTE – BTK Budapest

2007b A lélek színeváltozása a csíksomlyói búcsú példáján keresztül. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZÓCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 207–218.

2007c A csíksomlyói búcsú megörökítése a vizuális kultúra eszközei által. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklor és vizuális kultúra*. (Folklor a magyar művelődéstörténetben, 2.) A 2005. december 1–2. között Budapesten azonos címmel megrendezett konferencia szerkesztett anyaga. Akadémiai Kiadó, Budapest, 423–437.

2009 *A búcsú és a búcsújárás mint rituális dráma*. Budapest, Lexica Kiadó

VASS Melánia

2007 *A szentelmények szerepe a mindennapokban Oroszhegyen*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

VÉCSEY Gyula

1973 A csíkrákosi műemlék jelképei. In: *Hargita Kalendárium* 1974. Csíkszereda, 148–149.

1992 A csíksomlyói Salvator kápolna szentélyének különleges rései. Eredeti kézirat: 1985. Közli és bevezetővel ellátja Takács György. *Országépítő* 3–4. 63–68.

1997 A csíksomlyói pogány áldozati hely oltárkövének leírása. Bevezető: Takács György. *Főnix* 5. 33–47.

VERES Emese-Gyöngyvér

2002 *Gergely napjától Péter–Pálig. Ünnepek és jeles napok a barcasági csángóknál*. Hétfalusi Magyar Művelődési Társaság, Hétfalu

2005 Szülés, keresztelés és gyermekgondozás a barcasági (hétfalusi) csángóknál. In: Uó: (szerk.): *Vallási néprajz 12. Evangélikus múltunk – evangélikus jelenünk*. ELTE BTK Folklór Tanszéke–Magyarországi Evangélikus Egyház Néprajzi Munkacsoportja, Budapest, 165–184.

2007 Konfirmáció a barcasági csángó gyülekezetekben. In: LACKOVITS Emőke, S. – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát medencében* 7. II. A 2005 szeptemberében Sepsiszentgyörgyön megrendezett konferencia előadásai. Székely Nemzeti Múzeum–Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Sepsiszentgyörgy–Veszprém, 197–206.

2007 Magyarvár, csángó szobor, Kossuth Lajos szemfedője. A szabadságharc emlékezete Hétfaluban. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklór és történelem*. (Folklór a magyar művelődéstörténetben, 3.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 211–226.

VILHELM Károly

1975 *Festett famennyezetek. Alakos ábrázolások a XV–XVIII. századi erdélyi templomokban*. Kriterion Kiadó, Bukarest

VIRÁG Anna – KOVÁCS Péter [KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus]

1990 A Nyárad menti unitárius székelyek vallásos hagyományai. In: FEJŐS Zolán – KÜLLŐS Imola (szerk.): *Vallási néprajz 4. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl*. (A Magyarságkutató Könyvtára, 2.) Magyarságkutató Intézet, Budapest, 173–192.

VIRÁG Magdolna

1980 *A temetés néprajza és terminológiája három tövisháti faluban*. (Szakdolgozat) BBTE BTK, Kolozsvár

1994a A halál utáni élet hite a Tövisháton. In: KESZEG Vilmos – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 2. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 262–273.

1994b *Temetés a Tövisháton. Haldoklóhoz, halotthoz és temetőhöz kapcsolódó szokások és hiedelmek három szilágysági faluban*. (Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára, 4.) Györffy István Néprajzi Egyesület, Debrecen

VISKI Károly

1913 Szalontai fejfák vésett díszítése. *Néprajzi Értesítő* XIV. (1–2) 68–76.

VITOS Mózes

1894–1902 *Csíkmegyei füzetek. Adatok Csík megye leírásához és történetéhez.* Györgyjakab Márton nyomdája, Csíkszereda [Újabb kiadása: *Csíkmegyei füzetek. Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez.* I–II. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2002–2003.]

VOIGT Vilmos

1993 A csíksomlyói búcsú kutatása. *Néprajzi Látóhatár* II. (3) 220–221.
2008 Kájoni János és Felvinczi György meg a magyar látomásszövegek. In: PÓCS Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* (Tanulmányok a transzcendensről, VI.) Balassi Kiadó, Budapest, 421–435.

VOLLY István

1938 *Népi játékok.* (I. Köszöntők, Lucázás, Regösének, Balázs- és Gergelyjárás, Husvét- és Pünkösdjárás; II. Betlehemes, Bölcöske, Háromkirály; III. Ballada- és históriajátékok, Arató és szüreti ünnep, Fonó) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest

VOLLY István (szerk.)

1940 *Erdélyi karácsonyi játékok. 72 eredeti népi játék.* Magyar Népművelők Társasága, Budapest

VÖRÖS Gabriella

2005 A szakrális, a nemzeti közösség és az egzotikum élménye. A magyarországiak részvételének motivációiról a csíksomlyói búcsúban. In: FEISCHMIDT Margit (szerk.): *Erdély-(de)konstrukciók. Tanulmányok.* (Tabula Könyvek, 7.) Néprajzi Múzeum–PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 69–83.

WAKABAYASHI, Kazuhiro

1992 Betlehemes játékok a romániai Szatmárban. *Néprajzi Látóhatár* I. (3–4) 72–75.

ZAKARIÁS Erzsébet

2006a Vallásosság az emberélet fordulóihoz kapcsolódó szokásokban Erdőfülében. In: Uő: *„Édesanyám kicsi korban megtanított...” Tanulmányok a hagyományos társadalomra jellemző asszonyi tudás kérdésköréből.* Triade Kiadó, Kolozsvár, 181–197. [Megjelent még; In: LACKOVITS Emőke, S. (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* II. Az 1991-ben Veszprémben megrendezett konferencia előadásai. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 1997, 443–454.]

2006b Útmenti kereszték Baróton. In: Uő: „Édesanyám kicsi korbán megtanított...” *Tanulmányok a hagyományos társadalomra jellemző asszonyi tudás kérdésköréből*. Triade Kiadó, Kolozsvár, 198–218. [Megjelent még: In: KESZEG Vilmos – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 2*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1994, 168–179.]

ZÓLYOMI Emőke

2008 *A Pránanadi gyógyítók tevékenysége Borszéken*. (Magiszteri dolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

ZSIGMOND Győző

2004 Szent György napi szokások és erkölcsi normák. In: Uő (szerk.): *Szent György és napja a magyar néphagyományban*. Medium Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 73–82.

ZSIGMOND József – PALKÓ Attila

1996 *Magyaró néphagyományyaiból. Szemelvények*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

ZSIGMOND Júlia

2009 *A közös vallás, amely elválaszt. Két kolozsvári református ifjúsági egyesület (FIKE, Genézius Társaság) vallásos mentalitása*. (Szakdolgozat) BBTE BTK Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

ZSÓK Béla

2000a A halálra való felkészülés a dévai (bukovinai) csángó telepen. In: Uő: *Én mindig itthon voltam. Néprajzi írások Déváról*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 74–90. [Megjelent még: In: BARTHA Elek – DANKÓ Imre – KÜLLŐS Imola – MOLNÁR Ambrus (szerk.): *Vallási néprajz 6*. Református Teológiai Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciója–KLTE Néprajzi Tanszék–ELTE Folklore Tanszék, Debrecen, 1994, 91–99.]

2000b „Ezek utolsó akaratom...” In: Uő: *Én mindig itthon voltam. Néprajzi írások Déváról*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 85–91. [Megjelent még: In: KESZEG Vilmos (szerk.): KESZEG Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 1999, 111–118.]

2000c Egy népi dramatikus játék szövegvizsgálata. In: Uő: *Én mindig itthon voltam. Néprajzi írások Déváról*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 107–149.